

Внимание!

"... в учебниците по история в Р Македония често се наблюдава изопачаване и премълчаване на исторически факти и събития. Там, където съществуват няколко хипотези, касаещи дадено събитие, се избира целенасочено антибългарската и се налага като единствената правдива. Това говори за умишлено избирателен подход към поднасянето на информацията. Често се наблюдават явни противоречия и фалшификации на историческите извори, даващи информация за определено събитие. Има множество необосновани твърдения, което поставя под въпрос тяхната достоверност."

Коста Ациевски Виолета Ачковска Ванчо Ѓорѓиев

ИСТОРИЈА

за втора година
реформирано гимназиско образование

ТАБЕРНАКУЛ

Коста Ациевски
Виолета Ачковска
Ванчо Ѓорѓиев

ИСТОРИЈА

за втора година
реформирано гимназиско образование

ТАБЕРНАКУЛ

рецензенти: **Вера Лазарова**,
професор во ДСУ „Радс Јовчевски Корчагин“, Скопје

Оливера Димова,
професор во ДСУ „Орце Николов“, Скопје

д-р **Даринка Петреска**,
професор на Филозофскиот факултет, Скопје

И. П. Табернакул
ул. Михаил Цоков б.б. – Скопје, Република Македонија

Коста Ациевски, Виолета Ачковска, Ванчо Ѓорѓиев

ИСТОРИЈА
за II година реформирано гимназиско образование

за издавачој: **Цветан Враживирски**, директор

главен и одговорен уредник: **Ванчо Каранфилов**

технички уредник: **Владимир Тодоров**

компјутерска обработка: **Дијана Трајкоска**

лектура: **Симон Саздов**

печатено во печатница: **„Југореклам“, Скопје**

за печатница: **Милован Миловановиќ**, директор

тираж: 4000

CIP – Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека
„Св. Климент Охридски“, Скопје

94(4)“11/1914“(075.3)
94(497.7)“11/1914“(075.3)

АЦИЕВСКИ, Коста

ИСТОРИЈА : за втора година реформирано гимназиско образование / Коста Ациевски, Виолета Ачковска, Ванчо Ѓорѓиев. – Скопје : Табернакул, 2002. – 192 стр. : илустр. (претежно во бои) ; 24 см

ISBN 9989-937-33-8

1. Ачкоска, Виолета 2. Ѓорѓиев, Ванчо

CORISS-ID 49908490

Со решение на министерот за образование и наука на Република Македонија
бр. 11-5179/1 од 30.09.2002 год., се одобрува употребата на овој учебник.

Скопје, 2002

ПРЕДГОВОР

Учебникој за виџора година гимназиско образование е изработен според стандардите кои се неопходни за остварување на целите на наставаа по историја за овој вид образование. Тој содржи: основен тематик на авторите, изводи од историски документи; илустративен материјал; дидактички апарати и објаснувања на непознатите поими.

Содржините се комбинирани точно според усвоената наставна програма. Обработени се седумте наставни теми со вкупно 41 наставна единица, лоцирани во историскиот период од развиениот и доцниот среден век до крајот на Балканските војни. Во изборот на презентираниите настани, личности, појави и процеси, водена е строго селекција, при што тематиките не се оптоварени со претерана фактиографија. Исто така, покрај политичката историја, водено е сметање за другите аспекти на човековата историја кои доведувале не само до промени во општествениот живот туку и до радикални промени во секојдневниот живот на луѓето воопшто, што претставува и најнов тренд во развојот на европското историско образование.

Основниот тематик е збогатен со бројни изводи од изворната литература, интересни описи на градови, градови, личности, откритија, обичаи, походи, битки, уметнички дела итн. При тоа се истакнати и опфатени најголемите имиња, умови и творци на светската и националната историја, а балканските народи се претставени не само од аспект на војните и политичката историја туку, пред сè, од аспект на нивната национална култура и творештво.

Она за што е посебно водено сметање е претиманот на националната историја, така што од вкупно 41 наставна единица, 20 наставни единици се однесуваат на историјата на Македонија во периодот од развиениот среден век до нејзината поделба во 1913 година. Низ тематиките на овие наставни единици се опфатени најзначајните историски појави и процеси на што на Македонија со посебно истакнување на личностите кои одиграле суштествена улога во историските случувања.

Богатиот избор на илустративен материјал го надополнува основниот тематик и презентираниот документарен материјал, така што со нив прави една единствена целост. Токму и дидактичкиот апарат се однесува на таквата целост. При тоа не се бара прота репродукција на материјалот, туку анализа, синтеза, споредување и резимирање, истражување и донесување сопствени судови.

Ако историјата е училишка на живојот, учебникој ви ги пренесува искувањата на бројни претходни генерации чие наследство е вградено во нашата современост.

Ви пожелуваме со љубов да ги усвојувате историските знаења.

Авториите

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

...the ... of ...
...the ... of ...
...the ... of ...

СВЕТОТ И ЕВРОПА ВО РАЗВИЕНИОТ И ДОЦНИОТ СРЕДЕН ВЕК (ДО КРАЈОТ НА XVIII ВЕК)

СРЕДНОВЕКОВНИ ГРАДОВИ

Постанок

За време на нападите на варварските племиња на Римското Царство (IV-VII век) најмногу настрадале римските градови. Голем дел од нив биле опљачкани, разурнати и опустошени, а само еден мал дел успеале да се одржат и да го продолжат животот и во средниот век. Градовите во раниот среден век биле утврдени места, кои честопати прераснувале и во црковни, воени или административни центри. Населението во градовите се занимавало, главно, со земјоделство. Тоа, ниту по својата положба, ниту по начинот на живеење, не се разликувало од селското население.

Од XI век во Европа започнале да никнуваат нови населби, како центри на занаетчи и трговци. Овие населби ги основале селаните-занаетчи, кои бегале од феудалните имоти, за да можат слободно да се занимаваат со занаетчиска дејност. Тие се населувале на места каде што постоеле поволни услови за развој на занаетчиството. Притоа, се водело сметка да бидат во близина на изворите на сировини, да можат да ги пласираат своите производи, да имаат сигурност и заштита во вршењето на нивната дејност и сл. Занаетчиите најчесто се населувале во градовите што се зачувале уште од римскиот период, кои биле утврдени со ѕидови и им обезбедувале сигурност во работата, а населението претставувало потенцијален купувач на нивните производи. Нови населби на занаетчи никнувале на местата каде што се вкрстувале важни патишта, потоа, покрај речните мостови, покрај ѕидините на манастирите, покрај пловните реки, на утоките на реките, во заливите на морскиот брег на места погодни за пристаништа, покрај феудалните дворци и на други места. Од овие населби во XI век настанале средновековните градови, како центри на занаетчиството и трговијата.

Средновековниот град Базел (дрворез)

Средновековните градови најпрвин се појавиле во **Италија**. Најпознати биле **Фиренца**, **Венеција**, **Рим**, **Милано** и други. Во **Франција** попознати средновековни градови биле **Марсеј**, **Нарбон**, **Тулуз** и др., во **Англија**: **Лондон**, **Бристол**, **Оксфорд** и др., а во **Германија**: **Келн**, **Бремен**, **Хамбург** и други.

Средновековниот град Фиренца

Посочи ги местата на кои најчесто никнувале средновековните градови? Потоа, објасни зошто токму на тие места!

Истражувај: Дали во твојот крај имало римски градови и каква била нивната судбина?

Изгледот на средновековните градови

Средновековните градови, според внатрешниот и надворешниот изглед многу се разликувале од денешните градови. Тие биле опкружени со високи и дебели ѕидини, зајакнати со повеќе кули. Околу градот имало длабок ров наполнет со вода, а во градот се влегувало преку повеќе подвижни мостови. Така градовите се заштитувале од непријателските напади, а во случај на опасност, во нив се засолнувале и селаните од околните села.

Ѕидините го заштитувале градот, меѓутоа и го ограничувале, бидејќи не му дозволувале да се развива во широчина. Поради тоа, со тек на време околу ѕидините никнувале нови населби – **предградија**, кои исто така биле утврдени со ѕидини и кули. Во предградијата претежно се населувале занаетчиите, при што, занаетчиите од еден ист занает, обично, живееле на една улица. Така, имало: ковачка улица, пекарска улица, чевларска улица, ткајачка улица и сл.

Животието во средновековниот град

Најголем дел од времето граѓаниите го поминувале во куќите, каде што се наоѓале и нивните работилници. Работилниците се наоѓале во приземјето, а на кајовите се живеело. Работилниците и гостилниците рано се затворале, бидејќи тешко можело да се работи под слабо осветлување. Ноќе животието во градоот речиси целосно замирал. Движењето по тесните и неосветлени улици било тешко и опасно, а на улица се излегувало со запалени факели или фенери. Луѓето рано се повлекувале во своите домови. Само сиражариите будно ги чувале градските бедеми. Рано зори заспаното град го буделе трубите на овчариите, кои ја носеле стокава на пасење надвор од градските ѕидини.

Улиците во градот биле тесни и куси, а куќите се сидале на катови, слепени една до друга. Горните катови се надвиснувале над долните и над улицата, а покривите од спротивните страни на улицата, речиси се допирале еден со

друг. Поради тоа, улиците биле и полуосветлени, не биле поплочени и биле полни со кал и печистотија. Никој не се грижел за хигиената, па затоа градовите биле исполнети со непријатна миризба. Поради ова, во градовите многу често се појавувале **заразни болести и епидемии** од кои умираle многу луѓе. Подоцна, од XIII век, во поголемите градови имало поплочени улици, водоводи и канализација, а се водела поголема грижа и за хигиената.

Средновековните градови биле мали и тесни. Централно место во градот бил **плоштадот**. Таму се наоѓале и **пазарот**, **градската црква**, **општината** (зградата на градската управа) и куќите на побогатите граѓани.

Во градовите живеел мал дел од населението. Така, во Англија во XI век во градовите живееле само околу 5% од населението, а кон крајот на XIV век бројот се зголемил на околу 12%. Во градовите обично живееле од 1-5 илјади жители. Дури и во XIV и XV век градовите со 20 илјади жители се сметале за големи градови. Лондон, кој во XIV век имал 40 илјади жители, се сметал за многу голем град. Градови со преку 80 до 100 илјади жители имало многу малку. Такви биле: Париз, Милано, Фиренца, Венеција и други.

Направи опис на изгледот на еден средновековен град! Обиди се да нацрташ една своја замисла за градот или за некој негов дел!

Состави кус приказ за секојдневниот живот на луѓето во еден таков град!

Истражувај: Во кој град кај нас има најмногу остатоци од средновековни тесни улици, со куќи надвиснати со горните катови над улицата?

Борбата со феудалците за самоуправа

Средновековните градови брзо се развивале, растеле и се збогатувале. Местата на коишто биле формирани новите населби им припаѓале на феудалците, па затоа, во прво време, занаетчиите и трговците биле зависни од феудалците и биле принудени да им плаќаат даноци. Како што растеле градовите, така феудалците ги зголемувале даноците, па затоа градовите започнале борба против феудалците за ослободување од феудалната зависност и добивање **самостојност** односно **самоуправа**.

Борбата се водела со променлив успех. Многу градови успеале да извојуваат победа и да **воспостават своја управа**. Граѓаните сами си избирале органи на управување: градски совет, управници, судови, војска и други градски службени лица. Ваквите градови биле наречени **комуни** (заедници на граѓани). Некои градски комуни прераснале во **градови-држави**, односно, во **градови-републики**. Под нивна власт се наоѓале и околните села, а исто така и помалите гратчиња од поблиската и пошироката околина. Најпознати биле италијанските градови-држави: **Фиренца, Милано, Венеција** и други.

Градот и шврдиниџа Каркасон (Франција)

Градовиџе биле населби на слободни луѓе. Секој кој ќе џоми-нел во градоџ најмалку една го-дина и еден ден, сџанувал слобо-ден, без разлика во киква џоложба се наоѓал џорано. Една германска средновековна џоѓоворка вели: „Градскиоџ воздух го џрави чо-векоџ слободен“ (Stadtluft macht frei).

Воочи ја разликата помеѓу животот на луѓето во градот и на село во времето на средниот век!

Објасни што разбираш под поимот самоуправа! Кои категории на население биле главни носители на борбата и на барањата за самоуправа!

Еснафи/Цехови

Занаџчиите и трговците во средновековните градови формирале свои здруженија. Занаџчиите што се занимавале со ист занаџ, за да го заштитат своето производство и својот занаџ, се обединувале во посебни здруженија, наречени **еснафи** или **цехови**. Постоеле еснафи на шивачите, ковачите, кон-дураџиите, кожарите, ткајачите и сл. Главна задача на еснафите била да се грижат за производството и продажбата на занаџчиските производи.

Секој занаџчија работел во својата работилница, со свој алат и су-ровини. Во работата му помагале еден до двајца **помошници (калфи)** и еден или повеќе **ученици (чираџи)**. Член на цехот можел да стане само мајсторот.

Членовите на еснафот плаќале **уписнина** и годишна **членарина**. Есна-фот им помагал материјално на своите членови и на нивните семејства во случај на болест или смрт на некој член на цехот. Секој цех имал свое **знаме** и **грб**, своја **црква**, свој **светител**, како духовен патрон (заштитник), свој **суд** и свој **празник**.

Во прво време занаџчиите биле истовремено и трговци, бидејќи сами ги продавале своите производи. Меѓутоа, со тек на време некои од нив го напуштиле производството и започнале да се занимаваат само со трговија. Трговците се организирале во свои здруженија, наречени **гилди** и **ханзи**.

Размисли кои биле причините за одвојување на занаџчиската од про-дажната дејност (трговијата)!

Посочи ги правата и должностите на членовите на некој еснаф или гилда!

Наведете неколку денешни градови кои настанале во средниот век!

Истражувај:

- Има ли во твоето место на живеење улица која го добила името по некој занаџ или занимање?
- Кога се прославува кај нас денот на занаџчиите, а кога денот на гра-дежните работници?

ХУМАНИЗАМ И РЕНЕСАНСА

Појава и ширење

Во XIV и XV век во **Италија** се појавила нова – световна култура, спротивна на постојната средновековна црковна култура. Новата култура од Италија се проширила и во околните земји, а во XVI век ја зафатила цела Западна Европа. Новата култура била наречена **хуманизам и ренесанса**.

Во Италија, многу порано отколку во другите земји се појавиле богати градови, силни занаетчиски и трговски центри. Се појавил **слој на богати граѓани** кои не биле задоволни од феудалниот поглед на светот и од црковната култура, која тогаш била водечка во Европа. Новиот граѓански слој сакал да ја унапреди културата, да го направи животот поубав и побогат, за да може да ужива во него. Поради тоа, кај граѓаните се зголемил интересот за развој на науките кои можеле да помогнат во унапредувањето на производството и во развојот на морепловството и трговијата. Такви биле **природните науки**: математика, физика, хемија, биологија и други, кои дотогаш биле запоставени. Се појавиле нови погледи во филозофијата, нова книжевност и нова уметност. Насскаде се истакнувал **човекот** како главен предмет на интерес на науката, книжевноста и уметноста. Човековата среќа и благосостојба станале главен мотив во творештвото на претставниците на новата култура.

Хуманистичката култура била целосно насочена кон изградување на сестрано развиен човек, способен научно да ги објаснува природните појави и да создава уметнички дела во духот на секојдневниот живот. Оттаму, новиот правец во културата, кој го издигнал човекот, се нарекува **хуманизам** (лат. humanus = човечен, човечки), а оние кои ја ширеле оваа култура се наречени **хуманисти**.

*Во центарот на својоогледот на хуманистите не стоел Бог, туку **Човеко**. Идеал на хуманистичката култура била сестрано развиена човечка личност, способна да ужива во природата, во љубовта, во уметноста, во постигањата на човечката мисла. Особено бил ценет **универзалниот човек**, кој имал широки познавања и можел во исто време да се занимава со повеќе дејности – да биде уметник и поет, уметник и научник.*

Човеко како мерка

Хуманистите со голем жар ја изучувале грчката и римската култура. Се зголемил интересот за делата на старите грчки и римски писатели, а античките ракописи се преписувале и брзо се ширеле. Сето тоа, кај современите оставало впечаток како да се обновува античката култура. Поради тоа, новата култура се нарекува и **ренесанса** (фран. renaissance = преродба, обновување).

Размисли: Зошто хуманистите покажале силен интерес за античката култура?

Петрарка

Еразмо Роттердамски

Хуманизмот од крајот на XIV век со голема брзина се ширел по цела Италија. Најпознат и најзначаен центар на хуманизмот бил богатиот град **Фиренца**, а значајни хуманистички центри биле и **Венеција**, **Милано**, **Рим** и други. За основач на хуманизмот во Италија се смета познатиот поет **Франческо Петрарка** (1304-1374), кој се прославил, особено, по своите нежни љубовни песни на италијански јазик, посветени на неговата љубена Лаура.

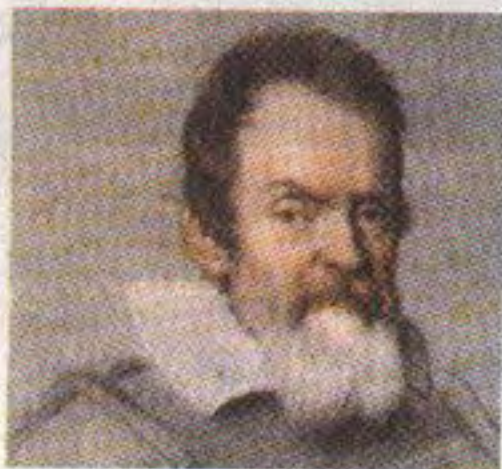
Од Италија, хуманизмот и ренесансата се прошириле и во другите западноевропски земји, какви што биле: **Франција**, **Германија**, **Холандија**, **Англија** и други. Во овие земји постоеле сите предуслови за прифаќање на новиот поглед на светот. Ширењето на хуманизмот било олеснето и поради тоа што образованите средини во сите земји во Западна и Средна Европа го употребувале **латинскиот јазик**. Најистакнат претставник на хуманизмот надвор од Италија бил холандскиот хуманист **Еразмо Роттердамски** (1469-1536), познат, особено, по своето сатирично дело „Пофалба на глупоста“.

**Објасни зошто Италија била лулката на хуманизмот?
Наведи ги вредностите што ги негувале хуманистите!**

Одразот во науката

Под влијание на хуманизмот и ренесансата, силен подем доживеала **науката**. Голем напредок постигнале **астрономијата** и **физиката**. Полскиот научник **Никола Коперник** (1473-1543) дошол до сознание дека Земјата се врти околу својата оска, а заедно со другите планети во вселената и околу Сонцето.

Најпознат астроном и физичар бил генијалниот италијански научник **Галилео Галилеј** (1564-1642). Со **телескоп** што самиот го направил, тој ги истражувал ѕвездите и планетите и го потврдил учењето на Коперник.

Галилео Галилеј

Сейак се врши

Поради својата поддршка на учењето на Коперник, Галилео Галилеј бил обвинет од црквата и изведен на суд. Таму, за да си го спаси живото, бил принуден да се откаже од учењето на Коперник, но сепак бил осуден и затворен. При излегувањето од судницата Галилеј се завртел кон судиите и им дофрлил „сејак се врши“, мислејќи на Земјата.

Објасни зошто црквата се борела против новите откритија на природните науки?

Огромно значење за развитокот на науката и литературата имало пронаоѓањето на **печатницата** од страна на **Јохан Гутенберг**. Тој, околу 1445 г. ја отпечатил првата книга – Библијата. Печатењето книги брзо се проширило во цела Европа и станало моќно оружје за ширење и популаризирање на новата светска култура.

Во исто време, била усовршена **обработката на металите**, биле воведени високи печки за топење на рудата, започнале да се употребуваат **компасот и географската карта**. Се појавила и **артилеријата**, што предизвикало крупни промени во воените работи.

Гутенберговата печатница

Наброј ги новите достигнувања во науките?

Одразот во уметноста

Најголеми и највредни резултати ренесансата дала во областа на **уметноста**. Како што книжевниците, филозофите и научниците создавале дела по примерот на античката култура и наука така и уметниците наоѓале инспирација во грчките и римските уметнички дела. Влијанието на античката уметност било непосредно (директно), бидејќи на тлото на Италија биле сочувани голем број антички споменици.

Античките примери најмногу дошле до израз во областа на **архитектурата**. Ренесансната архитектура се стремела кон рамнотежа и хармонија, а елементите на украсувањето главно биле преземени од античките градби. Новиот стил се применувал и во црковната архитектура. Се граделе огромни **катедрали** со големи **куполи**. Меѓу најпознатите архитекти биле **Бруналески** и **Микеланџело**, а најголем споменик на ренесансната архитектура е **црквата Св. Петар** во Рим.

Во **вајарството** се истакнувала убавината на човечкото тело, кое се прикажувало во идеални пропорции. Италија дала голем број истакнати вајари, меѓу кои посебно се истакнува **Микеланџело Буонароти (1475-1564)**, кој се прославил уште и како сликар, архитект и научник. Најпознати негови вајарски дела се **Мојсеј** и **Давид**.

Црквата Св. Петар во Рим

Мона Лиза

Во сликарството биле постигнати најголеми резултати. Со сликарски дела биле украсувани црквите, зградите, како и дворовите на владетелите и на благородниците. Античкото сликарство немало големо влијание на ренесанското, бидејќи античките сликарски дела не се зачувани. Поради тоа, ренесансните сликари учеле со набљудување, со проучување на природата и анатомијата на човечкото тело. Се изработувале портрети на личности, композиции со сцени од секојдневниот живот, како и сцени со библиска и историска тематика. Најпознати ренесансни сликари биле **Леонардо да Винчи** (1452-1518), **Микеланџело**, **Рафаело Санти**, сликар на папскиот двор, потоа Венецијанецот **Тицијан** и други. Најпознати слики на Леонардо да Винчи се **Мона Лиза (Џоконда)** и **Тајната вечера**.

Насмевката на Мона Лиза

При сликањето на портретот на Мона Лиза, жената на Франческо Џоконда, Леонардо да Винчи прибеѓнувал и кон разни ширини. Така, за да го избегне меланхоличниот израз, обично неизбежен на портретите, за време на сликањето тој ја опкружувал убавата Мона Лиза со свирачи, пеачи и комичари, кои имале задача да ја развеселуваат. На сликата на Леонардо, насмевката на Мона Лиза е толку пријатна што изгледа како да е божествена, а не човечка.

Опиши го изгледот на Мона Лиза и забележи ги своите впечатоци за неа! Размисли зошто оваа слика на Леонардо се смета за сликарско ремек дело?

Објасни зошто црквата се спротиставувала на истакнувањето на голото човечко тело во уметноста?

Состави грозд во кој централно јадро ќе биде **хуманизам** и **ренесанса**, а во зрната внесувај ги сите податоци што ги знаеш за нив!

5 ГОЛЕМИТЕ ГЕОГРАФСКИ ОТКРИТИЈА

Причини

До крајот на XV век Европејците, освен за Европа, знаеле уште за Блискиот и Средниот Исток и за некои делови на Азија и Африка. Одржувале добри трговски врски со азиските земји **Индија** и **Кина**. Оттаму носеле во Европа **мирудни** и **зачини** со кои ја правеле храната повкусна, потоа свила, скапоцени камења, мириси, бои и друго. Меѓутоа, со освојувањето на Балканот и на Мала Азија од страна на Османлиите и со ликвидирањето на Византиското Царство (1453), биле прекинати сувоземните трговски патишта кон источните земји. Сега, стоката од источните земји, која доаѓала во Европа преку арапските трговци, станала многу скапа (8 до 10 пати поскапа!). Поради тоа, Европејците започнале да бараат нови морски патишта кон источните земји, што довело до откривање нови земји.

За кушување стоки од источните земји се трошеле многу пари, па затоа во Европа започнал да се чувствува недостиг од **благородни метали** (злато, сребро) од кои се ковале парите. Особено се чувствувал недостигот од **златни пари**. Во Европа, во тоа време, немало можност да се задоволи нараснатата жед за злато, па затоа Европејците започнале да бараат злато надвор од нејзините граници.

Марко Поло

Марко Поло - најпознатиот свештеник во средниот век

Меѓу првите Европејци кои патувале во источните земји бил венецијанскиот истражувач и патувањик **Марко Поло** (1254-1324). Тој поминал 17 години (од 1275 до 1291 г.) на дворот на Кублај – кан во Пекинџ (Кина). Во служба на Кублај – кан, Марко Поло бил испраќан во разни мисии, што му овозможило да запознае многу земји во Азија. Патувал во Монголија, Бурма, Виетнам, Индонезија (Суматра), Цејлон, Индија, Авганистан, Персија и други земји. Неговиот патувањик претставува еден вид географска енциклопедија. Тој им послужил како основа и како попатник на многу подоцнежни европски авантуристи и морепловци.

Во исто време, благодарение на напредокот на науката и техниката, (во XIV и XV век) биле откриени **нови технички пронајдоци**, како: **компасот**, **географската карта**, **астролабот**, **огненото оружје**, кои многу придонеле за развојот на морепловството и трговијата. Започнале да се градат поголеми и посигурни бродови на едра, наречени **каравели**. Тие можеле да соберат повеќе луѓе и товар, биле многу побрзи и поотпорни на големите морски бранови. Пловењето со нив било многу посигурно и можело да се плови многу подалеку од брегот.

Наведи ги основните причини за географските откритија!

Објасни кои технички откритија го олесниле патувањето по море!

Откривањето на Америка и морскиот пат за Индија

Хенрик Морейловецој

Португалците први започнале да преземаат морски експедиции, барајќи го патот за Индија и другите богати источни земји, познати под заедничкото име „Индија“. Морепловецот **Бартоломеј Диас**, пловејќи на југ, покрај западниот брег на Африка, во **1486/1487 г.** стигнал до нејзиниот најјужен дел, ртот, кој бил наречен **Рт Добра Надеж**. Откако се уверил дека натаму брегот се протега во североисточен правец и дека, всушност, го заобиколил африканското копно, Диас се вратил во Португалија.

Хенрих Морейловецој (1394-1460)

Еден од најпознатите морейловци и картографи во XV век бил португалскиот принц **Хенрих** наречен „**Морейловец**“. Целиот свој живот му го посветил на морето, собирајќи податоци и знаења за разни земји, мориња и народи. Основал еден вид научно-хидрографска школа, каде што учениците детално се запознавале со навигацијата, со употреба на инструментите за пловидба и со изработка на географски карти. Располагал со повеќе од 30 каравели со кои преземал морски истражувачки експедиции на африканскиот континент. За време од околу 40 години, истражил повеќе од 4.000 км од западниот брег на Африка, а неговите ученици дошле до Сенегал и Азорските Острови. Хенрих Морейловецој ги поставил основите на подоцнежната морска и колонијална моќ на Португалија.

Кристифор Колумбо

Во исто време и **Шпанците** преземале експедиции, барајќи го морскиот пат за Индија. Морепловецот **Кристифор Колумбо**, по потекло од Џенова (Италија) бил убеден дека пловејќи на запад ќе стигне до Индија. Шпанскиот кралски двор, кралот Фердинанд и кралицата Изабела, се согласиле да го финансираат планот на Колумбо. Во почетокот на август **1492 г.** Колумбо, со три каравели и околу 120 морнари, испловил од пристаништето **Палос**. По двомесечна напорна пловидба во западен правец, на **12 октомври** истата година, Колумбо пристигнал на еден мал остров од групата Бахамски острови и го нарекол **Сан Салвадор (Свети Спас)**.

Набрзо потоа биле откриени и други острови, меѓу кои и **Куба** и **Хаити**. Колумбо бил убеден дека стигнал до западниот брег на Индија, па затоа тамошните жители биле наречени **Индијанци**. Кога се вратил во Шпанија, бил пречекан со големи почести, како прв морепловец кој го открил морскиот пат за Индија.

Наредните години Колумбо презел уште три патувања, открил нови острови и стигнал до бреговите на Средна Америка, меѓутоа, не нашол ниту

злато ниту мирудии. Поради тоа неговата слава започнала да опаѓа и умрел во беда (1506 г.), заборавен од сите, без да дознае дека открил нов континент.

Во почетокот на XVI век морепловецот **Америго Веспучи** (од Фиренца), во своите забелешки од патувањата во новите земји, ја изнел претпоставката дека земјите што ги открил Колумбо не се дел од Индија, туку нов континент. Тоа им дало повод на европските географи да го наречат новиот континент **Terra America** (Земја на **Америго**), односно **Америка**.

Додека Колумбо ги откривал новите земји на запад, Португалците успеале да го пронајдат морскиот пат за Индија. Славата му припаднала на морепловецот **Васко де Гама**. Со три брода, во 1497 г. тој тргнал по патот на Диас, ја заобиколил Африка и во мај 1498 г. пристигнал до брегот на Индија. За своите заслуги, Васко де Гама бил назначен за „адмирал на Индиското Море“.

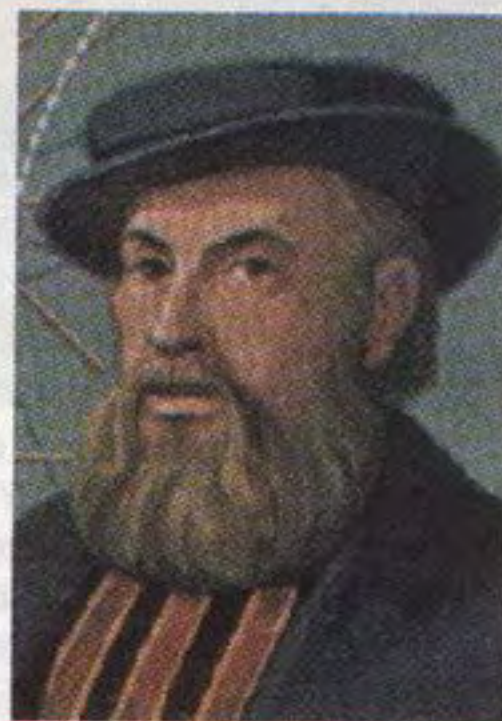
Васко де Гама

Напиши извештај за географските откритија од Марко Поло до Америго Веспучи!

Првото патување околу светот

Во рамките на големите географски откритија, многу важен настан претставувало првото патување околу светот по море. Овој тежок и многу ризичен потфат го извел морепловецот **Фернандо Магелан**, португалски благородник во служба на шпанскиот двор. Целта на експедицијата на Магелан, всушност, била да пронајде **премин** од Атлантскиот во Тихиот Океан.

Во **септември 1519 г.** Магелан, со 5 бродови и екипаж од околу 260 морнари испловил од шпанското пристаниште Сан Лукар во **западен правец**. Патувањето траело три години. Пловејќи покрај брегот на Јужна Америка, Магелан го открил толку бараниот проток, кој бил наречен со неговото име (**Магеланов Проток**) и запловил во Тихиот Океан. По, речиси, четиримесечна тешка пловидба, измачувана од жед и глад, со големи напори експедицијата пристигнала на Филипинските Острови. Таму Магелан се замешал во судирот помеѓу локалните племиња и загинал во борбата (1521 г.). Експедицијата го продолжила патот. Го поминала Индискиот Океан, ја обиколила Африка и во почетокот на **септември 1522 г.**, само со еден брод и 18 морнари, пристигнала повторно во пристаништето Сан Лукар, но од **источен правец**.

Магелан

Експедицијата на Магелан го обиколила светот по море и на тој начин и практично ја потврдила теоријата на Коперник дека Земјата има тркалезна форма.

Пловидбајќа на Магелан по Тихиот Океан

По море пловевме три месеци и дваесет дена и поа без свежа храна... За да не умреме од глад, бевме принудени да ги јадеме и говедскиоте кожи, кои беа поолку шврди и по моравме да ги држиме во море 4-5 дена за да сијанат помеки. Попоа, ги пчевме на јаглен за да можеме да ги јадеме.... Глупиот сијанаа многу барано јадење, а луѓето плаќаа по половина дукај за еден глупец.

Но, поа не беше сè.... Не зафати болест од која луѓето не можеа да земаат никаква храна, бидејќи месото во горниот и долниот вилица од усните премногу набрекна (скорбуј). Девинаесет луѓе умреа од ова болест... Ако Господ и неговата светија Мајка не ни доделија поолку среќна пловидба, на поа големо море сијне ќе изгиневање од глад.

Антонио Пигафеја, Весит од Новиот свет.

Напиши извештај-патопис за едно од географските откритија!

Значење

Новите географски откритија имале огромно значење за развитокот на трговијата и стопанството. Тие ги зајакнале и ги интензивирале трговските врски помеѓу Европа, Азија и Америка. Европа сега станала центар на светската трговија. Од новите земји во Европа се носеле благородни метали, минерали и други скапоцености, а биле пренесени исто така и некои нови култури, како: **пченицата**, **тупот**, **компирот**, **шеќерот** (од шеќерна трска) и друго. Во исто време, во Америка започнале да се одгледуваат пченицата, ржта, лозјата, кои дотогаш ги немало на овој континент.

Каравела

Истражувај: Кои биле Ацтеките, Маите и Инките? Каква била нивната култура!

Шпанците и Португалците започнале да ги населуваат новите земји и да создаваат свои **колонии**. Подоцна, нивниот пример го следеле и другите развиени европски земји: Англија, Холандија и Франција. Колонистите го потчиниле или го истребиле домородното население, кое не знаело за огненото оружје и не било во состојба да се спротистави на воената надмоќност на Европјаните. Тие му го наметнале на локалното население својот јазик, христијанската религија и култура, а неговата култура во голем дел била уништена.

Објасни какво е значењето на новите географски откритија за натамошниот развиток на човештвото!

4 РЕФОРМАЦИЈА

Во почетокот на XVI век во Западна Европа се појавило едно масовно движење кое ја потресло од темели најмоќната западноевропска институција-**католичката црква**. Иницијаторите и приврзаниците на ова движење барале спроведување **реформи** во црквата, па затоа и движењето било наречено **реформација**. Реформацијата започнала како религиозно движење, но набрзо се претворила во широко општествено-политичко движење, кое ги зафатило главните општествени слоеви на феудалното општество: **благородништвото, граѓанството и селанството**. Реформацијата најпрвин се појавила во **Германија**, а оттаму брзо се проширила во, речиси, сите католички земји на Европа.

Потсети се кога и зошто дојде до поделба на христијанската црква на католичка и православна?

Почеток на реформацијата. Учењето на Мартин Лутер

Раскошниот и расипничкиот живот на католичкото свештенство, особено на високото, на чело со римскиот папа, предизвикувало незадоволство кај верниците. Уште во времето на хуманизмот и ренесансата се појавила критика на црквата и барања за поморален живот на нејзините претставници. Сè погласни биле барањата за реформа на црквата и за ограничување на моќта на високото духовенство, особено на римскиот папа. Но, и покрај сите тие барања за реформи, црквата продолжила да живее на стар начин, предизвикувајќи ги верниците со своите злоупотреби.

Трговија со индулгенции

Една од главните злоупотреби на црквата било правото на римските папи да им продаваат **индулгенции** на верниците. На оние што ќе ги купеле божем им обезбедувале простување на гревовите. Со продавањето индулгенции папите значително ги зголемувале своите приходи и си обезбедувале лесен и раскошен живот.

Разговарајте за животот на високото свештенство и христијанското учење! Во која мера тие биле усогласени? Дали постоел расчекор помеѓу учењето и однесувањето? Ако е одговорот *да*, објаснете зошто?

Мартиин Лутиер

Продажбата на индулгенции, во Германија предизвикала големо незадоволство и протести на верниците. Особено остро истапил **Мартин Лутер** (1483-1546), професор по богословија на универзитетот во **Виттемберг**, кој јавно го критикувал продавањето индулгенции и злоупотребите на римските папи. Своите забелешки и критики Лутер ги изнел во познатите **95 тези**, кои ги закачил на вратата од црквата во Виттемберг во **1517** година. Овој настан се смета за почеток на реформацијата во Германија.

Мартиин Лутиер го сжалува папското писмо

Освен продажбата на индулгенции, Лутер ги критикувал и другите злоупотреби на црквата, ја оспорувал **непогрешливоста** на папата и барал итно да се спроведат **реформи** во црквата. Истапувањата на Лутер во Рим биле оценети како ерес и било побарано од него да се откаже од своето учење, а кога одбил да го направи тоа, папата го исклучил од црквата. Лутер не се уплашил од гневот на папата. Писмото од папата јавно го запалил на плоштадот во Виттемберг и на тој начин **целосно раскинал** со римската црква.

Спротивно на учењето на католичката црква, Лутер тврдел дека црквата и духовенството не се посредници меѓу Бог и човекот и го прогласил **Светото Писмо** за единствен извор на верата. Сметал дека секој верник, преку **Светото Писмо** (кое го превел на германски јазик), може директно да го запознае „зборот божји“, па затоа на верниците не им се потребни свештениците и монасите.

За кусо време Лутер стекнал многу приврзаници од сите слоеви на населението, па дури и од редовите на германското свештенство и монаштво. Неговото учење брзо се ширело и го зафатило поголемиот дел од Германија. Меѓутоа, реформацијата имала и свои противници. Еден дел од благородништвото, на чело со царот не го прифаќал учењето на Лутер. На соборот во **Вормс (1521 г.)** тоа било осудено и забрането. Меѓутоа, одлуките на Вормскиот собор не биле спроведени, бидејќи Лутер нашол заштита кај германските кнезови, кои биле приврзаници на реформацијата.

Дискутирајте околу главните гледишта на Мартин Лутер кон христијанската религија! Кои од нив биле различни од официјалните христијански догми?

Востанието на селаните

Под влијание на реформацијата се раздвижило и германското селанство, кое се наоѓало во многу тешка положба. Во реформацијата селаните гледале убава можност да се ослободат од обврските кон благородништвото и кон свештенството. Селаните кренале големо **востание**, познато и како **Селска војна (1524-1525 г.)**, кое зафатило неколку поголеми германски области. На чело на востанието се наоѓал **Томас Минцер**, еден од поранешните приврзаници на Лутер. Селаните ги палеле замоците и манастирите и барале да се укинат феудалните давачки, а државата да се преуреди така што во неа главна улога да имаат граѓаните и селаните.

Томас Минцер

Ваквите барања на селаните не биле прифатени, а Лутер ги сметал востаниците за безбожници. Феудалците ги здружиле своите сили и успеале да го задушат востанието.

Објасни зошто реформацијата влијаела и врз раздвижувањето на селанството!

Победа на реформацијата

Противниците на реформацијата во Германија, предводени од императорот, воделе долги војни против германските кнезови, приврзаници на реформацијата. Ниедна од страните во војната не успеала да оствари предност, а во германските внатрешни религиозни судири се замешале и надворешни сили. Поради тоа, меѓу завојуваните страни бил постигнат компромис. Императорот се согласил да се склучи **верски мир** помеѓу **католиците и протестантите**, како што започнале да ги нарекуваат лутеранците, т.е. следбениците на Лутер. Мирот бил прогласен на **соборот** одржан во **Аугсбург** во **1555** година.

Со мирот во Аугсбург, на **протестантите** во Германија им била признаена **рамноправноста** со католичките верници и **слободата** во проповедањето на својата религија. Со овој мир, всушност, била потврдена политичката и религиозната поделба на Германија, односно поделбата на католички и протестантски области.

Во областите каде што победила реформацијата била воспоставена **нова црковна организација**. Со црквата управувал **Совет**, составен од претставници на свештениците и на обичните верници. Членовите на Советот ги избирале самите верници. Свештениците можеле да се женат, а ги избирале верниците. За свештениците, исто како и за верниците, важеле само световните закони. Богослужбата била многу упростена и се состоела во читање на **Светото Писмо**, проповедање и пеење религиозни песни.

Наведи какви биле резултатите од реформацијата во Германија!
Објасни ја новата црковна организација, која настанала со реформацијата!

Реформацијата во другите европски земји

Реформацијата од Германија брзо се проширила во другите европски католички земји. Нејзините приврзаници дејствувале во **Швајцарија, Франција, скандинавските земји** (Данска, Шведска и Норвешка), **Англија** и други земји.

Во **Швајцарија** најистакнати претставници на реформацијата биле **Улрих Цвингли** и **Жан Калвин**. Цвингли бил свештеник во **Цирих**, каде што, со помош на градскиот Совет, извршил низа реформи во црквата. Калвин дејствувал во **Женева**, а неговото учење, познато како **калвинизам**, стекнало многу приврзаници и во другите европски земји.

Жан Калвин

Противреформација

Католичката црква презела енергични мерки за да го спречи најамошното ширење на реформацијата и да ги врати верниците во своите редови. Тоа движење било наречено **противреформација** или **католичка реакција**. Противреформацијата постигнала извесни резултати, но не успеала да го уништи реформаторското движење, кое фатило цврсти корени во многу европски земји.

Језуити

Во борбата против реформацијата, најсвојоимено имало силна поддршка од монашкиот ред на **језуитите** („Друштво на Исус“, исусовци). Редот бил основан во **1540 г.** од италијанскиот благородник **Игнацио Лојола**, со цел да се бори за јакнење на католичкото христијанство. Језуитите биле учени луѓе. Работеле како професори на универзитетите, советници на владетелите и сл. Језуитите дејствувале мошне наметливо и широко, без да водат многу сметка за моралните норми. Ним им се припишува начелото „**целта ги оправдува средствата**“.

Објасни на каков начин католичката црква се борела против реформацијата!

Истражувај: Дали има приврзаници на реформацијата, протестанти, во нашата земја.

Нови поими:

Индулгенции – специјални папски писма за простување на гревовите

3 КУЛТУРА И НАУКА

КУЛТУРА

Рицарска и градска култура

Во времето од XI до XIV век била создадена и се развивала рицарската култура. Таа била исполнета со почит кон христијанската религија, меѓутоа, имала световен карактер. Најпознати творби на оваа култура биле рицарските епови: Песна за Роланд (во Франција) и Песна за Нибелунзите (во Германија).

Во средновековните градови постепено се развила градска култура, која била поврзана со практичната дејност на граѓаните. Веќе од XIII век насекаде по градовите се учело трговско сметање, а се појавиле и првите учебници. Во исто време, од римските броеви, кои биле непогодни за сметање, се преминало на арапски броеви. Покрај тоа било организирано и брзо пренесување на вестите, бидејќи добриот трговец морал секогаш да биде навреме информиран за состојбата на пазарите што го интересирале.

Рицарски турнири

Омилена забава на рицарите биле турнирите (воени игри) организирани по повод некоја свеченост. На големите турнири се собирале многу рицари од разни земји. За турнирот се оградувало место и се граделе седишта за публика. Играта се сведувала на тоа што рицарите јавале еден спрема друг и натамувал со нив кој ја да го погони противникот и да го исфрли од седлото. Биле организирани и борби на пешаци со тешки мечови.

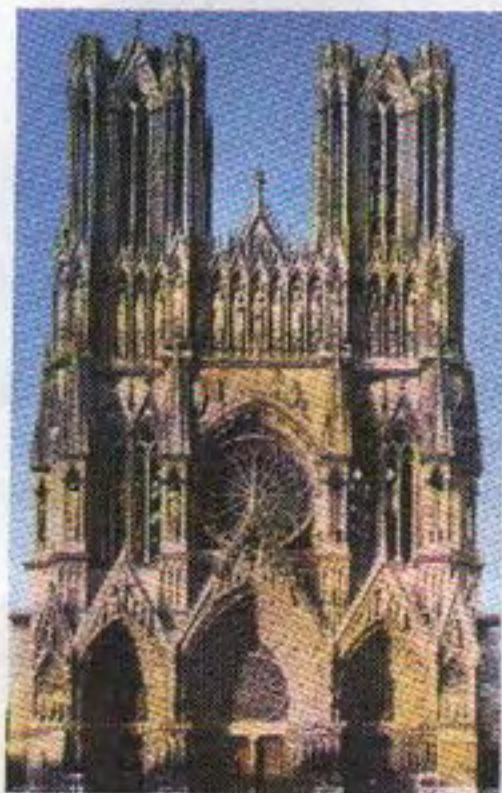
Рицарски турнир

Опиши еден рицарски турнир!

Наведи ги основните карактеристики на рицарската и градската култура!

Уметност

Најмонументални градби во средновековните градови биле христијанските храмови – катедрали. Катедралите биле вистински ремек дела, градени во височина, со големи прозорци со украсени стакла. Најпознати се катедралите во Париз, Ремс (во Франција), Улм (Германија), Кентербери (Англија) и други.

Катедралата во Ремс

Рембрант (1606-1669)

Голем подем уметноста доживеала во времето на хуманизмот и ренесансата. Ренесансната уметност постигнала врвни резултати особено во Италија, но исто така и во другите европски земји. Од италијанските ренесансни уметници, кои веќе ги споменавме, по својата универзалност се издвојувал генијалниот уметник и научник Леонардо да Винчи. Освен со сликарство, Леонардо се занимавал и со математика и механика. Меѓу поистакнатите ренесансни уметници спаѓале: Албрехт Дирер, Лука Кранах (Германија), Ел Греко (Шпанија) и други.

Борбата против реформацијата и нејзиното ширење придонела за појавата на нов уметнички правец – барокот. Тој ја поттикнувал побожноста и религиозната емотивност и воспоставил врска помеѓу уметникот и верниците. Барокот се појавил во Италија, а оттаму се проширил и во останатите европски земји. Најпознати сликари од времето на барокот биле: Пол Рубенс, дворските сликари Ван Дајк (во Англија) и Веласкез (во Шпанија), и особено холандскиот сликар Рембрант. Негови најпознати дела се: Час по анатомија, Нокна стража и други, а оставил и голем број портрети, цртежи и гравури. Рембрант, со право се смета за еден од најголемите сликари на светот.

Наброј ги најпознатите сликари во развиениот и доцниот среден век (до крајот на 18 век)! Воочи кои се најчестите мотиви на нивните слики!

Книжевност

Шекспир (1564-1616)

Италијанскиот град Фиренца го дал најголемиот поет во средниот век – Данте Алигиери (1265-1321), предвесник на ренесансата во Италија. Во својот познат труд Божествена комедија, Данте го опишал во стихови својот замислен пат низ пеколот, чистилиштето и рајот. Најпознат италијански писател од времето на хуманизмот и ренесансата бил поетот Петрарка (за кого веќе говоревме). Во исто време творел и неговиот современик, прозниот писател Бокачо, кој се прославил со трудот Декамерон.

Меѓу книжевните творци во доцниот среден век значајно место зазема шпанскиот писател Мигуел де Сервантес, со делото Дон Кихот. Во Франција творел комедиографот Молиер, а во Англија

познатиот драматург Вилијам Шекспир, со Ромео и Јулија, Оџело, Хамлеј и други дела. Меѓу англиските книжевни творци, значајно место заземале писателите Даниел Дефо, со романот Робинзон Крусо и Донатан Свифт, со романот Гуливеровиите патувања, кои им донеле на овие писатели светска слава.

Организирајте час од интерактивна настава заедно со наставникот по книжевност! Читајте делови од *Декамерон*, а потоа дискутирајте за нивната содржина и пораки!

Образование (училишта и универзитети)

Во средниот век писменоста се стекнувала во манастирските и црковните училишта, каде што се добивало скромно образование. Се учело читање, пишување и основите на сметањето. Првите **световни училишта**, кои не зависеле од црквата, се појавиле во градовите. Тие го нарушиле повеќевековниот монопол на црквата во образованието. Во почетокот на XII век световни училишта се појавиле во **Франција, Италија и Германија**. Особено многу вакви училишта имало во **Париз**. Појавата на световните училишта била обусловена од нараснатата потреба, во градовите, од образовани луѓе, кои ја познавале техниката, правото, медицината. Станало јасно дека за натамошниот развој на градовите било неопходно образование од световен карактер.

Наставата во средниот век

Децаа најнапред морале да учат најамеј молијви и ѿсалми и ѿоа на **лајински јазик**, кој ѿоѓаш бил меѓународен јазик. Поѿоа, учеле да читаа и да пишуваа. Во наставаа голема улога имала **прачкаа**. Средновековниите слики каде ѿшо има претстави на училиштата, обично го прикажуваа учѿелот со прачка во рацете. Во средниот век било многу ѿешко да се научи читање и пишување. Зборовиите се пишувале со разни крајенки, а ученикот морал да го научи најамеј целиот ѿој сложен сѿтем на пишувание на зборовиите.

Од световните училишта во градовите, се развиле и првите **универзитети** во Европа. Најстари биле универзитетите во **Болоња, Париз и Оксфорд**, кои биле основани во **XI-XII век**. Најпознат и најголем бил **Парискиот универзитет**, кој имал во својот состав 4 факултети: за теологија, медицина, право и за „слободни вештини“. Студиите започнувале од 14-та година, а се добивале неколку степени на образование. Највисок степен бил **докторатот на науки**.

Универзитетот во Оксфорд

Универзитет

Називот *universitas* значел целокупност, односно означувал заедница на наставници и студенти, која, по примерот на еснафиите, ги имала интересите на своите членови, собрани заради образование и се грижела да ги унапреди нивните заеднички образовни интереси.

Бројот на училиштата и универзитетите во Европа постојано се зголемувал. Во почетокот на XVI век во Европа веќе имало преку 60 универзитети, а во XVII век секој град имал барем по едно училиште.

Објасни зошто првите световни училишта се појавиле во градовите?

Опиши го системот на образование и начинот на изведувањето на наставата во средновековните училишта!

Истражувај: Кога бил основан универзитетот „Свети Кирил и Методиј“ во Скопје.

Музика

Во животот на Европјците во развиениот и доцниот среден век големо значење имала музиката. Од XVI век започнала брзо да се развива, особено во **Фландрија** и **Италија**. Во тој период во Европа веќе доминирала италијанската музика. Биле воведени нови инструменти: виола, виолина, обоа и кларинет. Кон крајот на XVI век во **Италија** била создадена **операта**, како посебно уметничко дело. Во **1598 г.** во **Фиренца** била изведена првата опера **Дафне**. Познат оперски центар била и **Венеција**, каде што во **1637 г.** била отворена првата јавна зграда на операта (дотогаш оперите се изведувале на дворовите). Операта брзо стекнала голема популарност во другите европски земји.

Моцарт (1756–1791)

Подемот на музиката продолжил и во наредниот период. Во музичкиот живот на **XVIII век** доминирале неколку големи музички уметници и творци, како: **Бах**, **Хендел**, **Глук** и други. Најголем и најталентиран музичар од овој период бил Австриецот **Волфганг Амадеус Моцарт**, генијален композитор и еден од најголемите мајстори на оперската музика. Моцарт создал многу музички дела со голема уметничка вредност.

Истражувај:

Погледајте го филмот Амадеус, а потоа дискутирајте за:

- начинот на живот на луѓето во времето на Моцарт
- стилот и модата во тоа време
- животот и делото на Моцарт

Состави грозд во кој централно јадро ќе биде културата во средниот век, а во зрната внесувај ги сите познати податоци!

НАУКА

Природни науки

Хуманизмот и ренесансата имале големо влијание во развитокот на науката и техниката во европските земји. Голем напредок бил постигнат особено во развојот на астрономијата, математиката и физиката. Полскиот математичар и астроном **Никола Коперник** (1473-1543) ја поставил хелиоцентричната теорија, за движењето на планетите околу Сонцето. Неговата теорија ја прифатиле и натаму ја развиле астрономите **Тихо Брахе** (Данска) и **Јохан Кеплер** (Германија). Голем чекор напред во потврдувањето на теоријата на Коперник направил **Галилео Галилеј**. Тој ги открил планетите на Месечината, Млечниот Пат, Јупитеровите месечини, Венера и Сончевите пеги. Голем придонес во развојот на математиката и физиката дал францускиот научник и филозоф **Рене Декарт**, кој се смета за основач на аналитичката геометрија.

За развитокот на биологијата и медицината од големо значење било пронаоѓањето на микроскопот, кој зголемувал до 300 пати, од страна на холандскиот научник **Левенхук**.

Реформа на календарот

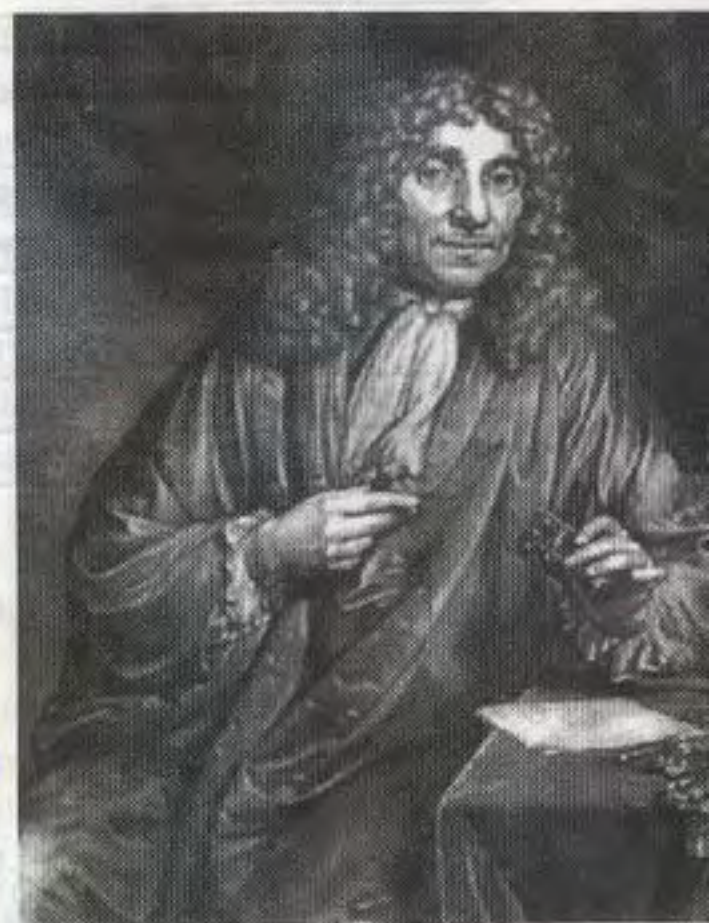
Римскиот папа **Григориј XIII** (1572-1585), на предлог на комисијата на астрономи, во 1582 г. извршил реформа на јулијанскиот календар, за да се елиминира разликата од десет дена што се појавила во текот на изминалите векови. Разликата била елиминирана на тој начин што наредил по четврток, 4 октомври 1582 г. да следува петок, 15 октомври. Така настапил **грегоријанскиот календар**, по кој денес го смејаме времето. Денес **грегоријанскиот календар** оди пред **јулијанскиот** за 13 дена.

Еден од најголемите научници (математичар, физичар, астроном) во доцниот среден век бил Англичанецот **Исак Њутн**, професор по математика на универзитетот во Оксфорд. Негово најзначајно откритие била теоријата на гравитацијата (Земјината тежа).

Интересот за науката постојано растел и се ширел во разни земји на Европа. Многумина образовани луѓе сакале да се занимаваат со наука. За-

Декарт (1596–1650)

Левенхук (1632–1723)

Исак Њутн (1642–1727)

почнале да се формираат научни друштва и академии. Едно од првите друштва било **Кралското друштво** во Лондон, а во Париз, во **1666 г.** била формирана **Академија на науките**.

Наведи ги најважните постигања на природните науки во развиениот и доцниот среден век! Кои од нив особено придонеле за развојот на одделни модерни науки?

Просветителство

Во **XVIII век** во **Франција** се појавило духовно движење, познато како **просветителство**. Тоа имало за цел да постигне општ препород во религиозниот живот и филозофијата, во науката и технологијата, во политичката мисла и општествените науки. Движењето ги зафатило сите области на човековото творење. Насекаде се истакнувала силата на човековиот ум и вербата во способноста и напредокот на човекот.

Најистакнати претставници на просветителството биле: **Монтескје, Волтер, Русо, Дидро** и други. Капитално, заедничко дело на француските просветители била **Енциклопедијата**, во 17 томови, објавени помеѓу 1751 и 1772 година. Енциклопедијата го истакнувала световниот морал, а посебно се нагласувало дека човекот може да постигне напредок со помош на световното знаење, а не со теолошките доктрини (учења). Енциклопедијата станала многу важно орудие на интелектуалната пропаганда.

Размисли каков бил средновековниот поглед на светот, на природата и на општеството!

Анализирај ги основните идеи на просветителите! Кои од нивните идеи се вградени во современиот поглед на свет?

БАЛКАНОТ ВО РАЗВИЕНИОТ СРЕДЕН ВЕК

2 СЛАБЕЕЊЕТО НА ВИЗАНТИЈА И ИЗДИГНУВАЊЕТО НА БАЛКАНСКИТЕ ЗЕМЈИ

Кон крајот на XII век дошло до значајни промени на политичката карта на Балканскиот Полуостров. Византиското царство, поради лошата економска положба и постојаните напади на надворешните непријатели, значително ослабнало и сè повеќе ги губело своите позиции на Балканот. Долгогодишната борба на Византија со балканските народи, кои ја бранеле својата независност завршила со пораз на Византија. Балканските народи успеале да се ослободат од византиската власт и да формираат независни држави.

Србија

За основач на српската средновековна држава се смета великиот жупан **Стефан Немања**. Тој, кон крајот на XII век, ја отфрлил византиската власт и создал држава, која се протегала од јадранското приморје до реката Морава. За престолнина на државата Немања го избрал градот **Рас**. За време на наследникот на Немања, неговиот син **Стефан Првовенчанин**, српската држава продолжила да јакне. Тој успеал да добие од папата кралска круна и да ја претвори државата во **кралство (1217 г.)**, а две години потоа, во **1219 г.** била формирана и **независна** српска архиепископија на чело со **Сава**, најмалиот син на Немања.

Стефан Немања

Србија во црковен поглед постојано била под јурисдикцијата на автокефалната Охридска архиепископија и според црковните закони (закопи) само од неа и со нејзина согласност можела да добие црковна самостојност. Но тоа не било почитувано. Србите се обрatile до Никејското Царство и добиле самостојност од никејскиот патријарх. Бидејќи биле повредени правата на Охридската архиепископија, архиепископот **Димитриј Хоматијан**, во 1220 г. испратил писмо до српскиот архиепископ **Сава** во кое остро прогласил против кршењето на црковните закони и неканонското назначување на Сава за архиепископ на српската црква.

Размисли кои биле причините за формирање посебна српска црква!

Објасни на кој начин била формирана независната српска архиепископија!

Од средината на XIII век, во времето на кралот **Урош I** српската држава започнала и **економски** да се издигнува. Тогаш во Србија дошле (од Унгарија) германските рудари **Саси** и започнало да се развива **рударството**. Биле отворени повеќе рудници, а најмногу се копала **сребрена и оловна руда**.

Економското издигнување на Србија претставувало цврста основа за јакнење на **воената моќ** на српската држава, што дошло до израз веќе во наредниот период. Во времето на кралот **Милутин**, во втората половина на XIII век, српската држава ги проширила своите граници кон југ и ја освоила **Северна Македонија** (Скопје, Полог, Овче Поле, Злетово, Кичево, Дебар и др.).

Стефан Душан

Најголем подем српската средновековна држава доживеала за време на владеењето на кралот **Стефан Душан** (1331-1335). Тој ги продолжил освојувањата и успеал двојно да ја зголемил територијата на државата. Користејќи ги внатрешните судири во Византија, Душан успеал да ги освои: **Македонија** (освен Солун), **Тесалија**, **Епир** и **Албанија**. По ваквите унеси, Душан во **1346 г.** се крунисал за **цар**, а државата станала **Царство**. Тогаш и црквата била издигната во ранг на **патријаршија**.

Душан одржувал многу добри односи со црквата. Ги обновувал запустените цркви и манастири, а градел и нови и им подарувал бројни имоти. Поради тоа имал голема поддршка од црквата во управувањето со државата.

За да ја зајакне, внатрешно, огромната држава, по примерот на византиските императори, Душан во **1349** година издал еден правен зборник познат како **Душанов Законик**. Во Законикот било опфатено обичајното право, но имало и елементи од византиското право. Тој содржел повеќе од 200 члена во кои биле опфатени сите општествени слоеви во државата. Имало одредби за црквата, за благородниците, за селаните, за кривичните дела и сл.

Наведи ги заслугите на царот Душан за развојот на српската средновековна држава.

Од Душановиот Законик:

– да не се прави свадба без венчавка, а ако се најрави без благослов на црквата, икаквиот брак да не важи.

– во војската да нема караници. А ако двајца се скараат, да се ишекаат, и никој друг од војниците да не им помогне. А ако некој помогне во ишекањата, да се казни, рацете да му се исечат.

– ако ишјаница најадне некој и ако го исече (со меч или со нож), но не го усмрти, да му се извади око и да му се исече раката. Ако ишјаница прави неред или некоја друга срамота, но не окрвави (не повреди со меч или со нож), да се напие и да се зајвори, а ишјоа да се извади од зајвор, иак да се напие и да се иуши.

– ако некој си го убие икаквито, мајката или своето чедо, ишјој да се изгори на оган.

Состави грозд во кој централно јадро ќе биде Србија, а зрната ќе ги содржат податоците за времето од Стефан Немања до цар Душан!

Бугарија

Кон крајот на XII век и Бугарите ја отфрлиле византиската власт. Бугарските благородници, браќата **Петар и Асен** во **1185 г.** кренале востание против Византија, со центар во градот **Трново**. Востанието завршило со успех. Востаниците успеале да ги ослободат териториите помеѓу реката Дунав и Стара Планина и да формираат независна држава, со престолнина во Трново, позната како **Второ бугарско царство**. Бугарската држава сè повеќе јакнела и ги зацврстувала своите позиции, а за време на владеењето на третиот, најмалиот од браќата, царот **Калојан**, значително ги проширила и своите граници. Калојан, во почетокот на XIII век освоил од Византија многу територии во **Тракија** и **Македонија**, а успешно војувал и против Латинското Царство во Цариград. Во битката кај **Адријанопол** (1205 г.), со помош на Куманите, Калојан катастрофално ја поразил латинската војска и го запрел натамошното латинско ширење на Балканот. Калојан, неколку пати се обидел да го освои и Солун од Латините, но не успеал да го оствари планот. При еден напад на градот тој бил убиен од заговорници (1207 г.).

Трново

Објасни каква улога одиграл Калојан во развојот на бугарската држава!

Најголем подем Второто бугарско царство доживеало за време на владеењето на царот **Иван II Асен** (1218-1241). Во негово време Бугарија станала најсилна држава на Балканот, а бугарската архиепископија била издигната во ранг на патријаршија (1235 г.). Иван Асен војувал со Епирците, Никејците и со Латинското Царство. Во битката кај **Клокотница** (1230 г.) извојувал голема победа над епирската војска и го заробил епирскиот владетел Теодор Ангел. По оваа голема победа, во составот на бугарската држава влегле териториите од Тракија на исток, до Јадранското Море на запад.

Царот Иван Асен бил познат и по својата **градежна дејност**, особено по изградбата на цркви и манастири, а водел исто така грижа и за развикот на **трговијата** во неговата држава. На дубровничките трговци им дал големи привилегии за трговија на територијата на бугарската држава.

Иван II Асен (монетна)

Направи споредба помеѓу Калојан и Иван II Асен, во однос на нивниот придонес во развојот на Второто Бугарско Царство!

Дубровничката грамота на царот Иван II Асен (по 1230 г.)

Моејто царство ја дава оваа грамота на Дубровничката земја, на саканиите и верни госии на моејто царство, да одаат по целата земја на царството со каква било стокa, да внесуваат или да изнесуваат, или само да пренесуваат стокa, до која и да е земја или област да дојдат: ...до Преслав... или во Одрин... или во Скопската област, или во Прилепската, или во Девопската област, или во Арбанската земја, или да одаат во Солун – насекаде слободно да кукуваат и да продаваат... и да немаат пречки по сите области на моејто царство...

† Асен, цар на Бугариите и Грциите †

За време на наследниците на царот Иван Асен, Бугарија започнала брзо да слабее и да опаѓа и за кусо време, загубила најголем дел од териториите што ги освоил овој владетел.

Состави грозд за Второто Бугарско Царство!

Албанија

Слабеенето на Византиското Царство го искористиле и некои албански благородници, кои ја отфрлилe византиската власт и формирале независно владеење.

Кроја

Така, кон **крајот на XII век** се осамостоил албанскиот благородник **Прогон**, кој со своите синови **Димитар** и **Гин** формирал независно владеење со центар во градот **Кроја**. Неговиот наследник **Димитар Прогон** во првите децении на XIII век ја носел титулата **кнез**. Кнезот Димитар одржувал добри односи со Србија (бил зет на Стефан Првовенчанин) и со епирската држава. По неговата смрт, неговото кнежевство ја загубило самостојноста и влегло во составот на епирската држава.

Во II-та половина на XIII век, Анжујците од Јужна Италија ги освоиле териториите помеѓу реките Дрим и Војуша, и тука го формирале **Кралството Албанија** (1272 г.). Набрзо потоа, Анжујците биле нападнати од Византија и биле принудени да се повлечат, а кралството било ликвидирано. Во времето на Стефан Душан, цела Албанија (освен Драч) влегла во составот на српската држава.

По смртта на царот Душан дошло до осамостојување на некои албански благороднички фамилии, кои формирале независни владеења. Во областа на Драч и Кроја се осамостоил **Карло Топија**, кој создал големо кнежевство и станал господар на **Средна Албанија**. Карло Топија воспоставил добри односи со Венеција и со римската црква. Во **Северна Албанија** најмоќна била фа-

милијата на **Балшиките**, а нејзин најистакнат претставник бил **Балша II**. Се осамостоиле и некои поситни благороднички фамилии, како: **Спати, Дукагини, Кастриоти, Музаки, Аријанити** и други, кои исто така формирале свои независни владеења. Некои од нив ги зачувале независните позиции до паѓањето под османска власт.

Во Албанија христијанството се раширило уште во раниот среден век. Таа се наоѓала во сферата на влијание и на католичката и на православната црква. Погoleмиот дел од земјата влегувал во сферата на католичката црковна организација, која имала свои седишта во приморските градови. Делот што влегувал во сферата на православната црква, бил поврзан со византискиот и словенскиот црковен средиште. По паѓањето под османлиска власт, во Албанија започнал да се шири исламот, кој денес е доминантна религија во оваа земја.

Размисли зошто по смртта на царот Душан дошло до осамостојување на некои албански феудалци!

Објасни зошто во Албанија биле присутни различни верски определувања на населението! **Наведи** која религија под чие влијание се ширела!

Истражувај: Што значи поимот *беса* кај Албанците!

Нови поими:

Велики жупан – српска владетелска титула до прогласувањето на кралството

Анжујци – владејачка династија од француско потекло

Кумани – номадски племиња од турско потекло

ОСМАНСКАТА ДРЖАВА

Создавање и подем на османската држава

Сулџанот Осман

Турците биле номадски племиња по потекло од Централна Азија. Во XI век една гранка од турските племиња, наречени **Селџуци** го освоиле Иран, Месопотамија и поголемиот дел од Мала Азија и создале голема држава. Појавата на Монголите кон средината на XIII век и нивниот продор во Мала Азија предизвикала распаѓање на селџучката држава на повеќе кнежевства, наречени **бејлуци** (беглуци). Еден од тие бејлуци од северозападна Мала Азија, на чело со **Осман** (1288-1326), започнал да ги обединува соседните бејлуци и да ги проширува своите владеења. Така, во почетокот на XIV век во Мала Азија била формирана силна турска држава, која, по нејзиниот владетел, била наречена **Османски Султанат**.

Во борбата на Османлиите со Византија во Мала Азија настанал голем пресврт кога во **1326 г.** била освоена **Бурса** (Бруса), на Мраморно Море, каде што наследникот на Осман, неговиот син **Орхан** ја пренесол и своја престолнина. Кон средината на XIV век, Османлиите преминале на Балканот. Во **1352 г.** била освоена тврдината **Цимпе** на Галиполскиот Полуостров, а две години потоа, во рацете на Османлиите паднала и силната тврдина **Галиполе**, на истоимениот полуостров. Овие освојувања им послужиле на Османлиите како база и мостобран за натамошните освојувања на Балканот.

Користејќи ја неслогата на балканските владетели, Османлиите навлегувале сè подлабоко на балканските простори. Во времето на султанот **Мурат I** бил освоен поголемиот дел од Тракија, со градот **Одрина** (Едрене), каде што Мурат ја пренел и својата престолнина (1365 г.).

Тежок удар османската држава претрпела на самиот почеток на XV век, кога султанот **Бајазит** се обидел да го запре продорот на монголскиот кан **Тимур** (Темерлан) во Мала Азија. Во решавачката битка, што се одиграла во **1402 г.** кај **Ангора** (Анкара) Османлиите претрпеле тежок пораз, а Бајазит бил заробен и по една година умрел во монголско заробеништво. По монголското повлекување, меѓу синовите на Бајазит започнале династички борби околу престолот. Најпосле, на султанскиот престол се искачил **Мехмед I** и на тој начин османската држава успешно ја пребродила најтешката криза во своето едновековно постоење.

Мехмед II (1451-1481)

Голем успех на Османлиите претставувало освојувањето на **Цариград** во **1453 г.**, со што престанало да постои Византиското Царство. Овој успех го постигнал султанот **Мехмед II** кој поради тоа го добил прекарот **Освојувач**. Сега, Цариград станал нова престолнина на османските султани.

Царићград (XVI век)

Објасни што претставувало освојувањето на Цариград за Османлиите!

Истражувај: До кога Цариград (Истанбул) бил престолнина на османската држава? Што значи сегашното, односно турското име на градот Истанбул?

Врвот во својот развој османската држава го доживеала за време на владеењето на султанот **Сулејман II** (1520-1566), познат по прекарот **Законодавец** или **Величествен**. Во негово време османската држава претставувала голема светска сила со моќна војска и силна флота. Зафаќала територија од околу 6 милиони км², со околу 25 милиони жители. Меѓутоа, во последните години од владеењето на Сулејман Величествениот веќе се појавиле и првите знаци на криза, која водела кон постепено, но трајно и општо слабеење на државата.

Сулиманови Сулејман II

Состави грозд за османската држава од XIII до XVI век!

Државно уредување

Османската држава била **централизирана** држава. На чело стоел врховниот владетел – **султанот**. Тој бил неограничен господар и врховен верски поглавар. За своите постапки султанот одговарал само пред Алах (Господ) и пророкот Мухамед. Султанот ја сконцентрирал во свои раце сета власт и одлучувал за сите административни, воени и судски прашања во државата. Неговата власт била наследна.

Главно помошно тело, преку кое султанот ја спроведувал својата власт бил **државниот совет**, наречен **Диван**, во чија работа учествувале највисоките

државни функционери. Диванот ги разгледувал жалбите упатени до султанот и до централните власти и донесувал одлуки по нив, издавал заповеди од името на султанот, склучувал договори и сл. Секој човек, без оглед на социјалната положба и верската припадност, можел усно или писмено да се обрати до овој највисок орган во државата.

Голем везир

Најстар и најважен извршен орган на власта на султанот бил **големиот везир**. Тој бил главен советник и помошник на султанот и раководел со работата на државниот совет. За време на војна, големиот везир бил главен командант на сите воени сили во државата.

Меѓу врвните личности во османската држава, посебно место и улога имал **големиот муфтија**, поглавар на муслиманите и највисок претставник и советник на султанот за верските прашања. Тој бил врховен толкувач на исламскиот закон и давал правно мислење за наредбите на султанот.

За полесно управување и поефикасна контрола над локалните органи на власта, османската држава била поделена на големи административни единици **беглербеглуци** на чело со **беглербегови**, кои ги поставувал султанот. Беглербеглуците натаму се делеле на повеќе помали административни единици наречени **санџаци**, а санџаците се делеле на **вилаети** и **нахии**.

Османската држава ја градела својата сила и моќ врз цврстата и добро организирана **воена организација**. Главна воена сила во државата била сувоzemната војска, која се делела на **централна** и **провинциска**. Ударната сила на централната војска ја сочинувале **јаничарите**. Тие биле постојана платеничка пешадија, лична гарда на султанот, која се пополнувала, главно, преку **данокот во крв** (девширме). За време на битките, јаничарите го заземале центарот во борбениот поредок, таму каде што бил и султанот. Во мирно време, јаничарите го обезбедувале царскиот двор и го чувале редот во престолнината и во другите градови ширум низ империјата.

Јаничар

Најзпачајна провинциска војска била **коњаницата на спахиите**. Тие добивале земја со обврска, на повик на султанот, да одат во војна со одреден број војници, според големината на имотот. Во прво време меѓу спахиите имало и христијани, но од XVI век тие речиси целосно исчезнале.

Состави шема (пирамида) на државното уредување на османската држава!

Размисли зошто во XVI век исчезнале спахиите-христијани.

Во османската држава доста било развиено и **судството**. Тоа се наоѓало во рацете на државните судии наречени **кадии**, кои имале широки овластувања на својата територија – **каза**. Сите свои надлежности кадијата ги вршел во градот каде што

живеел, но повремено правел инспекции и во внатрешноста. Судската власт не била одвоена од обвинителската, така што кадиите биле во исто време и судии и обвинители. Судството било многу поткупливо и во прв ред било насочено против потчинетото население. Покрај османлиските, постоеле и еврејски и христијански црковни судови, кои судеа само по црковни дела.

Објасни ја поговорката: *Кадија ѝе ѝужу, кадија ѝе суди!*

Социјална структура на населението

Социјалната положба на населението во османската држава во голема мера зависела од неговата верска припадност. Христијанското население („неверниците“) ги немало истите права со муслиманите. За немуслиманите немало место во државната администрација, во судството, па и во војската. Верската дискриминација на немуслиманското население имала силен негативен одраз и врз социјалната положба на тоа население.

Основната маса на владеечкиот феудален слој во османската држава ја сочинувале **спахиите**, кои поседувале мали феудални имоти што ги добиле од султанот. Спахиските имоти биле наследни, но не можеле да се отуѓуваат (да се продаваат, подаруваат и сл.).

Спахија

Објасни каква била улогата и положбата на спахиите во османската држава!

Најбројно население во османската држава била **рајата**, односно зависното селанство кое работело на имотите на спахиите. Рајата обично ја сочинувало потчинетото население. Таа не можела да го промени својот статус, освен во исклучителни случаи, поради специјални заслуги во полза на државата. Имено, според постојните правни норми, синот на рајата бил исто така раја.

Населението во османската држава, и муслиманско и христијанско, плаќало **даноци** во полза на државата и на спахиите. И тука постоела нееднаквост, бидејќи христијанското население било обременето со поголем број давачки и во поголем обем од муслиманското. Постоеле голем број даноци кои се плаќале во натура, во пари или како ангарија, односно како бесплатна работа.

Опиши ја положбата на рајата!

Направи споредба помеѓу муслиманското и немуслиманското население во османската држава!

Нови поими:

Монголи/Татари – азиски помадски племиња

каза – територија на којашто се протежала власта на еден кадија.

ПАЃАЊЕТО НА БАЛКАНСКИТЕ ЗЕМЈИ ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ

Слабеење на балканските земји

По смртта на царот Душан (1355) пространото **Српско Царство** започнало брзо да слабее и за кусо време се распаднало на голем број самостојни владеења. Нивните владетели само формално ја признавале власта на царот Урош, синот на Душан, и постојано војувале меѓу себе за заграбување подобри територии и за проширување на своите владеења. **Византиското царство** било исцрпено од внатрешните борби помеѓу одделните политички групации и од социјалните судири и немало сили поуспешно да се спротистави на продорите на Османлиите. Во слична ситуација се наоѓала и **Бугарија**, која била поделена на два дела, на **Трновско** и **Видинско Царство**. Поделена и разединета била и **Албанија**, каде што некои од тамошните феудалци во меѓусебните судири ги повикувале на помош и Османлиите. Вака разединети, расцепкани и ослабени, балканските земји претставувале лесен плен за добро организираната воена сила на османската држава, која се наоѓала во подем.

Паѓањето на Бугарија

Во втората половина на XIV век бугарската држава продолжила да слабее и да опаѓа, а феудалниот сепаратизам станал вообичаена и честа појава. Царот **Иван Александар**, иако бил вешт политичар и дипломат, не успеал да го запре опаѓањето на државата. Кон средината на XIV век бугарската држава била разделена на два дела: на **Трновско** и **Видинско Царство**.

Царот Иван Александар и
царицата Теодора со
синовите

За опаѓањето на Бугарија особено придонеле нападите на Османлиите, кои станувале сè почести и поопасни. Прва на удар била Тракија, а **Пловдив** уште од 1363 г. се наоѓал под османска власт. Нападите на Османлиите биле особено интензивирани по **Марицката битка** (1371), кога била освоена **Родопската област** и северните делови на Тракија. Во наредниот период биле освоени градовите: **Софија**, **Шумен**, **Силистра** и други, а царот **Иван Шишман** ја признал врховната османска власт. Пролетта 1393 г. Османлиите со голема војска го нападнале и по кратка опсада го освоиле **Трново** и го ликвидирале **Трновското Царство**. Три години подоцна, есента 1396 г., бил освоен и **Видин** и со тоа Бугарија целосно паднала под османска власт.

Наведи ги причините за паѓањето на Бугарија под османска власт!

Паѓањето на Албанија

Кон крајот на XIV век територијата на Албанија била поделена меѓу повеќе благороднички фамилии, честопати непријателски расположени едни кон други. Таквата ситуација им одела во прилог на Османлиите, кои кон крајот на XIV век започнале да навлегуваат во Албанија.

Прв поголем продор во Албанија Османлиите направиле кон средината на 80-те години на XIV век, кога се замешале во борбата помеѓу албанските благородници и во битката на **Саурското Поле** (1385 г.) ги поразиле Албанците. По оваа победа, голем број албански феудалци ја признале врховната власт на Османлиите.

Продорите на Османлиите во Албанија продолжиле и во наредниот период, кога биле освоени градовите: Кроја, Берат, Гирокастро и други.

Османските продори особено се интензивирале во **20-те** години на **XV** век кога најголем дел од албанските територии влегол во составот на османската држава, а во **1430 г.** бил формиран и посебен **санџак Албанија**. Османлиите успеале да придобијат еден дел од албанските благородници, оставајќи им ги имотите и давајќи им други привилегии. Меѓутоа, голем дел од феудалците, заради османлиската опасност, биле принудени да ја напуштат Албанија и да заминат во Јужна Италија, на Сицилија и во другите европски земји. Албанија станала база за натамошните освојувања на Османлиите на Балканот, особено за нивните продори кон Босна.

Тврдинаша во Гирокастро

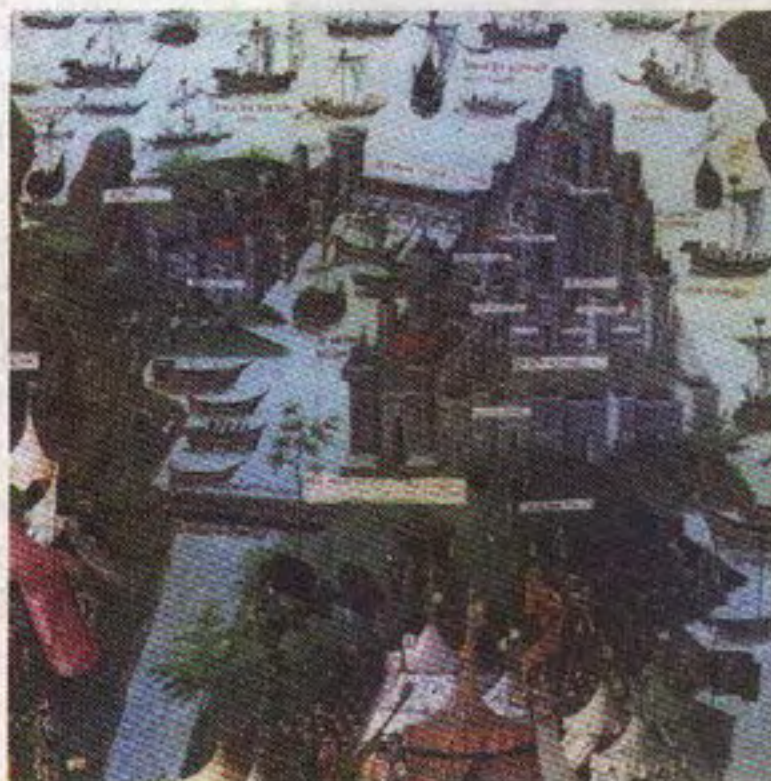
Објасни зошто територијата на Албанија била лесен плен за Османлиите?

Наведи ги последиците од османското освојување на Албанија!

Крајот на Византија

Византиското царство било сведено само на Цариград со неговата потесна околина и се наоѓало во средината на османската територија, разделувајќи ги азиските од европските владеења на османската држава. Османлиите се обидувале да го освојат Цариград, меѓутоа сите нивни обиди завршувале пред цврстите градски ѕидини, кои, всушност, претставувале најдобра одбрана на градот.

По доаѓањето на власт, султанот **Мехмед II** започнал обемни под-

Ойсадаиѝа на Цариград

готовки за напад на византиската престолнина. Одлично ја опремил војската, а со помош на западни инженери создал **силна артилерија**. Со големи напори Османлиите префрлиле по копно еден дел од своите бродови во заливот **Златен Рог** (кој бил затворен со дебели синџир) и започнале да го бомбардираат градот и по копно и по море. Бранителите на градот пружале силен отпор, но не успеале да го издржат нападот на далеку побројниот непријател. Во одбраната на градот загинал и последниот византиски император **Константин XI Драгаш Палеолог**. По, речиси, двомесечна опсада, на **29 мај 1453 г.** Османлиите го освоиле градот и со тоа престанало да постои Византиското Царство.

Паѓањето на Цариград

„Целниот град непријателите (Османлиите) го освоија околу девет часот наутро на 29 мај 1453 година. Оние што навлегоа во градоот зајочнаа да ги фаќаат и да ги заробуваат луѓето, а оние што им се спротивставуваа ги убиваа. На некои места во градоот од мртвиците ишла не се гледаше земјина... Кога градоот падна, влезе и судијанот и зајочна да го бара царот... А кога дозна дека тој е мртов, многу се израдува“.

Георѓи Сфраницес

Опиши го освојувањето на Цариград од Османлиите!

Размисли што претставува османското освојување на Цариград од историска гледна точка!

Паѓањето на Србија

Кнезот Лазар (1371–1389)

По смртта на царот Урош (1371 г.), последниот претставник на династијата на Немањиките, во централните делови на Србија со центар во **Крушевац** се осамостоил **кнезот Лазар**. Во борба со околните феудалци, тој успеал да ја прошири својата територија и да стане најсилен и највлијателен владетел во Србија. Присуството на Османлиите на Балканот сè повеќе се чувствувало и во Србија. Во 1386 г. Османлиите го освоиле Нип, но нивниот обид да навлезат подлабоко на српска територија бил спречен. Во судирот кај **Пљочник** (1387 г.) српската војска предводена од кнезот Лазар ги победила и ги принудила да се повлечат.

Набрзо потоа, султанот **Мурат I** започнал подготовки за поход против Србија. На чело на војската се појавил лично султанот со своите двајца синови. И Србите се подготвувале за престојниот судир. На помош им дошла босанска војска, во чиј состав имало и одред хрватски војници. Решавачката битка со Османлиите се одиграла пролетта **1389 г.** на **Косово Поле**. Во жестокиот судир загинале двајцата владетели, султанот **Мурат** и кнезот **Лазар**, а Србија била принудена да ја признае врховната власт на новиот султан **Бајазит**.

Истражувај: Прочитај некоја песна или предание за Косовската битка!

Наследникот на кнезот Лазар, неговиот син **Стефан** станал вазал на султанот и учествувал во неговите походи. На враќање од битката кај Ангора (1402) Стефан го посетил Цариград. Таму од византискиот император ја добил титулата **деспот** и на тој начин српската држава станала **деспотство**.

За време на владеењето на деспотот Стефан дошло до извесен подем на **стопанството** во српската држава. Тоа се должело, главно, на развојот на **рударството** и разработката на сребрените рудници кои носеле големи приходи. Економската сигурност му овозможила на деспотот Стефан да води посамостојна надворешна политика.

По смртта на Стефан, на престолот се искачил деспотот **Ѓураѓ Бранковиќ**, кој со воени и дипломатски акции, успеал да се одржи помеѓу Унгарија и османската држава и да ја зачува самостојноста на српското деспотство. Тој изградил и нова престолнина, градот **Смедерево** на Дунав. Меѓутоа, неполни три години по неговата смрт, во **1459 г.** Османлиите го освоиле Смедерево и го потчиниле српското деспотство.

Опиши го османското освојување на Србија!

Состави грозд во кој централно јадро ќе биде *османското освојување на Балканот*, а во зрната внеси ги податоците за ова освојување!

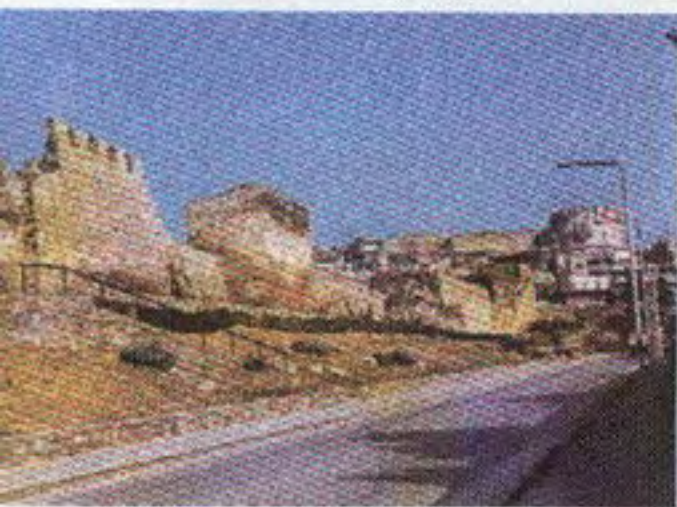
Нови поими:

деспот – највисока византиска титула, веднаш по царската
сепаратизам – одвојување, раздвојување, отцепување

МАКЕДОНИЈА ВО РАЗВИЕНИОТ СРЕДЕН ВЕК

МАКЕДОНИЈА ВО XIII ВЕК

Во почетокот на XIII век на Балканот се случиле големи промени кои имале свој одраз на политичката и економската историја на Македонија. Во

Тврдината во Солун

1204 г. учесниците во Четвртиот крстоносен поход го срушиле Византиското Царство, а на негово место формирале **Латинско Царство** со центар во Цариград. Покрај него биле формирани и други латински, но и грчки држави, кои започнале долга борба за византиското наследство и повторното освојување на Цариград. Ваквата ситуација ја искористиле некои македонски благородници да формираат свои независни владесња, додека во еден дел од Македонија Латините формирале свое кралство со престолнина во Солун.

Објасни ги промените што се случиле на Балканот во почетокот на XIII век!

Солунското Кралство (1204-1224)

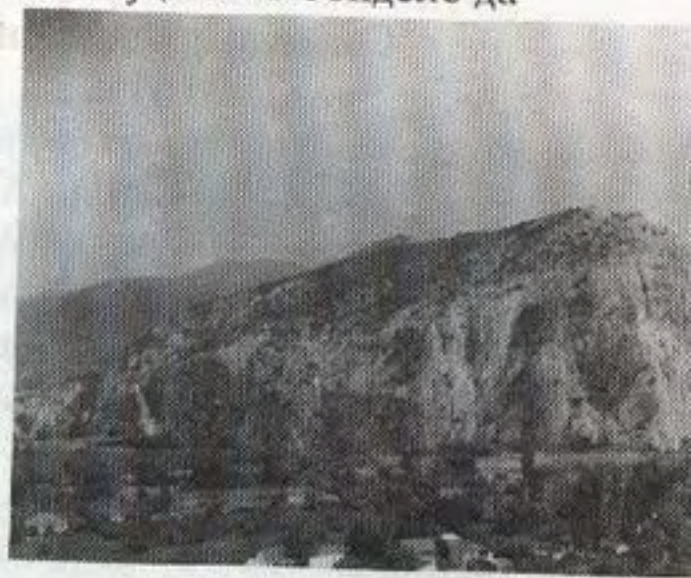
Латинците во 1204 г. формирале, со центар во Солун, држава од западен македонски дел, именувана како **Солунско Кралство**. Основач бил **Бонифацие Монфратски** (1204-1207), чија власт се протегала и на соседна **Тесалија**, **Средна Грција** и **Пелопонез**. По неговата смрт на престоолози во Солун го наследил малолетниот син **Димитриј**, кој во јануари 1209 г. бил крунисан за крал. Солунското Кралство немало сили да се одбрани од епирскиот напаѓач, па затоа го зел под свој **протекторат** папата **Хонориј III**. Но и тоа не помогнало. Кон крајот на 1224 г. епирскиот владетел **Теодор Ангел** го ликвидирал Солунското Кралство.

Господарите на Просек

Во немирните времиња на XIII век особено биле на цена силните утврдувања, каде што луѓето, меѓу цврстите и дебели ѕидини се чувствувале сигурни, бидејќи можеле полесно да се одбранат од непријателските напади. Едно од најсигурните македонски утврдувања, чие значење дошло до израз токму во овој немирен период, бил градот **Просек**, на левиот брег на р. Вардар, на влезот во Демиркаписката Клисура. Просек бил силната тврдина, која

тешко можела да се освои. Токму поради тоа, кон крајот на XII и во почетокот на XIII век тој станал седиште на независните владеења на крупните македонски благородници **Добромир Хриз** и **Стрез**.

Добромир Хриз ја искористил зафатеноста на Византија во борбата против Србите и Бугарите во втората половина на XII век за да се ослободи од византиската власт. Тој во почетокот бил византиски управник на градот **Струмица**, меѓутоа, откако собрал 500 приврзаници, во **80-те** години на **XII век** ја отфрлил византиската власт и се осамостоил. Потоа, од Струмица го пренесол своето седиште во **Просек**, каде што формирал **независно владеење**. Покрај Струмица и Просек, Хриз ги завладеал и околните територии и градови, како: **Прилеп, Битола, Велес, Штип** и други. Византијците се обиделе да го освојат Просек и да го ликвидираат независното владеење на Добромир Хриз. Во **1199 г.** Византијците презеле голем поход, но и покрај сите напори, не успеале да го освојат градот. Потоа бил склучен мир, а Хриз бил оженет со една византиска принцеза. Не се знае како завршил Добромир Хриз и до кога траело неговото независно владеење, бидејќи на самиот почеток на XIII век, во **1202 г.** му се губи секаква трага.

Просек

Објасни како се осамостоил Хриз во Просек!

Тврдинаџа Просек

„Тоа се две големи карпи, разделени меѓу себе, поставени блиску една до друга. Има само еден тесен, тешко прооден и ситен проод, додека целиот останиат карпест масив е ситен и неирисан, а длабоката река Аксиј тече околу и овие (капи) на неверојатен начин ги преврва во тврдина. Воејат вејатина како да ја надолнува природата и ја направи оваа тврдина речиси неосвојлива, бидејќи околу неа е подигнат дебел ѕид со кој се заокружува ова неверојатно утврдување“.

Никија Хонија

Опиши ја тврдината Просек!

Стрез се осамостоил во Просек во почетокот на XIII век. Тој бил роднина на бугарските цареви Калојан и Борил и по смртта на Калојан учествувал во борбата за испразнетиот бугарски престол. Кога Борил успеал да се искачи на престолот, Стрез морал да бега од Бугарија и се засолнил на српскиот двор. Во **1207 г.** со помош на српскиот владетел Стефан Првовенчанин успеал да освои добар дел од Македонија и да се утврди во градот **Просек**, каде што започнал да владее како **независен владетел** (1207-1214). Потоа ги освоил и околните македонски територии, така што неговата власт се протегала од Скопје до Охрид и Бер (Верија), а на исток до владеењата на Алексиј Слав.

Стрез

Стрез бил воинствен владетел. Постојано преземал походи за проширување на своите територии, особено на југ кон Солун. Поради тоа морал да води неколку војни против соседното **Солунско Латинско Кралство**. Во почетокот имал успех и во сојуз со епирскиот владетел Михаил I Ангел, освоил некои латински територии. Меѓутоа, по интервенцијата на латинскиот цар **Хенрих I** (1206-1216) Стрез бил принуден да се повлече и да ја признае латинската власт. По повлекувањето на царот Хенрих, Стрез ги обновил нападите. Во меѓувреме, се смирил со бугарскиот цар Борил и во сојуз со него го напаѓал Солунското Кралство. Во решавачката битка со Латините, **пролетта 1211 г. во Пелагописката Рамнина**, Стрез доживеал катастрофален пораз.

Спореди ги владеењата на Стрез и Хриз!

Стрез во борба против Латинците

„Во Солунското Кралство наши главни непријатели беа Михаил... и Стрез, роднина на Калојан. Иако и двајцата ни дадоа заклетва на верност, не ја почитуваа и ги напаѓаа нашите земји. Со нив долго време водевме борби и со божја помош успеавме да ги победиме. И навистина, Михаил ни даде четири наши заклетва на верност, а Стрез три наши, но не ја почитуваа и исто толку наши ја прекршија... Нашите барони исто ги оставивме да го бранат Солунското кралство... не известивме дека нашиот непријател Стрез, којшто го оставивме победен и ослабен, одново се издигнал... и ни нанесувал голема штета. Бароните ги обединиле силите, а им се придружил и Михаил..., го пречекале Стрез во Пелагониската Рамнина и го победиле.“

Писмо на латинскиот цар Хенрих I

По поразот во Пелагонија Стрез ја сменил политиката и повеќе не преземал напади на Солунското Кралство. Сега се завртел на север, кон своите некогашни сојузници, Србите и заедно со Латините, Бугарите и Епирците започнал да се подготвува за напад на Србија. Србите се обиделе да го одвратат Стрез од планираниот напад. Го испратиле кај него Сава, братот на Стефан Првовенчанин, да го потсети на поранешното пријателство и помошта што му ја пружил Стефан Првовенчанин. Мисијата на Сава завршила без успех, па затоа против Стрез бил организиран заговор, поттикнат од Сава. Набрзо по неговото заминувањето во Србија, Стрез бил ликвидиран од заговорниците (**1214 г.**).

Владеењето на Стрез, неговиот современик, охридскиот архиепископ Димитриј Хоматијан го определува како **„тиранија на Другувитите“**, што јасно упатува на автохтонитетот на неговата власт.

Опиши го владеењето на Стрез!

Алексиј Слав

Во почетокот на XIII век во Источна Македонија се осамостоил благородникот **Алексиј Слав** (1207–о.1230), роднина на Стрез. Речиси во исто време кога Стрез се осамостоил во Просек, Слав се осамостоил во **Пирин-**

скиот крај со престолнина во градот **Мелник**, во долината на реката Струма, каде што формирал **независно владеење**.

Слав водел многу мудра и претпазлива политика, што му овозможило да се одржи повеќе од две децении на немирната балканска политичка сцена. Во борбата против Бугарите, Слав во **1208 г.** склучил **сојуз** со **Латинското Царство**. Според средновековниот обичај, сојузот бил зајакнат со политички брак. Латинскиот цар Хенрих му ја дал за жена својата ќерка и му ја доделил високата титула **деспот**. Алексиј Слав им бил верен сојузник на Латините и им помагал да ги одбранат своите територии од бугарските напади.

По смртта на царот Хенрих (1216 г.) Латинското Царство започнало брзо да слабее. Тогаш Слав од корен ја сменил својата политика. Ги напуштил Латините и склучил сојуз со силниот **епирски владетел Теодор Ангел**. И овој сојуз бил зајакнат со женидбени врски. По смртта на неговата прва жена, латинската принцеза, Слав се оженил со ќерката на висок епирски благородник, роднина на епирскиот владетел.

По поразот на Епирците во борбата против Бугарите во битката кај Клокотница (1230 г.), Слав повторно ја сменил политиката, приспособувајќи се на новонастанатата ситуација. Ги напуштил Епирците и ја признал врховната власт на бугарскиот цар Иван II Асен, кој го оставил и натаму самостојно да ги владее своите територии сè до својата смрт.

Политиката на Слав

„Овој Слав, отколку ја завладеа силната и речиси нејирисајна територија Мелник, ситана самодржец и не се покорување никому од околните владетели. Понекогаш ги помагаше Латините, зашто што со нив беше во сродство, понекогаш беше на страната на Бугарите, бидејќи со нив беше во роднинска врска, а понекогаш го помагаше Теодор Комнин. Никогаш никому не му се покоруваше, ниту пак со некогаш беше високоски сврзан во верност и согласност“.

Георѓи Акрополи

Објасни го односот на Слав кон Латините!

Размисли на што се должело долгото владеење на Слав!

Пронајди сличности и разлики помеѓу владеењата на Стрез и Слав!

Во наредните децении на XIII век Македонија често ги менувала господарите (Бугари, Епирци, Никејци), а по обновувањето на Византиското Царство (1261 г.) ја признала византиската власт.

Состави список на личности кои имале важна улога во македонската историја во XIII век!

Изработи грозд за Македонија во XIII век!

Направи опис на политичките состојби на Балканскиот Полуостров во првата половина на XIII век (дискутирајте)!

Нови поими:

автохтон – самобитен, домороден

деспот – висока титула, веднаш по царската

МАКЕДОНИЈА ВО XIV ВЕК

ВРЕМЕ НА СРПСКОТО ВЛАДЕЕЊЕ

Јован Оливер и Хреља

Во првата половина на XIV век Македонија била освоена од српскиот владетел Стефан Душан (освен Солун) и била вклучена во составот на српската држава. Во македонските градови и области биле поставени српски управници, а понекаде биле задржани и старите, од византискиот период, кои ја признале српската власт.

Меѓу бројните управници на територии во Македонија, од времето на српското владеење, посебно се истакнале крупните благородници Јован Оливер и Хреља.

Деспотот **Јован Оливер** бил еден од најкрупните благородници во Македонија во време на српското владеење. Тој бил во служба на Стефан Душан и негов близок соработник и советник. Јован Оливер управувал со територии во Североисточна Македонија. Централно место во неговите владеења заземале **Злетовската и Овчеполската област**, каде што на **Ѓуриште**, во близината на Свети Николе, имал свои дворци. Јован Оливер имал видна политичка улога во српската држава, а поседувал и голема економска моќ. Во **Лесново** ја изградил црквата Св. Архангел Михаил (на темели на постара црква), која во **1347 г.** станала седиште на новооснованата **злетовска епископија**. Издавал повелби, а ковал и сопствени монети.

Опиши ја улогата на деспотот Јован Оливер во српската држава!

Хреља бил истакнат **војсководец**, кој играл видна улога во српската држава во времето на кралот Стефан Дечански и неговиот син Душан. Управувал со териториите помеѓу **Штиц**, **Струмица**, **Мелник** и планината **Рила** (во Бугарија). Кон **средината на 30-те години на XIV в.** Хреља се одметнал од кралот Душан и започнал да владее **самостојно**, признавајќи ја византиската врховна власт. Во Штиц, на падините на Исарот (штицската тврдина) ја подигнал црквата Св. Архангел. Подоцна, се вратил во рамките на српската држава, но набрзо потоа починал (1342 г.) во својата задужбина, Рилскиот манастир.

Размисли кои биле причините за одметнувањето на Хреља!

САМОСТОЈНИ ДРЖАВИ

По смртта на царот Стефан Душан (1355 г.) Српското Царство започнало брзо да опаѓа и постепено да се распаѓа. Голем број феудалци се осамостоиле на своите територии и се издвоиле од централната власт. Во Македонија во втората половина на XIV век биле формирани три крупни држави и повеќе помали самостојни (феудални) владеења.

Серската држава

Десетина години по смртта на царот Душан, **околу 1365 г.** во Источна Македонија се осамостоил крупниот македонски благородник, **деспотот Јован Углеша**. Со центар во градот **Сер** Углеша формирал **независна држава**, во чиј состав влегувале и полуостровот **Халкидик** со Света Гора, потоа **Струмица**, **Мелник**, а на исток **крајбрежните територии**, источно од реката Места, кои граничеле со областите што се наоѓале под власта на Османлиите. Западната граница на серската држава се протегала по реката Вардар, која претставувала природна граница со териториите што ги владеел Димитриј Волкашин, братот на Углеша.

Серската држава се потпираше на **византиските традиции** и била уредена по системот наследен од Византија. Сите административни и судски акти биле составувани на грчки јазик, кој бил официјален јазик во државата. Единствено деспотот Углеша, освен на грчки, издавал повелби и на словенски јазик. Ковал и монети со натпис на грчки и словенски јазик.

Серската држава

Основно занимање на населението во серската држава било **земјоделството**, а биле развиени и **сточарството** и **лозарството**. Покрај нив, голема улога во стопанството на државата имал и **риболовот** (речен, езерски и морски), кој носел големи приходи.

Серската област уште од античко време била позната по своите рудни богатства. Рударството било развиено на овие простори и во средниот век, а во времето на серската држава **рударството** претставувало еден од главните извори на нејзините материјални (финансиски) можности.

Серската држава од исток била опасно загрозувана од **Османлиите**. За да ги запре турските напади, Углеша започнал да се подготвува за војна. Развил широка дипломатска активност за придобивање сојузници, меѓутоа на помош му дошол само брат му, кралот Волкашин. Решавачката битка со Османлиите се одиграла на **26.09.1371 г.** кај местото **Черномел** на реката Марица. Битката завршила со тежок пораз на македонските владетели, кои останале на бојното поле. По смртта на Углеша серската држава престанала да постои.

Размисли зошто Углеша се потпираше на византиските традиции!

Опиши го политичкото уредување и стопанскиот живот на серската држава!

Објасни како била уништена серската држава!

Прилепското кралство

Во Западна Македонија се осамостоил македонскиот благородник **Димитриј Волкашин**. Тој уште во времето на Душан бил управник на **Прилеп**, а ги владееел и териториите помеѓу Прилеп и **Скопје**. По смртта на царот Душан, на барање на српската царица Елена, Волкашин заминал на дворот на царот Урош да му помага во управувањето со државата. На српскиот двор тој брзо се издигнал и станал еден од највлијателните благородници во Српското Царство. Поради тоа во **1365 г.** Волкашин бил крунисан за **крал и совладетел**

Кралот Волкашин

на царот Урош, односно за прв наследник на српскиот престол. Јакнењето на неговата моќ му овозможило да ги прошири своите владеења во Македонија. Покрај Прилеп и Скопје под негова власт сега дошле и **Преспа, Охрид, Дебар, Повардарјето, Североисточна Македонија**, а исто така и **Призрен и Приштина** на Косово. Кралот Волкашин му се придружил на брат му Угleshа во походот против Османлиите во Тракија. Загинал во Маричката битка, заедно со брат му. Од времето на Волкашин зачувани се неколку записи и натписи, како и монети со неговото име и лик. Во близина на Скопје, на Маркова Река, Волкашин започнал да ја гради својата задужбина, црквата **Св. Димитрија (Марков манастир)**, а ја завршил син му Марко.

Нацртај карта на владеењата на кралот Волкашин!

„Се најина оваа книга од раката на многузрешниот јеромонах Михаил, за појот Михо од Дебрешије... Пишував во зима, а на лето секоја работна е подобра (полесна)... Пишував во деновиите на крал Волкашин..., а пишуваот беше јеромонах од Лешница“.

Запис од времето на крал Волкашин

По смртта, Волкашин бил наследен од неговиот најстар син, **кралот Марко (1371-1395)**. Марко уште од порано имал видна улога во политичките настани во Македонија. Во втората половина на 50-те години тој се споменува

Кралот Марко

како господар на областа **Раец**, источно од Прилеп, а кон средината на **1361 г.** предводел едно пратеништво на српскиот цар Урош во Дубровник. Подоцна, Марко ја добил титулата **млад крал (1370 г.)**, со која се наведува во ктиторскиот натпис на црквата **Св. Недела** во Призрен.

Во првите години по Маричката битка врховната власт на кралот Марко ја признавале феудалците во Македонија, а можеби и пошироко. Марко имал амбиции, но немал сили да ги зачува териториите што му ги оставил татко му. Голем дел од нив приграбиле соседните феудалци, така

што кон крајот на 70-те години на XIV век под власта на кралот Марко се наоѓале: **Пелагопија, Преспа, Велес, Демир Хисар, Порече, Кичево, Дебар**, а на север неговата власт се протегала до **Скопје**. Престолнина на кралот Марко бил градот **Прилеп**. Поради тоа, неговата држава е позната и како **Прилепско Кралство**. За кралот Марко се испеани многу песни. Тој е најпознатиот епски јунак кај Македонците и кај другите балкански народи. Кралот Марко ковал свои монети, а од негово време се зачувани повеќе записи и натписи.

„Оваа книга е напишана во Порече, во селото што се вика Калугерец, во деновиите на благоверниот крал Марко... Во тоа време му пишувал на него Тодор во Калугерец... Јас... Добре шисар, Рабов син од Маргарити, браќа на него Ситанко... Проси го боже ковачот Мирослав од Велушино, кој ми искова ножици, а јеро сам си направив...

Запис од времето на крал Марко

Прилепското кралство ја зачувало својата независност до **1385 г.** кога Османлиите го освоиле Прилеп. Тогаш Марко ја загубил самостојноста. Бил принуден да ја признае врховната власт на султанот Мурат I и станал турски вазал. Борејќи се на страната на Османлиите против влашкиот војвода Мирче, кралот Марко загинал во Битката кај **Ровине** во **1395** година. По неговата смрт териториите на Прилепското Кралство станале лесен плен на Османлиите и биле вклучени во составот на османската држава.

Маркови кули (Прилеп)

Истражувај: Опиши го ликот на кралот Марко според песната: „Марко Крале ја губи силата“.

Размисли зошто народот го опеал кралот Марко!

Состави кус есеј за кралот Марко!

Вториот син на кралот Волкашин **Андреја (Андрејаш)** ги управувал териториите југозападно од Скопје, по долината на реката Треска, со Порече и Кичевската област. Андреја ја носел титулата **млад крал**, што значи бил прв наследник на браќа му Марко, а ковал и свои монети. Во 1388/89 г. Андреја го подигнал, во Мајка кај Скопје, манастирот **Св. Андреја**. Заедно со браќа му **Дмитар**, во 1394 г. Андреја заминал во Унгарија, во служба на кралот **Сигисмунд**.

Опиши го крајот на Прилепското Кралство!

Државата на Јован и Константин Драгаш

По Маришката битка се осамостоиле браќата **Јован и Константин Драгаш**, кои создале силна држава во **Североисточна Македонија**. Нивната држава ги зафаќала териториите помеѓу реките **Струма и Вардар** и се протегала од **Струмица и Мелник** на југ, до **Прешево и Врање** на север. Престолнина на

Велбужд (денешен Куштендил)

државата бил градот **Велбужд** (ден. Кустендил). Околу 1380 г. починал Јован, а со државата продолжил да управува помалиот брат Константин. Тој одржувал добри односи со Византија, кои биле зацврстени со воспоставување женидбени врски помеѓу владејачките фамилии. Кerkата на Константин, **Елена**, била омажена за византискиот император **Мануил II Палеолог**. Таа била мајка на последниот византиски император Константин XI Драгаш Палеолог.

Соочен со сè почестите навлегувања на Османлиите, Константин бил принуден, во **почетокот на 80-те години на XIV век** да ја признае врховната власт на султанот Мурат I и продолжил да управува со државата како **турски вазал**. Борејќи се на страната на Османлиите, Константин загинал заедно со кралот Марко во битката кај Ровине **1395** година. Неговите територии биле освоени од Османлиите и приклучени во составот на османската држава.

Загинувањето на Марко и Константин

*„Во битката (Османлиите) се судрија со војводата **Јован Мирче** и беше пролеана многу крв. Тогаш загинаа крал **Марко и Константин**... Сите тие беа со Османлиите, иако не по своја волја, туку по потреба, така што велат за блажениот Марко дека (пред битката) му рекол на Константин: Го молам Бога да им биде помош на христијаните, макар јас и прв да загинам во оваа битка“.*

Константин Филозоф

Опиши го создавањето и крајот на државата на браќата Драгаш!
Состави грозд за Македонија во XIV век!

Нови поими:

епски јунак – личност описана во народните песни (народното творештво)
задужбина – подарен имот, завештание
ктитор – основач на црква или манастир, заштитник, донатор на имот на црква или манастир

ПАЃАЊЕТО НА МАКЕДОНИЈА ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ

Освојувањето на Источна Македонија

Источна Македонија била најзагрозена од Османлиите, бидејќи била погранична област со османлиските владеења во Тракија, каде што се наоѓала и престолнината на османската држава. Навистина, по Маричката битка Османлиите не освоиле територии во Источна Македонија, која паднала под византиска власт, меѓутоа, нивната близина силно се чувствувала, а притисокот се повеќе се зголемувал.

Во почетокот на 80-те години на XIV век Османлиите го зголемиле притисокот и ги засилиле нападите на македонските територии. Започнало систематско османлиско освојување на источните, централните, западните и северните делови на Македонија.

Потсети се на првите османски продори на Балканот!

Прва на удар на османлиската војска се нашла **Источна Македонија**. Големата офанзива на Османлиите започнала со походот на **Хајредин – паша** против **Сер**, најголемиот град во Источна Македонија. Сер бил опсаден, но давал силен отпор, па затоа била испратена како засилување нова голема турска војска под водството на **Лала Шахин**. На патот кон Сер, Лала Шахин најпрвин ја освоил тврдината **Кавала**, со рудникот за сребро во нејзина близина, а потоа ги освоил и тврдините **Драма** и **Зихна**. Пристигнувањето на Лала Шахин пред ѕидините на Сер битно го нарушил односот на силите, па затоа бранителите на градот биле принудени да го положат оружјето. Сер паднал во рацете на Османлиите во септември **1383** година.

Св. Јован Продром во Сер

Освојувањето на Сер претставувало голем успех на Османлиите. Тоа одеднаш и во целост ја изменило ситуацијата во Источна Македонија, која била вклучена во составот на Османското Царство. Со паѓањето на Сер и Источна Македонија во рацете на Османлиите, исчезнала византиската тампон (заштитна) зона која, колку толку, ги заштитувала од османлиските напади централните и западните делови на Македонија. Освојувањето на Сер претставувало голем пресврт во натамошното продирање на Османлиите на Балканот, кое сега веќе никој не бил во состојба да го запре. Тоа го означило почетокот на брзото османско продирање во централните области на Македонија, а исто така и во Албанија, Србија и Грција.

Опиши го османското освојување на Источна Македонија!

Потчинувањето на другите делови на Македонија

nr 130014

По освојувањето на Источна Македонија Османлиите дошле до границите на државата на **Константин Драгаш** во **Североисточна Македонија**, која им се наоѓала на патот кон внатрешноста на Балканот. Под притисок на турската опасност, Константин ја загубил независноста. Бил принуден да ја признае врховната османска власт, но продолжил да владее со државата како **вазал** на султанот. Се обврзал да им плаќа годишен данок на Османлиите и да учествува со своја војска во походите на султанот.

Потчинувањето на **Сер** и Источна Македонија ги поттикнало Османлиите да ги продолжат освојувањата. Набрзо бил организиран нов голем поход за освојување на териториите западно од реката Вардар. Походот започнал **пролетта 1385 г.**, а го предводел лично главниот заповедник на европските територии на османската држава, **румелискиот беглербег Тимурташ – паша**. Една од главните цели на походот била да се потчини **Прилепското кралство** на **Марко**, односно да се освојат **Прилеп** и **Битола**, главните центри на државата на **Марко**.

nr 130014

Со голема војска, **Тимурташ** преку **Плетвар** навлегол во **Пелаго-нија**, централната област на **Прилепското кралство** и го опседнал градот **Прилеп**, престолнината на кралот **Марко**. Опсадата не траела долго, бидејќи бранителите на градот брзо се предале. Огромната непријателска војска го обесхрабрила и го принудила кралот **Марко**, под одредени услови, да ја признае врховната власт на Османлиите. На тој начин **Прилепското Кралство** ја загубило својата независност, а **Марко** продолжил да владее како **вазал** на султанот, со обврска да плаќа годишен данок и да учествува со војска во походите на Османлиите. На тој начин, всушност, за извесен период било одложено конечното паѓање на **Прилепското Кралство** под директна власт на Османлиите.

отгор

Горен град во Прилеп (реконструкција)

Откако го потчинил **Прилеп**, **Тимурташ** продолжил кон југ и ја нападнал **Битола**. Градот бил опседнат, но одбил да ја прифати власта на Османлиите и им пружил силен отпор на напаѓачите. Околу градот се воделе жестоки борби. Бранителите, иако биле далеку помалубројни од напаѓачите, подолго време со успех ги одбивале нападите на непријателот. Најпосле, отпорот бил скршен и **Битола** паднала во рацете на Османлиите. Градот бил подложен на пљачкање и разурнување, кое им донело голем плен на Османлиите, бидејќи **Битола** (според турските хроничари) била привлечен и убав град, а неговата околина била богата со разновидни богатства.

Освојувањето на Прилеп и Битола

„Водењето војни ја преокупираше султановата свешта мисла и тој, поради некои причини, реши да ги нападне градовите Манасијир, Прилеп и нивните подрачја во Румелија. Со ферман... му беше наредено на главниот командант во Румелија Тимурташ да ја собере целата војска од румелиските покраини и да ја доведе во нивни краеве... Тимурташ, според царската наредба,... со вредна војска иргна да ги освои овие уредени градови. Најпрвин се сврши до градоот **Прилеп** и со војската ги ојседна градските ѕидини. Посадава на споменатиот град поднесе разумни услови, побара мир и заштитата, и ги предаде градоот и тврдината. Отишаму Тимурташ со голема војска иргна на градоот **Манасијир** (Битола) и овој град го околи. Неког време помина под градоот и во дербенитот (шеснина), но војничко не му успеаваше да го заземе. Тимурташ секој ден им префрлуваше и приговараше на борците поради одложувањето и одолговлекувањето во освојувањето на овој град, додека конечно, со големо залагање и победоносен труд, тој не падна во мухамедански раце.“

Идриз Билили

Опиши како Османлиите ги освоиле Прилеп и Битола!

По освојувањето на Битола, Османлиите продолжиле по Виа Егнатија и навлегле во Албанија. На враќање Тимурташ го нападна Солун, но не успеал да го освои. Се смета дека за време на овој поход на Тимурташ, Југозападна Македонија (Охридско-коптурската област) ја признала врховната османска власт. Две години потоа, во 1387 г. по долга опсада и Солун им се предал на Османлиите. На населението му бил наложен данок, а во тврдината бил сместен мал гарнизон турска војска. Во почетокот на 90-те години на XIV век во Солун била воспоставена директна османска управа.

Османлиите продолжиле со освојувањата во Македонија. Во 1390 г. под директна власт на султанот Бајазит дошол градот **Кратово** во Североисточна Македонија. На тој начин, Османлиите завладеале со **Кратовската област**, која имала големо економско значење, бидејќи располагала со рудни богатства. Набрзо потоа, во почетокот на 1392 г. Османлиите по жестока борба го освоиле **Скопје**,

Кратово

многу важен центар во Северна Македонија, и го претвориле во силна воена база за натамошното напредување кон Србија и Босна.

Наредната година (1393) османската војска, под водството на султанот Бајазит, продрела во Јужна Македонија и ја освоила тврдината **Сервија** (Серфице). Со тоа, на Османлиите им биле отворени патиштата на југ, кон Тесалија и Грција.

Со овие освојувања, Османлиите станале господари на целата територија на Македонија. Навистина, сè уште постоеле полунезависните (вазалните) држави на кралот Марко и Константин Драгаш, но тие морале својата политика да ја приспособат на интересите на својот врховен господар - султанот. Како негови вазали, кралот Марко и Константин зеле учество во походот на Османлиите на териториите северно од Дунав, против влашкиот војвода Мирче. Во битката, што се одиграла во **1395 г. кај Ровине**, загинале двајцата македонски владетели. Потоа биле ликвидирани нивните држави во Македонија, а нивните територии станале лесен плен на Османлиите и биле директно вклучени во составот на османската држава.

Солун (Беас куле)

Од македонските територии единствено само уште **Солун** со поблиската околина не влегувал во составот на османската држава, бидејќи по катастрофата на Османлиите кај Ангора (1402 г.), Византијците успеале да го вратат Солун под своја власт. Солун паднал под власта на Османлиите подоцна, во **1430 г.** и со тоа цела Македонија била вклучена во составот на Османското Царство.

Опиши го потпаѓањето на Солун под османска власт!

Нацртај ја маршрутата на османското освојување на Македонија! Обележи ги главните точки на нивните освојувања со годината на освојувањето!

КУЛТУРАТА ВО МАКЕДОНИЈА ОД XI ДО КРАЈОТ НА XIV ВЕК

Културата во Македонија во развиениот среден век се развивала под силно влијание на византиската култура. Ползувајќи ги византиските културни придобивки, нашите средновековни предци покажале голема ангажираност на духовен и културен план и создале прекрасни дела, кои заземаат значајно место во нашата духовна и материјална ризница. Византиското влијание се чувствувало во сите сегменти на културното живеење и творење: во книжевноста, градежништвото, фрескосликарството, занаетчиството, музиката и друго.

Книжевност

Најзначајни центри на книжевноста и писменоста во средниот век биле **црквите и манастирите**, а најпознати и најбројни писатели и книжевни творци биле **свештениците и монасите**. Во манастирите биле формирани првите **книжевни центри** каде што се препишувале, преведувале и се создавале оригинални дела со религиозна содржина. Во манастирите биле создадени и првите библиотеки на книги и ракописи. Најмногу се препишувале богослужбени дела: евангелија, псалтири, апостоли, житија на светители и друго, како и делата на постарите книжевни творци: Св. Климент, Св. Наум, Црноризец Храбар и други. Се препишувале и се преведувале исто така и **романи и раскази**, кои биле многу популарни и многу читани. Покрај тоа, се преведувале богослужбени книги од грчки на словенски јазик, како и хагиографски дела, во кои се популаризирала христијанската религија.

Објасни зошто била голема улогата на црквите и манастирите во ширењето на просветата и културата во средниот век!

На територијата на Македонија во развиениот среден век работеле неколку **книжевни центри**. Најпознати биле книжевните центри во: Лесновскиот манастир, Осоговскиот манастир, Марков манастир, манастирот Јован Крстител (кај Сер), манастирот Слечче (Демирхисарско) и други. Во овие центри биле создадени голем број книжевни дела, кои се зачувани до денес. Од книжевните дејци посебно се истакнале: **Станислав Лесновски** (XIV в.), **Арсениј Солунски** (XIV в.), кој престојувал седумнаесет години во Палестина и ги опишал светите места во оваа земја, **Граматик Ѓорѓи** (XII в.) од с. Вапа (Дебарско) и други. Еден од најзначајните средновековни книжевници во Македонија од првата половина на XIII век бил охридскиот архиепископ **Димитриј Хоматијан**,

Осоговскиот манастир

кој го напишал Краткото житие на Климент Охридски (Охридска легенда). Во првата половина на XIV век работел и творел познатиот книжевник и мислител, прилепчанецот **Григориј Акиндин**. Меѓу книжевниците од крајот на XIV век посебно место зазема **Исаија Серски**, автор на еден од најстарите историско-литературни раскази во македонската литература, расказот или поевста за поробувањето на Македонија од Османлиите по Марицката битка.

Истражувај: Кој од наведените манастирски книжевни центри се наоѓа најблиску до твоето место на живеење!

Битолскиот триод (XII век)

Од спомениците на писменоста што настанале на македонска почва од XII до XIV в. најпознати се: **Охридскиот апостол**, **Битолскиот триод**, **Слепченскиот апостол**, **Болонскиот псалтир** и други.

Од романите најрапирени и најчитани биле романот за **Александар Македонски** и романот за **Троја**, а од расказите: царицата Теофана, Премудриот Соломон и неговата жена и други. Средновековните романи и раскази, а исто така и другите литературни родови, одиграле важна улога во духовното издигнување и облагородување на нашите предци во средниот век.

Айокрифи

Айокрифиите (айокриф = таен, скриен) претставувале средновековни книжевни творби, содржински поврзани со Библијата (Стариот и Новиот Завет). Биле напишани од непознати автори, а во најголем дел биле преведени од грчки јазик. Айокрифиите не биле прифатени од црквата, па зајакивно читување и ширење биле забранети. Но, и покрај тоа, айокрифиите биле многу популарни и прифатени од обичните луѓе. Се претставувале и се читале скришно. Особено биле популарни и читани дела: „Адам и Ева“, „Одењето на Богородица во макиите“, „Видение на апостол Павле“ и др.

Многу значајни, оригинални, творби биле **житијата** на македонските светители: Прохор Пчински, Јоаким Осоговски (Сарандапорски), Гаврил Лесновски, Иларион Мегленски и други.

За времето од XII-XIV век во Македонија се зачувани разни **записи и натписи**, испишани на камен (надгробни плочи), по ѕидовите на црквите и манастирите, на метални садови, на крстови, но најмногу на маргините на старите ракописи и книги. Од натписите, познат е големиот ктиторски натпис во црквата Св. Преображение во с. Зрзе (Прилепско), ктиторскиот натпис во црквата Св. Андреја во Матка (кај Скопје) и други. Од записите познати се: записот на јеромонахот Михаил, од времето на кралот Волкашин, записот на писарот Добре од времето на кралот Марко и многу други.

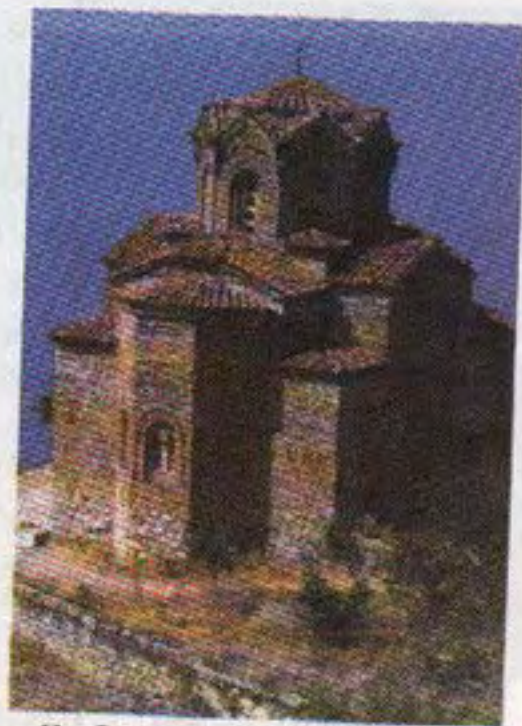
Наброј ги најважните книжевни достигнуќа во Македонија во периодот од XI до крајот на XIV век!

Состави список на книжевните дејци!

Уметност

Македонската уметност во времето од XII до XIV век се развивала под влијание на византиската уметност, но имала и сопствени, карактеристични белези. Македонците биле добри мајстори и изработиле вредни уметнички дела. Значајни резултати во овој период биле постигнати во областа на уметничкото творештво, особено во градежништвото, фрескосликарството (живописот), уметничкото занаетчиство, музиката и друго.

Значајни резултати биле постигнати во градежништвото. Се граделе **цркви и манастири**, но исто така и **утврдувања** за заштита од непријателските напади. Меѓу најпознатите христијански храмови од овој период спаѓаат: црквата посветена на заштитникот на здравјето, **св. Пантелејмон**, во Нерези кај Скопје, црквата **Св. Ѓорѓи** во Курбиново (Преспанско), **Богородица Перивлептос** во Охрид, **Св. Димитрија** (Марков манастир) во Сушица (Скопско), **Св. Јован Канео** во Охрид и други.

Св Јован Канео во Охрид

Св. Пантелејмон (фреска)

Св. Климент, икона во дрво

Состави Т-табела за црквите и манастирите во Македонија. Во првата колона внесувај ги имињата на црквите, а во втората имињата на местата каде што се наоѓаат!

Истражувај: Дали во твојот крај или во пошироката околина постои црква или тврдина од развиениот среден век? Направи опис на објектот: потекло, намена и денешен изглед (сочуваност)!

Манастирите и црквите биле украсувани со прекрасни **фрески** на кои и денес им се восхитуваме. На фреските биле сликани сцени од религиозниот живот, портрети на владетели и благородници со нивните фамилии и сцени од секојдневниот живот. Голема уметничка вредност имаат, особено, фреските од Св. Пантелејмон (Нерези), Св. Ѓорѓи (Курбиново), Марков манастир (Скопско) и други. Најпознати сликари на фрески од крајот на XIII и почетокот на XIV век биле зографите **Михаил и Евтихиј**, а од крајот на XIV век **Јован Зограф**.

Македонските уметници изработувале и прекрасни **икони** за црквите и манастирите, но и за куќите на благородниците, чии ѕидови биле исто така украсувани со икони. Најпознат **иконописен центар** бил **Охрид**, а најпозната колекција на икони

е охридската збирка. Особено позната и интересна е дрвената икона на **Климент Охридски** од втората половина на XIII век.

За заштита од непријателските напади биле утврдувани старите и градени нови **утврдувања**, со високи и дебели камени ѕидини и кули. Тврдините се граделе на издигнати и тешко пристапни места, природно заштитени, со добра прегледност на околината. При определувањето на формата на тврдината се користела конфигурацијата на теренот. Најпознати утврдувања од овој период биле: **Просек, Прилеп, Мелник, Охрид, Костур, Скопје** и други.

Наушници

Наброј ги видовите градби што се подигале во овој период и објасни каква била нивната намена!

Под силно византиско влијание се развивало и **уметничкото занаетчиство** во Македонија, на прво место **златарската и керамичката уметност**. Македонските уметници изработувале прекрасни керамички предмети за домашна употреба и украсни предмети од злато и сребро, како: **наушници, ѓердани, прстени** и друго.

Музика

Музиката исто така се развивала под византиско влијание и имала, главно, **црковен карактер**. Еден од најпознатите музички творци од овој период, кој многу придонел за развојот на византиската музика, бил **Јован Кукузел** (XIV в.) од Дебарскиот крај. Тој бил псалт (пејач) и композитор. Во своите композиции вметнувал и мотиви од македонските изворни песни, а имал и прекрасен глас, поради што и го нарекувале **ангелогласен** и **слаткопевец**.

Св. Јован Кукузел

Јован Кукузел се родил во месноста **Церменци** (Дебарско). Како дете бил одведен на дворот во Цариград. Таму го добил своето образование и за кусо време станал најугледна личност во културниот живот во Византија. Пред дефинитивно да замине за Света Гора, каде што напосле ќе се посвети на музиката и монашеството, Кукузел навратил во родниот крај во Западна Македонија, да ја посетат мајка си. Тоа подоцна ќе се одрази и во неговото творештво, во кое внесува и елементи кои асоциираат на неговата татковина Македонија.

Покрај црковната, била развиена и **световната музика**. Таа се негувала на народните собири: свадби, крштемки, празници и друго. Се употребувале народни инструменти, кои се насликани на фреските на македонските цркви и манастири. Најчесто употребувани инструменти биле: **тубата, кавалот, тимпанот, рогот (хорнот), тамбурата, шупелката** и други.

Објасни што е карактеристично за музичкото творештво во Македонија во овој период! Кои видови музика се негувала!

Состави грозд за културата во Македонија од XI до крајот на XIV век!

Нови поими:

евангелие – книга од Новиот Завет во која се опишува животот на Исус Христос и неговото учење
псалтир – старозаветна книга која содржи 150 псалми (црковни песни)

апостол – богослужбена (литургиска) книга во православната црква, во која се наоѓаат посланијата на светите апостоли од Новиот Завет

триод – богослужбена (литургиска) книга во православната црква

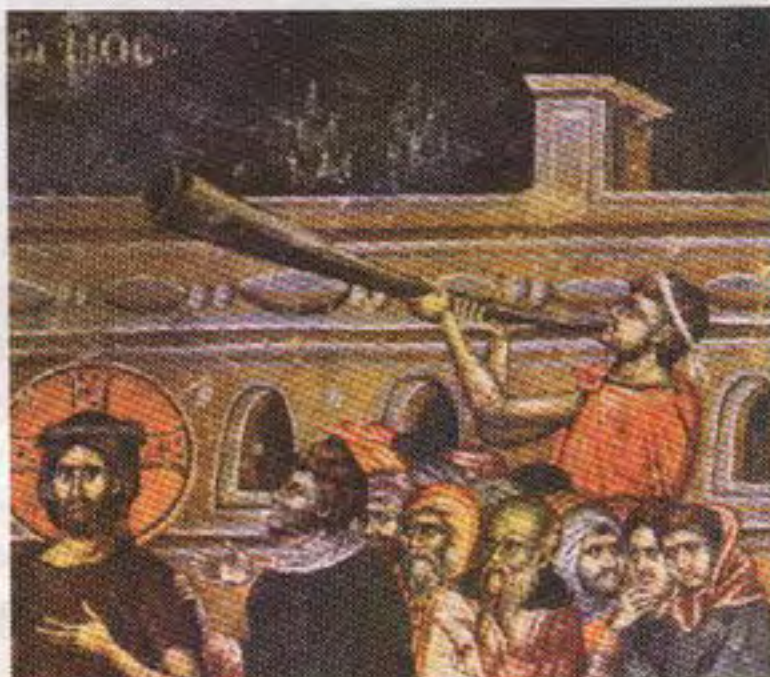
зограф – сликар

хагиографија – биографија (животопис) на светители

фреска – слика изработена на свеж малтер на ѕид (со водени бои)

житие – биографија, животопис

колекција – збирка

Музички инструменти (фрески)

БАЛКАНОТ И МАКЕДОНИЈА ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ ОД XV ДО КРАЈОТ НА XVIII ВЕК

ОРГАНИЗАЦИЈА НА ОСМАНСКАТА ДРЖАВА И ВОСПОСТАВУВАЊЕ ТИМАРСКО-СПАХИСКИ СИСТЕМ

Административно-територијална поделба

Најкрупна управна административна единица во османската империја бил **еалетот** или беглербеглук на чело со беглербег. Еалетот се делел на **санџаци**, а тие на **вилаети** и **нахии**. Покрај тоа, империјата се делела и на **кази** (кадилаци).

Во пограничните области, постоеле посебни воено-административни единици т.н. **краишта**. Тие претставувале бази од каде се организирале воени походи кон соседните области. Во Македонија постоеле две краишта. Првото било со седиште во Сер, а второто во Скопје.

Македонија влегувала во рамките на **Румелискиот беглербеглук** и била поделена во три санџаци и тоа: Паша санџакот со кој раководел румелискиот беглербег, потоа Кустендилскиот и Охридскиот санџак. Подоцна се појавиле Солунскиот и Скопскиот санџак.

Состави шема на административно-територијалната поделба на османската држава!

Воведување на тимарско-спахискиот систем и категории на население

Во освоените земји, Османлиите го вовеле својот воено-феудален систем т.н. **тимарско-спахиски систем**. Карактеристично за овој систем е што врховен сопственик на земјата е државата, односно султанот, а нејзини директни корисници биле селаните. Феудалецот не бил вистински сопственик на својот имот, туку само ги користел приходите од него. Затоа, пак, бил должен да извршува одредена воена, управна, судска или друга функција.

Во овој систем постоеле три вида имоти (лена): **тимари**, **зеамети** и **хасови**. Големината на имотот зависела од приходите што ги давал, а не од територијата што ја зафаќал. Со губењето на должноста се губел и имотот. Најбројни биле тимарите. Нивните сопственици биле должни да одат во војна

како **спахии** (коњаници). Најкрупните имоти – хасовите, ги поседувал султанот и неговите блиски соработници.

Размисли зошто се прекинало со примањето спахии-христијани!

Селаните поседувале парче земја, кое кај христијаните се нарекувало **баштина**, а кај муслиманите **чифлик**. Тие сопственичкото право врз имотот го докажувале со тапија (документ за докажување на сопственоста). Селаните имале право својата земја да ја продаваат и разменуваат со претходна согласност на господарот, откако ќе се плати одредена такса. Селанецот немал право доброволно да го напушти својот имот. Ако се случело некој селанец да пребега на имотот на друг спахија, а неговиот претходен господар успеал да го пронајде, тогаш, имал право да го врати назад.

Спахија

Покрај господарчката категорија на население, која ги уживала приходите од своите лена, постоела т.н. **раја**. Првобитно под овој термин се подразбирало зависното население без разлика на верската и етничката припадност. Во оваа категорија најбројни биле селаните. Во рајата се вбројувале и: граѓаните, трговците, занаетчиите и населението со специјални задолженија.

Зависното население со специјални задолженија извршувало одредени должности за потребите на државата, а затоа пак било ослободувано од некои давачки. Во оваа група на население се вбројуваат: **мартолозите, дервенциите, соколарите, војнуците** и други. Мартолозите и дервенциите имале должност да ги чуваат клисурите и патиштата од разбојници и ајдути. Соколарите имале должност да фаќаат, одгледуваат и дресираат соколи. Војнуците се грижеле за одгледување и прехрана на коњите.

Дервенции

Дервенциите се чувари на дервени (клисуре). Тие живеат на омасни и сомниелни места, каде што минуваат луѓе. Им даваат конак на оние што доаѓаат и заминуваат и ги придружуваат. На границата на нивните дервени, за кои се определени, ги прошируваат и чистат нивните и каменливи места... Сметат на смени во воена опрема по местата кои можат да бидат бусија за разбојниците и одметниците, удираат на патиштата и така ги известуваат патишниците, ги водаат и ги одведуваат на сигурно место.

Според писателот Али Чауш

Објасни ја должноста на дервенцијата! **Размисли** кои особини требало да ги поседува еден дервенција!

Објасни како настанал тимарско-спахискиот систем!

Наброј ги категориите население во османската држава! **Направи** шематски приказ за истите (грозд или табела)!

• Видови феудална рента

Зависното население кон својот господар и кон државата давало три вида рента: **натурална, парична и работна**. Првобитно доминирала натуралната рента. Со тек на времето повеќето натурални давачки биле заменети со парични. Основен данок во натура бил **десетокот**, или ушур. Законски тој изнисувал една десетина, но често достигал до една половина од производството. Во пари се плаќале разни даноци за домашните животни, за лов, воденици, за пасишта, за свадбарина, разни такси и глоби. Селаните, биле должни бесплатно да работат неколку дена во годината т.н. **ангарија**. За христијаните најтежок бил „**данокот во крв**“. За него се одземале најздравите христијански машки деца, кои биле подложени на специјално воспитување и исламизација, а потоа станувале **јаничари**. Покрај редовните даноци, постоеле разни вонредни давачки, како на пример давање храна, облека и сместување на војската за време на походи и слично.

Колонизација и исламизација

Османската колонизација во балканските земји и Македонија започнала веднаш по нивното освојување. Меѓу првите турски доселеници биле претставниците на османската воено-управна власт. По нив почнале да се доселуваат занаетчи, трговци, учени луѓе и други. Посебно погодни за преселување од Мала Азија биле Јуруците, кои биле сточари – номади. Тие биле населени во повеќе делови на Македонија. Со османската колонизација била разбиена етничката и верската компактност во освојените земји, а со тоа се зацврстила османската власт. Први на удар биле поголемите градски центри и областите покрај позначајните патишта. Со колонизацијата настанале значајни етнички и верски промени. Градовите почнале да добиваат ориентален карактер, типичен за исламската култура.

Објасни кои биле целите на колонизацијата на османското население во Македонија!

Солун

Покрај Турците, во Македонија биле колонизирани значителен број Евреи, кои биле прогонувани од инквизицијата во Западна Европа. Евреите биле населувани во градовите. Тие одиграле значајна улога во заживувањето на занаетчиството и трговијата. Најмногу Евреи во Македонија се доселиле во Солун.

Размисли зошто османската држава дозволила населување на Евреите во нејзините градови!

Набрзо по османското освојување започнал и процесот на исламизација. Таа се вршела доброволно и по пат на присила. Доброволното прифаќање на исламизацијата било мотивирано од економски причини за зачувување на старите имоти и привилегии и стекнување на нови. Со тек на времето исламизацијата во Македонија и на Балканот достигнала огромни размери.

Исламизацијата во Македонија била најзастапена во западниот дел по текот на реките Дрим и Радика. Тамошните исламизирани Македонци се познати како **Торбешии**. Значајни размери исламизацијата зела околу Неврокопско во источниот дел на Македонија, каде што се познати како **Помаци**, а исто така и во Мегленската област. Исламизираниите Македонци до денес го зачувале мајчиниот македонски јазик.

Јаничар

Истражувај: На кој начин се ширела исламската религија во Македонија!

Посочи ги разликите помеѓу потурчувањето и исламизацијата!

Од наредба за собирање деца за јаничари:

„... Колку и да има момчиња од рајата, да се собераат со нивниите татковци, да не се остави ниедно во селата, градовите ... и да се доведат кај мојот слуга кој лично да ги прегледа и види ... кој има повеќе синови, а ако меѓу нив има за јаничарство, нека се земе од таткото најспособниот од 15 - 20 години ... Но, на оној од рајата што нема повеќе синови, нека не му се зема единецот син. Кога ќе му се земе едниот, од оној што има повеќе синови, другите нека му се остават на таткото и за нив нека нема мешање и додевање ... Отикако ... ќе се зајми најспособниот син, нека не се врши замена. Секое момче што се зема, нека се зајми негово име, името на таткото и името на селото на неговото село, неговото личен опис и особени белези ... Кога ќе се собераат јаничарските момчиња ... нека му се предадат на еден доверлив човек за да ги доведе до агајата на јаничарите во Цариград.

Нови поими:

конак – преноќиште

бусија – заседа

ОТПОРИ ПРОТИВ ОСМАНСКАТА ВЛАСТ

Криза на тимарско-спахискиот систем и влошување на положбата на населението

Во втората половина на XVI век, османската империја почнала да покажува знаци на опаѓање. Успесите во освојувачките војни, кои носеле големи приходи почнале да опаѓаат, а поразите биле почести. Тоа се одразило врз економската моќ на државата и спахиската војска. Спахиите почнале да дезертираат, да ја избегнуваат воената обврска или да испраќаат неискусни и неспособни заменици за војна. Тие сè повеќе се свртувале кон сопствените поседи. Притоа, повеќе натурални давачки биле заменети со парични, бидејќи така побрзо се доаѓало до пари.

Поради намалените приходи од воените успеси османската држава била принудена да бара нови извори со што придонела да се засили кризата на тимарско-спахискиот систем. Најголемите државни извори на приходи, како што биле султанските хасови и даноците, почнале да се даваат под закуп на лица кои однапред нуделе повеќе пари. Тие понатаму закупот го отстапувале на трети лица. За пари почнале да се доделуваат разни државни функции. Од друга страна, феудални лена почнале да се доделуваат на дворската аристократија, која не одела во војна.

Објасни какви промени настанале во тимарско-спахискиот систем со замената на натуралните во парични давачки! Во каква положба се нашла рајата во Македонија?

Истовремено започнала продажба на селските баштини, но и на личните поседи од спахиските лена. Имотите стекнати по пат на купопродажба или со друг вид на узурпација на државното земјиште се нарекувале **чифлици**, а нивните сопственици **чифликсајбии**. Тие земјата ја давале под закуп на лица со кои влегувале во слободна спогодба. Селаните кои живееле на чифлиците и ја обработувале земјата се викаат **чифлигари**. Условите под кои ја обработувале земјата ги определувал чифликсајбијата. Појавата на чифлигарството во Македонија се забележува во почетокот на XVII век.

Објасни како дошло до појава на чифлигарството во Македонија!

Форми на отпор

Македонскиот народ бил подложен на политичко, економско и културно угнетување и силна национална и верска дискриминација. Оттука произлегувал отпорот против османската власт и нејзините претставници. Отпорот бил мотивиран од различни побуди на нанесена неправда, прекумерните давачки, злоупотреби, понижување, исламизација итн.

Отпорот против османската власт го делиме на **пасивен** или **невооружен отпор** и **вооружен отпор**. Во почетокот доминирал пасивниот отпор кој

постепено преминал во активен, изразен преку ајдутството, буни и востанија. Вооружениот отпор највисоката организирана форма ја достигнал во втората половина на XIX век, преку револуционерното национално ослободително движење.

Наброј ги причините за појава на отпор против османската власт!

Пасивен – Невооружен отпор

Пасивниот отпор се манифестираше на разни начини. Така населението испраќало разни жалби и поплаки до судовите и повисоките државни органи, па дури и до султанскиот диван. Ретки биле случаите кога рајата можела да се заштити пред законот. Тие честопати барале простување, намалување или одложување на нивните давачки, посебно во неродните години. Понекогаш во време кога минувале даночните чиновници цели села се разбегувале. Селаните масовно ги напуштале своите имоти и преминувале кај други спахии и по градовите, како и во случаи кога нивните господари биле немилосрдни.

Посебен отпор бил пружан при собирањето на данокот во крв. Во времето кога се собирал овој данок, христијаните ги криеле своите машки деца. Некои родители, пак, ги сакателе своите деца за да не ги земат во јаничари. Разни форми на отпор се пружале и против присилната исламизација, како на пример тетовирање крстови на челата. Некои пак своето противење исламизацијата го платиле со глава. Така 18-годишниот Ѓорѓи Кратовец, во 1515 година бил спален бидејќи одбил да премине во ислам. Слична била судбината на Злата Мегленска, која својот христијански фанатизам го платила со животот во 1795 година. Тие двајцата од страната на православната црква се прогласени за светци. Отпорот против исламизацијата нашол силен одраз во македонското народно творештво.

Св. Ѓорѓи Крайовец

Св. Злата Мегленска

Вооружен отпор – Ајдутството

Ајдутството претставува класична форма на вооружен отпор против османската власт. Тоа било распространето во целата Османска империја. Првите податоци за ајдутството во Македонија се од почетокот на XVI век. Својата кулминација ја достигнало во текот на XVII и XVIII век. Поводите за да се стане ајдутин биле различни, а најчесто поради нанесена неправда или

венциите. Во некои места биле подигани тврдини со редовни воени единици. Така, во 1636 година била подигната Крива Паланка за да се неутрализира ајдутското движење во тој крај. Фатените ајдути биле подложувани на тешки телесни казни, испраќани како веслачи на галии и најчесто биле осудувани на смрт. Понекогаш власта настојувала да привлече некои ајдути и да ги ангажира во борба против останатите ајдути. Многу од нив повторно се одметнувале. Таков бил примерот со Карпош.

Направи кус приказ (состав) за животот на еден ајдутин!

Објасни на кој начин османската власт се справувала со ајдутите!

Мариовско-прилепската буна 1564/65 година

Буните претставуваат повисока форма на организиран отпор против османската власт. Во втората половина на XVI век во Македонија се забележани неколку организирани буни од локален карактер. Меѓу нив најзначајна е Мариовско-прилепската буна од 1564/65 година. Таа започнала во 1564 година во мариовските села под раководство на неколкумина селани, меѓу кои се нашле и двајца попови. Тие се побуниле поради злоупотребите на претставниците на локалната власт. Затоа власта наредила тие да се фатат и да се казнат со смрт или да се испратат како веслачи на галии. Меѓутоа, тие не биле фатени сè до крајот на 1565 година. Тогаш буната пламнала во самиот Прилеп. Населението од Прилеп и мариовскиот крај го обвинило пред судот управникот на тамошниот хас дека незаконски им земал повеќе пари. За време на судскиот процес тие не можеле да го докажат тоа со документи. Напротив, биле обвинети дека не ги подмириле своите давачки и била донесена пресуда во корист на управникот на хасот. Тогаш околу 1000 души со стапови и камења ја нападнале судницата. Во мешаницата се вмешале муслиманите кои биле побројни и ги растерале христијаните. Буната била жестоко задушена. Тоа е прва поголема организирана буна во Македонија, кога османската империја била на врвот од својата воена сила.

„Пред враќањата на судницата се кренале повеќе од 1000 неверници, секој со по еден синај в раце и камења под пазувиите. Кога се дојдовеле да влезат внатре, бидејќи бил џешок, повеќето од муслиманиите се наоѓале пред враќањата на судницата и ги совладале невернициите. Сјоред тоа, ако не биле присутни муслиманиите, сигурно би нè пошлеале. Ако е така наредувам ... Да ги фатиш водачиите на сјоменатиите бунтовници, да ги уапсаш и ијно да ја извесиш мојата возвишена Порша“.

*Извадок од еден османски документ за
Мариовско-прилепската буна*

Опиши го текот на Мариовско-прилепската буна!

Објасни во што се состои значењето на оваа буна!

Нови поими:

лепа – феудални имоти

ВОСТАНИЕТО НА СКЕНДЕРБЕГ

Почеток на востанието

По паѓањето на Албанија под власта на Османлиите, земјата била изложена на грабежи и пустошења, а на населението му биле наложени голем број даноци и други обврски и задолженија во полза на османската власт. Тешката положба и притисоците на Османлиите биле причина за кревање на големо востание против Османлиите во **1443 г.** на чело со **Скендербег**. Скен-

Скендербег

дербег потекнувал од познатото благородничко семејство **Кастриоти** од Северна Албанија. Татко му **Иван Кастриот** бил моќен благородник, а мајка му **Воислава** потекнувала од благородничко семејство од словенско потекло. Роденото име на Скендербег му било **Георги (Ѓерѓ)**. Тој уште како мал бил земен како заложник од Османлиите и однесен на дворот на султанот во Цариград. Таму го примил исламот и заземал високи функции во османската држава. Се истакнал како добар војсководец, па затоа Османлиите му го дале името **Искендер** (Александар), односно Скендербег, во чест на големиот војсководец Александар Македонски.

По поразот на османската војска од Унгарците кај Ниш во 1443 г., Скендербег ги напуштил Османлиите и со триста свои приврзаници дошол во Албанија и крнал востание. Центар на востанието станал градот **Кроја**, еден од поранешните поседи на семејството Кастриоти. Востанието брзо се ширело и добило масовен карактер, бидејќи на Скендербег му се приклучиле и останатите албански благороднички фамилии. Во **март 1444 г.** во градот **Леш** (кој се наоѓал под венецијанска власт) се одржал собир на претставниците на најпознатите албански благороднички фамилии: **Дукаѓини, Топии, Музаки, Аријанити** и други. На собирот било решено да се формира **Лига (Сојуз)** на албанските благородници на чело со Скендербег, кој бил прогласен за „**капетан на Албанија**“. Бил формиран и заеднички фонд за собирање финансиски средства за претстојната борба против Османлиите.

Објасни го потеклото на Скендербег!
Опиши го почетокот на востанието!

Коцацик (Светицград)

Борбата против османската власт

Под водството на Скендербег, востаниците успеале да ослободат поголем дел од Албанија, како и дел од пограничните територии на Македонија. Имено, востанието ги зафатило и областите **Горен и Долен Дебар**, кои биле ослободени од османската власт, заедно со тврдината **Светиград**.

(Коцадик), во Горен Дебар, централното и најважно утврдување во Дебарската област.

„... Осигануваше **Светииград**... Ејирецот (Скендербег) со најголема брзина ја доведе војската тука. Овој град се наоѓа во Горен Дебар. Лежи на границата на неговото владеење... на висока планина, како некое орловско гнездо...

Сета одбрана на Светииград ја сочинуваа **Дебраните**. Тоа племе му беше потчинето на Скендербег, но не беа секаде Ејирци (Албанци), а и јазикот не им беше ејирски (албански). Во ова област има два Дебра, различни по име и по природата на местото. Жителите на Ејир едниот го нарекуваат Горен, а другиот Долен Дебар. Долен Дебар е рамничарски, окружен со плодни долини... Горен Дебар е планински, нерамен, а жителите се расејани по планините и долините...

Горен и Долен Дебар... доброволно се приклучија кон неговото (на Скендербег) владеење, погубувајќи ги османските гарнизони или предавајќи му ги на новиот водач. Овие места некогаш биле под власта на татко му Иван...”

Марин Барлеџи

Османлиите ги нападнале востаниците и се обиделе уште на почетокот да го задупат востанието. Меѓутоа, во битката што се одиграла во **1444 г.** во Долен Дебар, Скендербег успеал да ја победи османската војска. Со тоа уште повеќе пораснал неговиот углед, а востанието зафатило нови територии. Османлиите претрпеле уште неколку порази, па затоа морал лично да интервенира султанот **Мурат II**.

Со голема војска, кон средината на **1448 г.**, Мурат се упатил против востаниците, навлегол во Дебарската област и го опсадил Светиград. Дебраните (како што пишува Барлети, биографот на Скендербег) успешно го бранеле градот. Дури откако им бил прекинат доводот на вода, по две и пол-месечна опсада, бранителите им го предале градот на Османлиите. Знаејќи ја стратегиската важност на Светиград, султанот ја поправил и ја зајакнал тврдината и оставил во него силен гарнизон. Скендербег се обидел неколку пати да го поврати Светиград, но сите негови обиди завршиле без успех.

Опиши ја улогата на Дебарската област и на Дебраните во востанието на Скендербег!

Нов голем напад на востаничките територии во Албанија Османлиите презеле во **1450 г.** Султанот Мурат II, заедно со син му Мехмед, со голема војска навлегол во Албанија и ја нападнал **Кроја**, главното упориште на Скендербег. Градот бил пет месеци изложен на жестоки напади и бомбардирања, со тогаш најсовршени оружја, но ги издржал сите напади и не паднал во рацете на Османлиите, кои на крајот морале да се повлечат. Голема заслуга за тоа имал Скендербег, кој со својата војска,

Скендербег пред Кроја

од околните планини, постојано го вознемирувал и го напаѓал логорот на османската војска кај Кроја.

Нападој на Кроја (1450 г.)

„... Мураи ги подготви осадните сѐрави за рушење на бедемот и чекане со јаничарите под ѕрадој. Кога сè беше подготвено, со осадните сѐрави удрија на ѕидот и урнаа поголем дел од бедемот на ѕрадој. За тоа време, Скендербег по околните ридови палеше огнови, давајќи им знак на осадените дека лично ќе им дојде на помош, кога тоа ќе биде потребно. Кога одделни одреди од војската на султанот ќе се уапшаа кон ридовите, тој сфаќување во борба со нив, правејќи подвизи, досиојни за нив да се раскажува. Кога бедемот беше доволно разрушен, целата војска иргна во напад. Јаничарите се обидуваа да ја пробияат одбраната таму каде што ѕидот беше срушен до земја, но не можеа да го совладаат опшорот на бранителите, кои храбро ги одбиваа нивните напади...“

Лаоник Халкокондил

Опиши го османскиот напад на Кроја!

Успесите на Скендербег во борбата против Османлиите предизвикувале одушевување во западноевропските земји, кои го помагале востанието. Најголема поддршка и помош во пари, храна, оружје и војска му пружале: папата, Неаполското Кралство, Венеција, Дубровник, Унгарија и други. Во март 1451 г. Скендербег дури станал **вазал** на неаполскиот крал, односно ја прифатил врховната власт на **Неаполското Кралство**, од каде што му доаѓала најголема поддршка и помош.

Размисли зошто Скендербег имал најмногу помош токму од навредените западни сили!

По доаѓањето на власт на султанот **Мехмед II** (1451-1481), за Скендербег започнал период на, речиси, непрекината борба против Османлиите, кои настојувале да го задушат востанието.

Модрич

Покрај областа на Кроја, главна арена на воените судири со Османлиите била **Дебарската област**, која се наоѓала на границата со османската држава и имала многу важно место во одбраната на востаничките територии. По паѓањето на Светиград под османска власт, главно востаничко упориште во Дебарскиот крај станала тврдината **Модрич**, на левиот брег на реката **Дрим**. Во Дебарско дејствувале истакнатите војсководители на Скендербег: **Мојсеј Голем**, **Георги Стрез** со неговите внуци **Гојко Стрез** и **Тапуш**, како и **Пејко Емануел**.

Опиши го текот на востанието на Скендербег!

Крај на востанието и неговото значење

И покрај бројните успеси и победи извојувани во борбата против Османлиите, Скендербег немал сили да ја одбрани востаничката територија од османските напади. Помопта од западните земји била мала и недоволна за организирање успешна одбрана против многу побројниот непријател. Поради тоа, востаничката територија сè повеќе се стеснувала, и сè повеќе се стегал обрачот на Османлиите околу Кроја. Покрај тоа, Османлиите успеале да придобијат некои од албанските благородници и од војсководачите на Скендербег да преминат на нивна страна. На тој начин, го разбивале единството на востаниците и ја ослабнале воената сила на Скендербег.

Размисли на кој начин одделни благородници биле привлекувани на страната на Османлиите!

Во почетокот на јануари 1468 г. Скендербег ненадејно се разболел и починал. Бил погребан во црквата Свети Никола во Леш.

Смртта на Скендербег предизвикала паника меѓу востаниците. Голем број албански благородници и првенци ја напуштиле земјата и заминале во Италија и другите европски земји. Набрзо потоа востанието било задушено, а Албанија била вклучена во составот на Османското Царство.

Објасни ги причините за неуспехот на востанието на Скендербег!

Тврдинаа во Леш

*Востанието на Скендербег имало големо значење во борбата на балканските народи против Османското Царство. Тоа му ја вратило слободата и надежта на населението во Албанија и во еден дел на Македонија, кое се обединило под знамето на Скендербег, и со заеднички напори успеало да се ослободи од османската власт. Во востанието, покрај **Албанците**, активно учество зеле и голем број **Власи**, а особено **Македонци** од Дебарскиот крај. **Македонците од Горен Дебар ја сочинувале основата на воените сили на Скендербег на овие простори.***

Јуначката борба на Скендербег, кој цели дваесет и пет години успешно му се спротивставувал на огромното Османско Царство, предизвикувала восхит и одушевување во целиот тогашен христијански свет.

Истражувај: Кој македонски поет во XIX век ја воздигнал славата на Скендербег и напишал поема за него?

Опиши го ликот на Скендербег!

КАРПОШЕВОТО ВОСТАНИЕ

Австро-турската војна и австрискиот продор во Македонија

Во 1683 година Османската империја започнала голема војна против Австрија, при што ја опседнала Виена. По двомесечна опсада со помош на полскиот крал Јан Собјески, Османлиите биле поразени. Така османскиот поход се претворил во ужасен пораз за нив. Кон австро-полскиот сојуз се придружиле Венеција и Русија, со што била создадена т.н. Света лига против османската империја. Најголем успех забележале Австријците, кои во започнатата контраофанзива напредувале длабоко на османската територија. Во 1688 година, Австријците ја поминале реката Сава и го зазеле Белград. Следната година тие продреле длабоко на Балканот. Во октомври 1689 година го зазеле, Косово и Качаничката клисура, од каде продолжиле кон Скопје.

Гравура на Скопје (17 в.)

Малите османски единици кои се обиделе да се спротивстават на Австријците во околината на Скопје биле разбиени. Останатите војски побегнале, а со нив и поголемиот дел од населението. На 25 октомври 1689 година, Австријците под водство на генералот Пиколомини влегле во Скопје, каде во моментот владеела чума. Со оглед на претстојната зима и големата оддалеченост од своите бази,

Пиколомини утврдил дека не ќе може да го брани Скопје од турските напади. Затоа одлучил да го запали градот и да се повлече во Качаник за да презими. Пожарот во Скопје беснеел на 26 и 27 октомври 1689 година.

„Градои Скопје е голем речиси колку Прага.... Она малку луѓе ишио осшанале во неѓо беа иолни со сшрав, бледи и зѓрозени врвса по улициите... Не можев да се решам ишолку долго со целииот кориус да сшвојам кај ишој град. Некоја нейријашелска војска можеше за 4-5 дена да се ишојави ипред Скопје.... Тогаш се решив, иако не од срце, гградои во иеиел да го закоиам. Ми беше жал за зѓрадиите, какви ишио во оваа војна уиши не бев видел.... По сиие гградски агли се иосшавија луѓе со гламни. На знак од ири ишо-иовски исишрела, се вивна иламенои, а чадои го иомрачување сонцеио на 26 окшомври и другиои ден по неѓо...”

Од иисмоио на Пиколомини до царои Леоиолд

Наведи ги причините за палењето на Скопје!

Подоцна Австријците извршиле уште неколку упади во Македонија до Штип, Велес и Полог, при што разбиле некои помали османски единици.

Објасни каков бил резултатот од Австро-турската војна што започнала во 1683 г.!

Причини за избувнување на Карпошевото востание

Во текот на Австро-турската војна, поради зголемените даноци, дошло до влошување на положбата на населението. Истовремено била спроведувана реквизиција на разни артикли по многу ниски откупни цени. Положбата на населението ја влошувале и злосторствата на воените дезертери и други одметници.

Османските воени порази и напредувањето на Австријците го поттикнале и засилиле бунтовното расположение кај населението. Тоа сметало дека настапил моментот за ослободување. Во такви услови широки размери зело ајдутството, посебно во североисточниот дел на Македонија. Таму посебно се пројавил **ајдутскиот арамбаша Карпош**. Кога австриските војски наближиле кон Македонија, власта издала наредба Карпош да се фати и ликвидира. Откако тоа не успеало, Карпош бил амнестиран и назначен за **мартолозбашија** (главатар на мартолозите) за да ги прогонува ајдутите. Набрзо тој бил унапреден во **башбог** (главатар на повеќе мартолозбашии).

Наведи ги причините за избувнувањето на Карпошевото востание!

Почеток и тек на востанието

Почетокот на Карпошевото востание е поврзан со австриското продирање кон Македонија. Со појавата на Австријците и повлекувањето на османските војски, се создал еден празен простор – тампон зона, која го забрзала востанието и овозможила создавање на слободна востаничка територија.

Востанието започнало околу 20 октомври 1689 година. Карпошевите востаници најпрво ја зазеле **Крива Паланка**, каде заплениле 6 топа и друг вид оружје и опрема. Набрзо потоа било заземено **Куманово**. Востаниците ги контролирале и Кратово и Скопје со околните предели. На тој начин во североисточниот дел на Македонија се создала поголема слободна територија, која останала под контрола на востаниците околу 6 седмици. Востаниците ја зацврстиле тврдината во **Крива Паланка**, подигнале нова во **Куманово** и се подготвувале за напад на **Кустендил**. Востаниците и населението на слободната територија **Карпош го сметале за свој крал** и ширеле гласини дека титулата ја добил од австрискиот цар.

Крива Паланка

Карпош го сметале за свој крал и ширеле гласини дека титулата ја добил од австрискиот цар.

Истражувај: Прочитај од книгата „Кралот на Куманово“ од В. Костов, за подигањето на Карпошевото востание!

Задушување на востанието

Татарски војник

Камениот мост во Скопје

Османската империја не можела да се помири со загубата на огромни територии во текот на Австро-турската војна. На едно советување диванот одлучил Австријците да се протераат, но прво да се задуши Карпошевото востание. За да се изненади непријателот, акцијата требало да започне веднаш, во текот на зимата. Притоа требало да се нападне од исток преку Софија и Кустендил, и од југ да се тргне од Пелопонез. Двете крила требало да се соединат во Скопје и оттаму да продолжат на север. Главниот удар против Карпошевите востаници требало да го изведе татарскиот хан Селим Гирај, кој бил повикан на помош. Првиот судир меѓу татарската претходница и востаниците се одиграл пред Крива Паланка кон крајот на ноември. Востаниците, откако виделе дека не можат да ја бранат тврдината во Крива Паланка, ја запалиле и се повлекле кон Куманово. Следниот ден Татариите и османската војска се нашле пред Куманово. Карпошевите востаници излегле од тврдината и започнале борба на отворено поле. Голем дел од нив биле убиени, а еден дел на чело со Карпош биле заробени. Тој бил одведен во Скопје, каде бил набиен на копец и фрлен во Вардар. На тој начин востанието било крваво задушено. За девет месеци по задушувањето на Карпошевото востание, османските војски ги протерале Австријците до бреговите на Сава и Дунав.

„Јас не очекував милост од целиот каков што си ти, Селиме! – смело му врати Карпош, кралот на Куманово. – Но, забележи го ова: мојата смрт ти го губува шебе! Ти, со својот злосторнички акт – ме воздигнуваш до чин на беспримерно херојство. Ти ќе останеш само како моја сенка... И мртвот јас сум дома, на својата родна земја. Ти си никаде. Без корен... Без образ... Без цена дури и на најлошата историја... Карпош го запали факелот на буна. Ако не успеа да победи, барем покаже дека и малиот народ се способен за големи дела. Во иднина тоа ќе го ценат неговите потомци“.

В. Подгорец, Карпошевата буна

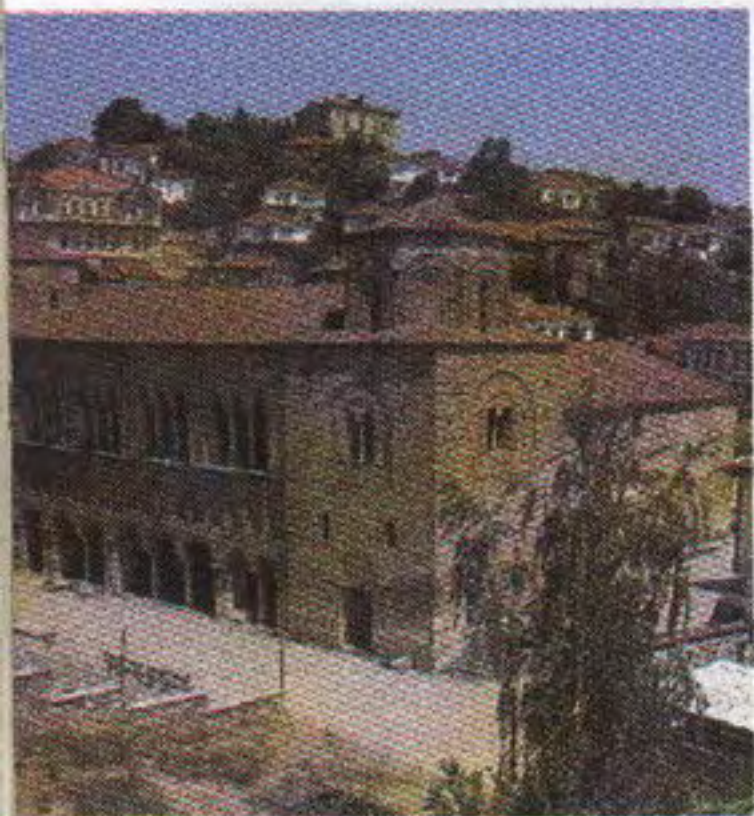
Состави квадрант: 1) слика (нацртај или опиши слика што ја замислуваш за погубувањето на Карпош); 2) звук (какви звуци буди во тебе сликата што ја замислуваш); 3) емоции (какви се твоите чувства кон настанот, изрази ги со зборови); 4) јас – идентификувај се со ликот (што би направил ти на местото на Карпош)!

Опиши го почетокот и текот на Карпошевото востание!

ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА

Територијални промени

Охридската архиепископија во развиениот и доцниот среден век имала многу важно место во духовниот живот на Македонците и на околните балкански народи. Таа претставувала најзначајно **духовно и културно жариште** од каде што се ширеле просветата, писменоста и книжевноста во овој дел на Балканскиот Полуостров и одиграла првостепена улога во зачувувањето на верскиот, етничкиот и културниот идентитет на македонскиот и на соседните православни балкански народи. За целиот овој период Охридската архиепископија **ја зачувала** својата самостојност и автокефалност, иако политичката власт и световните господари во Охрид и Македонија постојано се менувале.

Црквата Св. Софија во Охрид

Кон крајот на XII и во почетокот на XIII век, како резултат на создавањето на нови држави на Балканот, територијата и границите на Охридската архиепископија биле значително намалени. Со создавањето на бугарската држава (1185) отпаднале териториите северно од Стара Планина, а по осамостојувањето на српската црква (1219), Охридската архиепископија ја загубила јурисдикцијата над повеќе епархии во северните области.

Охридската архиепископија имала многу висока положба во **епирската држава** на Теодор I Ангел. Архиепископот **Димитриј Хоматијан** го крунисал Теодор Ангел за император, а Охрид во тоа време претставувал најзначаен духовен и културен центар на епирската држава, односно на Солунското Царство, а и пошироко на Балканот.

Димитриј Хоматијан бил истакнат каноник и писател. Се грижел за правата и привилегиите на Охридската архиепископија и ги поврзувал нејзините црковни традиции со архиепископијата Јустинијана Прима, што ја основал во VI в. императорот Јустинијан I. Хоматијан бил близок соработник на епирскиот владетел Теодор Ангел и член на неговата осирца политика кон Лакиониите и Никејското Царство.

Димитриј Хоматијан бил еден од најистакнатите охридски архиепископи во средниот век и ценет писател. Го составил Крайното житие на св. Климент, а оставил и многу богата збирка на писма, решенија и други акти на Синодот на Охридската архиепископија, кои претставуваат драгоцен извори за македонската средновековна историја.

Објасни ги околностите под кои дошло до намалување на моќта на Охридската архиепископија до крајот на XIV век!

Кон крајот на XIII век и во XIV век значително била стеснета територијата на којашто се протегала јурисдикцијата на Охридската архиепископија. Меѓутоа, нејзината духовна и културна улога и значење не се намалиле.

По паѓањето на Македонија под османска власт, положбата на Охридската архиепископија не се променила. Османлиите, во прво време, имале **толерантен однос** и ја почитувале нејзината автокефалност. Таа дури успеала да ја прошири и својата територија кон север. Така, во почетокот на XV век, кон Охридската архиепископија биле приклучени Софиската и Видинската епархија, малку подоцна и Влашко и Молдавија, а кон средината на XV век и делови од српската црква. Под јурисдикција на Охридската архиепископија, до крајот на XVI век, се наоѓале и некои православни општини во Италија и Далмација.

Опиши ја положбата на Охридската архиепископија од крајот на XIV до крајот на XVI век!

Организација и уредување

Охридската архиепископија и во развиениот и доцниот среден век ја задржала својата поранешна организација и уредување. На нејзино чело стоел **архиепископот**, како врховен поглавар, кој ја претставувал пред световната власт и пред другите цркви. Архиепископијата била поделена на повеќе **епархии** со кои управувале **епископи** или **митрополити**. Попознати епархии биле: Костурската, Пелагониската, Преспанската, Дебарската, Струмичката и други. Епископите имале неограничени права во раководењето со својата епархија. Назначувале и сменуваале свештеници, им суделе за сторените престапи на своите потчинети и на верниците, назначувале старешини на манастирите и сл. Основна територијална единица претставувала **парохијата (еноријата)**, која ја сочинувало едно или повеќе села. Секоја парохија имала свој **свештеник**, што го поставувал епископот.

Многу важна улога во духовниот живот имале **манастирите** и **монасите**. Во Македонија во овој период постоеле многу манастири со богат монашки живот. Најпознати биле: Трескавец, Марков манастир, Лесновски манастир, Осоговски манастир, Св. Јован Бигорски, Матејче, Св. Наум и многу други. Манастирите биле управувани од старешини – **игумени**, додека на чело на поголемите манастири стоеле **архимандрити**. Монасите и свештениците го сочинувале **нискиот клер**, а архиепископот и епископите **високиот клер**.

Манастирот Трескавец

Највисок управен орган на архиепископијата бил **Светиот архијерејски синод**, со којшто претседавал архиепископот. Синодот, со текот на времето, го менувал својот состав. Покрај архиепископот, главно, членови на Синодот биле епископите на повидните епархии. Костурскиот митрополит бил првопрестолен и се сметал за заменик на охридскиот архиепископ.

Состави пирамида на организацијата на Охридската архиепископија!

Високиот клер во архиепископијата, со мали исклучоци, бил од **грчко потекло**, меѓутоа, до средината на XVI век немало обиди за грцизација (погрчување) на верниците и на ниското свештенство, кое било, главно, од македонско потекло. Архиепископите и епископите биле свесни дека раководат со црква која имала традиционален словенски карактер и настојувале да ја зачуваат таа традиција. Грчкиот јазик бил воведен во администрацијата и во богослужбата, главно, во поголемите градови, додека во селата и помалите градови, како и во манастирите, бил зачуван црковнословенскиот јазик. Дури и архиепископите и епископите ги знаеле црковнословенскиот и месниот македонски говор и со него се служеле во комуникацијата со верниците. За да им помогнат на македонските свештеници во духовното издигнување, некои од нив преведувале дела од грчки на црковнословенски јазик. Грчкото влијание во Охридската архиепископија започнало посилно да се чувствува од XVII век, кога одделни епископи, под влијание на Цариградската патријаршија, настојувале во своите епархии, црковнословенскиот да го заменат со грчкиот јазик.

Размисли зошто високото свештенство до средината на XVI век настојувало да го зачува традиционалниот словенски карактер на Охридската архиепископија!

Од XVI в., под влијание на Цариградската патријаршија, Османлиите го смениле толерантниот однос кон Охридската архиепископија. Толеранцијата кон христијаните била заменета со сè посилен **верски фанатизам**. Голем број цркви биле претворени во џамии, црковните имоти биле пљачкани и ограбувани, особено за време на воените походи, се засилил притисокот врз христијаните, а на Архиепископијата ѝ било наложено да плаќа **годишен данок**. Поради тоа, таа се нашла во многу тешка ситуација, а нејзиното влијание започнало да опаѓа. Тешки даноци им биле наложени и на манастирите, што довело до нивно опаѓање и запустување. Во исто време, не се дозволувала изградба на нови храмови, ниту пак обнова на разурнатите и запустените, ако за тоа немало дозвола од султанот.

Размисли кои биле причините за зголемувањето на верскиот фанатизам кај Османлиите!

Воочи во што се состои промената на односот на османлиската власт кон христијанската црква во Македонија!

Истражувај: Наведи некоја позната црква која била претворена во џамија!

Наложувањето на даноци, кои постојано се зголемувале, довело до целосно **осиромашување** на црквата. Не можејќи да ги плаќа даноците, Охридската архиепископија ги заложувала кај собирачите на даноци своите имоти, а потоа ги откупувала со големи камати. На тој начин, кон крајот на XVI и во првата половина на XVII век таа западнала во огромни долгови, кои не можела да ги врати. Охридските архиепископи, епископи, па дури и игумени на манастирите, во овој период биле принудени да патуваат по европските христијански држави, најмногу во Русија, и да бараат милостина за исплата на долговите.

Печат на Охридската
епископија (XVI в.)

Укинување на архиепископијата

Слабењето на Охридската архиепископија го искористила Цариградската патријаршија, која сè повеќе се мешала во нејзините внатрешни работи. Цариградскиот патријарх започнал на чело на епархиите да поставува свои луѓе, а со поткупување на османската власт, успеал да отргне некои епархии од составот на Охридската архиепископија. Цариградската патријаршија во 1763 г. се обидела да постави свој свештеник и на чело на архиепископијата. Меѓутоа, обидот пропаднал, бидејќи Синодот го избрал за архиепископ пелагонискиот митрополит **Арсениј**, од македонско потекло.

Обременето со тешки даноци и изложено на постојани притисоци, свештенството на Охридската архиепископија **активно учествувало** во движењата против османската власт, особено во времето на Австро-турските и Руско-турските војни во XVII и XVIII век. Тоа го искористила Цариградската патријаршија, која ја клеветела Охридската архиепископија пред османската власт дека претставува оружје на Австрија, Русија и на Рим и барала нејзино укинување. Тоа, на крајот успеала и да го постигне. Во **јануари 1767 г.**, султанот, по наговор на Цариградската патријаршија, со **специјална наредба** (ираде) ја укинал Охридската архиепископија, а нејзините епархии биле присоединети кон Цариградската патријаршија.

Објасни ги причините за укинувањето на Охридската архиепископија!

Истражувај:

- Најди ја и прочитај ја песната за укинувањето на Охридската архиепископија во *Авџиобиографијата* на Григор Прличев.
- Кога и како била обновена Охридската архиепископија (напиши состав).

Нови поими:

каноник – познавач на црковното право

митрополит – поглавар на некоја позначајна епископија или на автокефална црква

клер – свештенство

КУЛТУРАТА НА БАЛКАНСКИТЕ ЗЕМЈИ И МАКЕДОНИЈА ОД XV ДО XVIII ВЕК

Книжевност

По паѓањето на балканските земји под османска власт развојот на културата и просветата не бил прекинат. Тие и натаму се развивале, но со позабавено темпо од порано. Главни просветни и културни средишта и натаму останале **манастирите**. Таму се препишувале и се преведувале дела за потребите на црквата.

Манастирот Маџејче

Во **Македонија** во овој период богата книжевна дејност се развила во повеќе манастири. Најпознат бил **Кратовскиот книжевен центар**. Тој опфаќал повеќе книжевно-културни средишта, какви што биле околните манастири: Прохор Пчињски, Јоаким Осоговски, Гаврил Лесновски, Матејче, Карпински манастир и други. Во Кратовскиот центар работеле и твореле повеќе културни дејци, кои создале значајни книжевни дела. Меѓу најпознатите биле: **Димитар Кратовски** и **Владислав Граматик**, кои твореле во XV век, **поп Јоан** од XVI век и многу други.

Значајно културно средиште во Македонија претставувал и **Слепченскиот книжевен центар**, со седиште во манастирот Јован Претеча, кај с. Слепче, Демирхисарско. Тој бил познат **скрипториум**, каде што се негувала ракописната традиција. Овој центар особено се издигнал во XVI в., кога тука работел и творел истакнатиот книжевник **Висарион Дебарски**. Од неговата богата книжевна дејност зачувани се повеќе од триесет ракописни текстови.

Во **XVI век** се појавиле и станале многу популарни и интересни текстови познати под името **дамаскини**. Тоа биле проповеди со религиозна и морално-поучна содржина и претставувале духовна храна за читателите сè до XIX век.

Дамаскин

*Дамаскините го добиле името по византискиот книжевник **Дамаскин Силудин** (XVI в.), кој составил еден **Зборник** со проповеди. Зборникот бил отпечатен во Венеција (1557 г.) на народен јазик и станал многу популарен. Првиот превод на словенски јазик на Зборникот бил направен во Македонија, помеѓу 1560 и 1580 година, а за преведувач се смета мелагонискиот митрополит **Григориј**.*

Наброј ги најзначајните културни дејци во Македонија од XV до XVIII век!

Наведи кои видови книжевни дела биле најзастапени!

Ишар Пејо

Најпопуларна личност од народното творештво во османскиот период бил Мариовецот **Ишар Пејо**. Произлегол од средина на необразовани и сиромашни селани, но поседувал изворна мудрост. Во неговите збори и акција провејувал македонскиот широмански дух. Тој е заштитник на народниот човек, секогаш гоштов да го исмеа и надигри чорбацијата, насилникот, големото, но да ја исмеа и сојсвевната неспособност и просојнијата. Името на Ишар Пејо влегло во многу македонски приказни, раскази и поговори.

Истражувај: Прочитај некој расказ за Ишар Пејо и запиши го во твојата тетратка!

Во **Бугарија** најпознат книжевно-просветен центар во времето на османското владеење бил **Рилскиот манастир**, каде работеле голем број книжевници кои создале значајни дела. Најпознати дејци од овој книжевен центар биле: **Спиридон Рилски**, **Иларион**, **Атанасиј Рилски** и други. Во XVI век дејствувале софиските книжевни дејци **поп Пејо** и **Матеј Граматик**.

Во **Србија** најпознати книжевни творци од овој период биле **Константин Филозоф-Костенички** и **Константин Михајловиќ** од Островица (кај Ново Брдо). Од времето на деспотот Стефан богата книжевна и преведувачка дејност развиле монасите од манастирот **Манасија** во Ресави, дејност позната како **ресавска школа**. Главен претставник на оваа школа бил споменатиот Константин Филозоф.

Манастирот Манасија

Пронајди ги сличностите во културниот живот и книжевноста на балканските народи од XV до XVIII век!

Просвета

Манастирите во балканските земји имале најважна улога во ширењето на писменоста, образованието и културата. Тие имале улога на училишта каде што се негувала писменоста. Во манастирите се формирале и првите библиотеки на ракописни книги, а подоцна и на печатени. По паѓањето на балканските земји под османска власт, голем број манастири прераснале во центри на писменоста и книжевноста. Во нив биле основани посебни училишта, наречени **келијни училишта**. Учениците престојувале во една просторија (келија) и таму учеле за свештеници и служители. Во овие училишта се школувале деца од сиромашни фамилии, а се изучувале црковно-религиозни предмети.

Од XVIII век келијни училишта започнале да се отвораат и во црквите во градовите, од страна на свештениците и калуѓерите. Овие училишта биле

наречени **попски** или **црковни** училишта. Од средината на XVIII век се појавиле т.н. **приватни ќелии**, односно ќелијни училишта во кои настава држеле световни учители. Вакви училишта се отворале во поголемите градови: Велес, Скопје, Прилеп и други. Во 1783 г. во Прилеп се споменува училиштето на даскалот (учителот) **Ристо Думбаловски**.

Опиши ја дејноста и работата на црковните ќелијни училишта!
Објасни зошто почнале да се отвораат световни ќелијни училишта!

Уметност

Балканските народи продолжиле да ја развиваат својата уметност и во времето на османското владеење. Натамошен развиток постигнале **градежништвото** и **сликарството**. Се граделе цркви и манастири, со поскупомензии, а биле обновувани и старите и запустени верски храмови. Попознати цркви од овој период се: **Св. Константин и Елена** (Охридско), **Карпински манастир** (Кумановско), **Св. Вознесение** во с. **Лескоец** (Охридско), **Св. Спас** во Скопје и други.

Пештерна црква Св. Богородица во Велгошти

Многу интересни, од овој период, се т.н. **пештерни цркви**, односно цркви кои биле подигнувани во непристапни и скришни пештери, далеку од османската власт. Најмногу вакви цркви имало на брегот на Охридското Езеро, а најпознати се: **Св. Еразмо** (Охридско), **Св. Архангел Михаил** (Радожда-Струшко), **Св. Богородица** и **Св. Атанасиј** (Калишта-Струшко), **Св. Стефан** (Охридско) и други.

Истражувај: Дали во близина на твоето место на живеење има пештерна црква? Посети ја и напиши извештај-состав!

Црквите и манастирите биле украсувани со прекрасни **фрески** и **икони**, кои најчесто биле изработувани од непознати мајстори. Постоеле повеќе сликарски центри, меѓу кои позначајни биле: **Охрид**, манастирите **Трескавец** и **Зрзе** (Прилепско), **Слепче** (Демирхисарско) и други.

Состави Т-табела за црквите и манастирите во Македонија. Во првата колона внеси ги имињата на црквите и манастирите, а во втората местото каде се наоѓаат!

Опиши кои видови уметност биле развиени во Македонија!

Исламска култура

По паѓањето под османска власт, во Македонија и во околните балкански земји започнала да се шири **исламската култура**. Со материјална поддршка од османската држава, оваа култура се развила, особено, во **градовите**.

Под влијание на оваа култура постепено се менувал изгледот на градовите, кои сè повеќе добивале ориентални белези, а се менувал и начинот на живеење, како и културните навики на населението. Градската култура, всушност, добила изразено **ориентален карактер**, а градовите ориентален изглед.

Особено дошло до израз османското **градежништво**. Најмногу се граделе исламски верски објекти: **џамии** и **турбиниња**, но биле подигнувани и други ориентални градби како: **амами** (бањи), **безистени**, **медреси**, **анови** (гостилници), **саат кули**, **чешми** и друго. Меѓу најстарите и најубавите **џамии** спаѓаат оние што ги изградиле во **Скопје** членовите на познатата османска фамилија Исаковци и тоа: **Исак - беговата** (шарена) џамија и **Иса беговата** џамија, потоа, **Мустафа - пашината** и **Султан Муратовата** џамија, (сите од XV в.), како и **Јахја-пашината** џамија (поч. на XVI в.). Во **Битола** во XVI век биле подигнати **Хајдар Кади** – џамијата и **Јени (Нова)** џамија, а во **Тетово** позната е **Шарената џамија** од XVII век.

Спореди го надворешниот изглед на една џамија и на една христијанска црква!

Многу важна улога во животот на населението во градовите во Османското Царство имале безистените и амамите. Најпознати биле **безистените** во **Скопје**, **Битола** и **Штип**, потоа, **Даут-пашиниот** и **Чифте амамот** во Скопје, **Јени амам** во Битола и други.

Опис на Скопје од 1660 г.

„Скопје лежи на десната и левата страна на реката Вардар... Тој е голем град... со 70 маала... Во градот има 10.060 куќи, убаво украсени и покриени со црвени ќерамиди... Има 120 џамии, а само во 45 се служи служба во џеџок... Скопје има преку 70 основни училишта, 20 џеџиња и 120 чешми... Има чаршија со 2150 дуќани и згради... На реката Вардар има мост со 14 сводови... Жителите на градот се претежно трговци, занаетлии и работници. Еден дел се писмени. Тоа е еден убав и чист град. Сите главни улици се поклопени со бела калдрма и се рамни“.

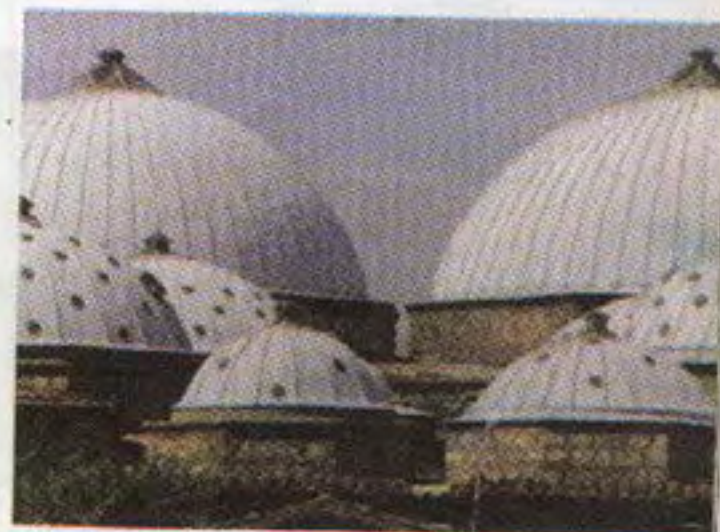
Евлија Челебија

Безистенот и џамијата во Битола

Шарената џамија во Тетово

Даут - пашин амам во Скопје

Од другите османски градби треба да се споменат: **Куршумли ан**, **Сули ан**, турбето **Гази-баба**, **Саат кулата**, сите во Скопје, теќето **Арабати-Баба** во Тетово и други.

Опис на Охрид од 1668 г.

„... Овој голем град има вкупно 160 христијански куќи, со убав изглед... Сите се богати и завршени на југ кон езерото. Прва е џамијата Св. Софија, покрај езерото. Во времето на неверниците (христијаниите) таа била црква на која ѝ немало рамна. Сега е џамија... Но, џамијата почнала да пропада поради тоа што нема свои посејители. Особено сосема сама во средината меѓу неверниците (христијаниите)... Затоа пак има 6 невернички манастири, богати и добро уредени со по 40-50 калуѓери. Сите цркви се во голема благосостојба... Во Охрид има 17 маала, 10 муслимански, а 7 христијански... Градот има вкупно 400 куќи... има 7 основни училишта, 3 анови и 2 амама. Има 150 дуќани и 7 кафеани...”

Евалија Челебија

Состави Т-табела за исламските градби во Македонија: во едната колона внеси го името на градбата, а во втората нејзината намена!

Објасни кои промени настанале во македонските градови со воспоставувањето на османската власт и населувањето на муслиманското население!

Потсети се на културата во Македонија од XI до крајот на XIV век! Воочи сличности и разлики со културата во Македонија од XV до крајот на XVIII век!

Состави грозд за културата во Македонија од XV до крајот на XVIII век!

Нови поими:

скрипториум – препишувачки центар

турбе – муслимански надгробен објект

медреса – муслиманско верско училиште

безистен – покриен пазар, занаетчиски и трговски центар

СВЕТОТ И ЕВРОПА ОД КРАЈОТ НА XVIII ВЕК ДО ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА

СТОПАНСКИ РАЗВИТОК И ПОДЕМ НА ГРАЃАНСТВОТО

Стопански подем

Од крајот на XVIII век до почетокот на Првата светска војна (1914 г.) забележуваме брз развој на стопанството и подем на граѓанството како резултат на бројните технички пронајдоци кои го зголемиле производството и го олесниле сообраќајот. Заедно со техниката се развивале и природните науки, менувајќи ги поранешните сознанија за природата и светот.

Наместо силата на човековите мускули, ветерот, водата или употребата на животните, сè повеќе се применуваат различни машини. Прв значаен чекор претставувало откривањето на **парната машина** што ја усовршил англискиот инженер **Џејмс Ват** во 1769 година. Силата на парната машина движела разни нови машини кои се користеле во производството.

Американецот **Фултон** во 1803 г. го конструирал првиот брод на парен погон, а Англичанецот **Стефенсон** во 1829 г. првата парна локомотива. Тоа претставувало вистинска револуционерна промена поради што ова време е наречено **прва индустриска револуција**.

Размисли: Како се вика единицата за мерење на силата?

Опиши какви промени настанале во животот на луѓето со примената на парната енергија!

Значителен подем бил постигнат и во развитокот на **земјоделството**. Била унапредена земјоделската техника и започнале да се применуваат нови методи во обработката на земјата.

Објасни што се подразбира под поимот **прва индустриска револуција**?

Првата парна локомотива

Во втората половина на XIX век започнала т.н. **втора индустриска револуција** со употребата на електричната енергија како погонска сила. Најголем придонес на тоа поле далес **Томас Едисон** и **Никола Тесла**. Најзначаен изум на Едисон бил електричната лампа, а Тесла се прочул со изработката на мотори за наизменична струја.

Никола Тесла (1856-1943)

Никола Тесла бил генијален научник и пронаоѓач. Останал околу 1000 пронајдоци од областа на електро и радиотехниката. Го открил генераторот за наизменична струја и прв реализирал, во праксата, пренос на електрична енергија на далечина. Со тоа ги удрил темелите на модерната електротехника.

Разговарајте: Какви промени во животот на човекот се случиле со примената на електричната енергија? Каде денес се применува електричната енергија?

Луј Пастер

Се развиле и **природните науки**: хемијата, физиката и математиката. Францускиот хемичар **Луј Пастер** ја открил вакцината против беснилото и колерата и ги удрил темелите на новата научна дисциплина – **бактериологијата**.

Брачниот пар **Марија** и **Пјер Кири** ги откриле хемиските елементи радиум и полониум и ги удриле темелите на **атомската наука**, а германецот **Рентген** ги открил икс-зраците (рендгенски зраци).

Истражувај:

- Што се „рендгенските зраци“? Каква е нивната примена?
- Каде денес нашла примена атомската енергија?

Моделот Форд Т

Во 1876 американскиот физичар **Грахам Бел** го конструирал првиот телефон. Во 1885 во Германија бил конструиран првиот мотор на бензин. На почетокот на XX век Американецот **Хенри Форд** започнал сериско производство на автомобили.

Кон крајот од XIX век, **браќата Лимиер** го пронашле кинематографот, а италијанскиот пронаоѓач **Маркони** ја испратил првата радиопорака.

Општиот развој на науката и техниката силно влијаел на развојот на економијата и тоа најмногу во западноевропските земји и во САД.

Изработи Т-табела за најважните технички пронајдоци и научни откритија: во едната колона внесувај ги имињата на пронаоѓачите и научниците, а на другата страна (колона) нивниот изум или откритие.

Подем на граѓанството (буржоазијата)

Стопанскиот развој довел до брз подем на граѓанството, односно на граѓанското општество. По градовите започнале да се градат фабрики и да се развива индустријата, така што многу градови се претвориле во важни индустриски центри со десетици илјади жители. Сè повеќе јакнела улогата на граѓанството во економскиот и политичкиот живот. Граѓанството во XIX век го сочинувале: сопствениците на претпријатија и фабрики, банкарите, трговците и други. Тие не биле задоволни со својата положба во рамките на феудалното општество и барале поголеми права и слободи и тоа: општо право на глас, еднаквост пред судот, еднаквост во плаќањето даноци, слобода на печат, наука и верски убедувања. Со тоа граѓанството дало голем придонес за поставанокот и развојот на демократското општество.

Лудисџичко движење

Појавата на фабриките во кои наместо луѓе работеле машини довела до смалување на потребите од работници. Работниците биле и полошо платени. Се појавило мислење дека за создадената ситуација главни виновници се машините, така што во Англија работниците почнале да ги уништуваат машините. Тоа движење на работниците се нарекува лудисџичко движење (според работничкиот Нед Луд кој прв ја скршил машината). Англиската влада донела закон со кој се казнувало со смрт уништувањето на машините.

Благодарение на стопанскиот развој се случиле крупни промени во **животот на луѓето**. Започнува засилена миграција (преселување) на селаните во градовите со цел да се вработат во тамошните фабрики и претпријатија. Бројот на градските жители брзо растел. Се појавиле градови и со над еден милион жители како: Париз, Лондон, Берлин, Њујорк и други.

Жителите на градот можеле исто така да ги користат и да уживаат во придобивките на културата и уметноста и да го задоволат интересот за спортување. Во овој период се појавиле нови спортски дисциплини: тенис, бокс, фудбал и други, а биле обновени и Олимписките игри.

Состави грозд во кој централно јадро ќе биде науката во XIX век, а во зрната внеси ги сите познати податоци за нив.

Објасни го подемот на граѓанството во XIX век.

Нови поими:

буржоазија – граѓанство; одделна класа во капитализмот

Њујорк, крај на 19 в.

Ајфеловата кула во Париз, изградена во 1889 г.

ФРАНЦУСКАТА РЕВОЛУЦИЈА И ПОЛОЖБАТА ВО ЕВРОПА ВО ПРВАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

Француското општество пред револуцијата

Во XVII и XVIII век Франција била апсолутистичка монархија со сталешко претставништво. Францускиот крал имал речиси неограничена власт. Со него биле припадниците на два сталежи: свештенството и благородништвото. Постоел и трет сталеж во кој влегувале различни слоеви на граѓанството (буржоазијата), селани и работници.

Сталежиите наспроти револуцијата

I сталеж свештенство	владајачки феудален слој (2%), привилегирани сталежи	Не плаќале даноци, уживале пензии и од државата добивале подароци. Воените и управните функции биле во нивни раце. Врвовите на благородништвото и свештенството живееле раскошно.
II сталеж благородништво		
III сталеж		
буржоазија интелигенција градска сиромаштија	(околу 10%)	Во рамките на третиот сталеж имало најмногу разлики во поглед на богатството и општествената положба. Буржоазијата ја сочинувале сопственици на мануфактури, бродосопственици, банкари и откупувачи на данок. Тие подмирувале голем дел од државните трошоци, а немале одлучувачка положба во државата.
селани	(околу 88%)	Селаните биле ослободени од феудалната зависност, но и натаму не биле сопственици на земјата што ја обработувале. Тие плаќале феудални давачки, даноци на државата и десеток на црквата. Го сочинувале огромното мнозинство од населението.

Повласитениите сталежи на грбот на француската селанка

Развојот на стопанството довел до позасилено раслојување во третиот сталеж, така што дел од побогатите сопственици на мануфактури, велетрговци и банкари започнале да се здобиваат со привилегии какви што имале првите два сталежи. Заради тоа тие сè повеќе се приближувале кон свештенството и благородништвото. Од друга страна, ситните трговци и ситни производители живееле и понатаму сиромашно. Тие станале носители на идеите за борба против феудализмот.

Направи анализа на карикатурата! Опиши го изгледот на претставничките од секој сталеж поодделно, а потоа пронајди ја пораката на карикатурата!

Иако во Франција биле развиени занаетите и мануфактурата, сепак, близу 88% од населението се занимавало со земјоделство, а земјата била во рацете на благородништвото и свештенството. Развојот на надворешната трговија бил во пораст, но внатрешната трговија била отежната од внатрешните царини што ги барал секој феудалец при преминот на стоката низ неговата територија.

Голема улога во животот на Франција во квечерината на Револуцијата имале просветителите. Тие ги изразуваале напредните стремежи на граѓанството и барале преуредување на француското општество.

Објасни кој го сочинувал третиот staleж? Каква била неговата положба во Франција?

Почеток и тек на револуцијата

Војните во кои учествувала Франција во втората половина на XVIII век ја исцрпеле државната благајна. Монархијата не успевала да се извлече од кризата која се продлабочувала со безделничкиот живот на благородништвото и многубројните трошоци за издржување на блескавиот и раскошен дворски живот. Службениците и војниците повеќе месеци не добивале плата. За да се излезе од финансиската криза било потребно да се воведат нови даноци. Затоа, во мај 1789 година кралот свикал собрание на трите staleжи.

На собранието припадниците на третиот staleж настапиле со барања за промени во општеството. Меѓутоа кралот Луј XVI и другите staleжи одбиле да ги прифатат овие барања на третиот staleж. Кога кралот објавил дека се воведуваат нови даноци кои требало да ги плаќа третиот staleж, претставниците на овој staleж веднаш организирано се спротивставиле на кралскиот предлог и во јуни 1789 година се прогласиле за **Народно собрание**. Тие истакнувале дека го претставуваат мнозинството на францускиот народ и дека само тоа мнозинство може да ја искаже волјата на народот. Кон третиот staleж се приклучиле и многу претставници на ситното благородништво и ниското свештенство.

Во јули истата година Народното собрание се прогласило за **Уставотворно собрание** со цел да донесе Устав во државата. На ова се спротивставил кралот и привилегираните staleжи кои започнале подготовки за насилно растурање на Уставотворното собрание. Кога биле откриени намерите на кралот, во Париз дошло до вооружена побуна на народот. Притоа, на **14 јули 1789** година бил срушен симболот на кралскиот апсолутизам – затворот Бастиља. Насекаде била истакнувана паролата „Слобода, еднаквост и братство“.

Падот на Бастиљата

Истражувај: Зошто 14 јули 1789 г. е прогласен за национален празник во Франција?

Објасни ја паролата: „Слобода, еднаквост и братство“. Чии идеи ги препознавате во неа?

По падот на Бастилја побуната се проширила низ целата држава. На 27 август 1789 година била донесена **Декларација за правата на човекот и граѓанинот**. Со неа е утврдено дека луѓето се раѓаат слободни и еднакви по своите права, и дека приватната сопственост е неотуѓлива.

Декларација за правата на човекот и граѓанинот

Во чл. 11 од Декларацијата стои: „Слободното соопштување на мислите и погледи е едно од најскапоцените права на човеот. Значи, секој граѓанин може да говори, да пишува, да печати слободно, единствено мора да одговара за злоупотреба на оваа слобода во случаите што ги определува законот...“

Наведи кое демократско право е пропишано во членот 11 од Декларацијата!

Истражувај: Во која мера тоа право е применето во современите демократски општества!

Уставотворното собрание по две години работа, во 1791 година донесува **Устав** со кој Франција била прогласена за уставна монархија. Била укината и поделбата на граѓаните на сталежи, а исто така и цеховите и внатрешните царини.

Истражувај: Што означуваат поимите апсолутистичка монархија и парламентарна монархија! Што е заедничко, а што различно во овие политички уредувања?

Анализирај ги причините за избувнување на Француската буржоаска револуција!

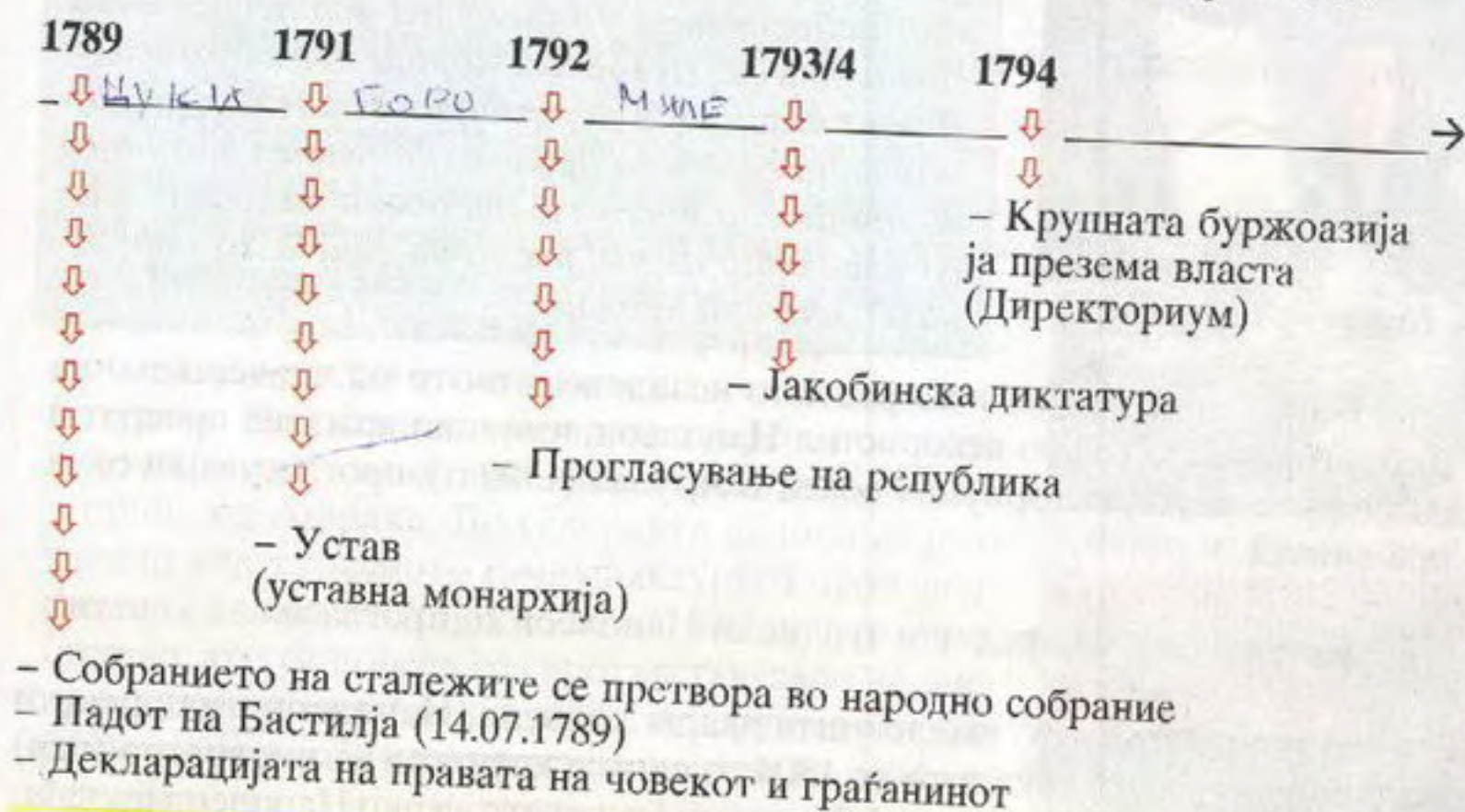
Максимилијан Робесијер

Претставниците на ситното граѓанство кои се нарекувале **јакобинци** барале поголеми права за себе. Нив ги предводел парискиот адвокат Максимилијан Робеспјер. Тие свикале **Конвент** (парламент), чии претставници биле избрани на општи избори на кои учествувале сите граѓани од машки пол. Во 1792 г. Конвентот ја прогласил **Француската Република**, а кралот и кралицата биле осудени на смрт.

Истражувај: На каков начин денес се избира македонскиот парламент? Кој има право да избира и да биде избран во РМ?

По прогласувањето на Републиката јакобинците вовеле диктатура и започнале да се пресметуваат со своите противници. Ги укинале феудалните задолженија на селаните, го укинале Уставот, ги прогонувале свештениците и сите свои одлуки ги спроведувале со насилство. Поради тоа, народот се свртел против јакобинците, а Робеспјер бил ликвидиран.

По падот на јакобинците, на власт во Франција дошло умереното граѓанство и започнал развојот на граѓанското општество. Бил формиран еден совет наречен **Директориум** кој ја имал извршната власт во државата.

Опиши го текот на Француската буржоаска револуција според наведената лента на времето.

Значењето на Француската револуција

Француската револуција силно одекнала во цела Европа. Насекаде со нетрпение се следело тоа што се случувало во Франција. Феудалците биле заплашени, а граѓанството и пониските слоеви на народот биле одушевени. Револуцијата го срушила феудалното општествено уредување и најавила нов период на човековата историја во кој се почитуваат слободата и рамноправноста на сите граѓани. Таа го забрзала и развојот на капиталистичкото стопанство во Франција и во другите европски земји. Ги поставила темелите за развојот на демократијата.

Објасни зошто се смета дека Француската револуција има светско историско значење.

Наполеон Бонапарта

Во војните што ги водела Франција во овој период посебно се истакнал младиот генерал **Наполеон Бонапарта**. Поради неговите војнички способности Директориумот го поставил за командант на војската во Северна Италија која се борела против Австрија. Наполеон ги победил Австријците и ги освоил Северна Италија и Швајцарија. Тогаш била укината и Венецијанската Република (1797 г.).

Наполеон Бонапарт

Наполеон Бонапарт (1769-1821) се родил на островот Корзика. Поради тоа тој за себе велел дека е „Француз по сојуствен избор“. Своето напредување го темелел врз несомнителни воени успеси. Неговите војници го обожавале. Иако командант на армија и владетел на најмоќната европска држава, тој сèpiel заедно со војниците, а носел синара воена наметка. Бил со изразито низок раси, па затоа го нарекувале „малиот калар“.

Во Франција сè повеќе растело незадоволството од владеењето на Директориумот. Тоа го искористил Наполеон, извршил државен преврат и на местото на Директориумот вовел **Конзулат** (1799 г.), прогласувајќи се за прв конзул.

Истражувај: Според чии традиции Наполеон се прогласил за конзул!

И покрај тоа што имало уште двајца конзули, Наполеон имал речиси неограничена власт, така што во 1804 година се крунисал за **император** (цар) на Франција под име Наполеон I. По прогласувањето за цар Наполеон продолжил да војува со европските држави. Успеал за кусо време да ги победи и освои Австрија, Прусија и Шпанија и да завладее речиси со цела Западна Европа. Во покорените земји Наполеон го укинал феудализмот и воспоставил буржоаско уредување. Идеите на француската револуција за слободен стопански и културен развoтoк се прошириле речиси во цела Европа.

За да го обезбеди господството во Европа, Наполеон во **1812 г.** ја нападнал Русија. Во почетокот имал успех и ја освоил Москва. Меѓутоа, Русите пружале силен отпор, па затоа набрзо морал да се повлече од Русија. При повлекувањето, од руските напади и од суровата зима настрадал голем дел од војската. Неуспехот на походот на Русија ја решил судбината на Наполеон. Неговите непријатели (Русија, Прусија, Австрија и Англија) се здружиле и ја поразиле неговата војска во битката кај **Лајпциг** (1813 г.). Наполеон бил заробен и испратен во заточеништво на островот Елба. Во 1815 г. тој повторно успеал да ја земе власта во Франција. Но, не за долго. Истата година доживеал нов пораз во битката кај **Ватерло**. Повторно бил заробен и испратен во заточеништво на островот Света Елена, каде што останал до својата смрт (1821 г.).

По поразот на Наполеон, државите победници свикале мировен конгрес во Виена (1814–1815 г.) на којшто била извршена реставрација на феудализмот во европските држави и биле уништени придобивките од Француската револуција.

Направи кус приказ на животниот пат на Наполеон! Обиди се да откриеш некои негови карактерни особини!

Нови поими:

апсолутизам – политички систем во кој владетелот има неограничена власт
декларација – објава; изјаснување; објавување (на некој закон или уредба)

СОЗДАВАЊЕ И ИЗДИГНУВАЊЕ НА СОЕДИНЕТИТЕ АМЕРИКАНСКИ ДРЖАВИ (САД)

Северноамериканските колонии и војната за независност

По откривањето на Америка голем број Европјаци започнале да се населуваат на новиот континент, а некои европски држави таму основале и свои **колонии**. Така, во XVIII век Англија имала 13 колонии во кои главно живееле фармери – доселеници кои имале свои имоти што сами ги обработувале. Во јужните делови на земјата постоеле големи имоти – плантажи, на кои работеле робови – црнци од Африка. Во северните делови се развивало индустриското (мануфактурно) производство. Тоа довело до јакнење на домашното граѓанство, кое сè повеќе се спротивставувало на дискриминацијата на Англичаните. Американците одбивале да купуваат англиска стока и да ги плаќаат даноците што ги наметнувала Англија. За да се ослободат од англиската власт, Американците започнале борба за државна независност.

Фарма во Пенсилванија

Судир помеѓу колонистите и англиските ируџи во Бостон 1770 г.

Истражувај: Што се подразбира под т.н. „бостонско пиење чај“!

Претставниците на сите 13 англиски колонии во Северна Америка во **1774** година го одржале т.н. **Прв континентален конгрес** на кој било истакнато барање собирањето на данокот и контролата на трговијата со Англија да им се препушти на колониите. Зимата 1774–1775 г. започнале да се формираат воени одреди, а пролетта 1775 г. започнале првите вооружени судири. Со тоа започнала војната на Американците за независност. Во мај се состанал **Вториот континентален конгрес** и донесол одлука за организирање на сопствена армија, а врховната команда му била доверена на **Џорџ Вашингтон**.

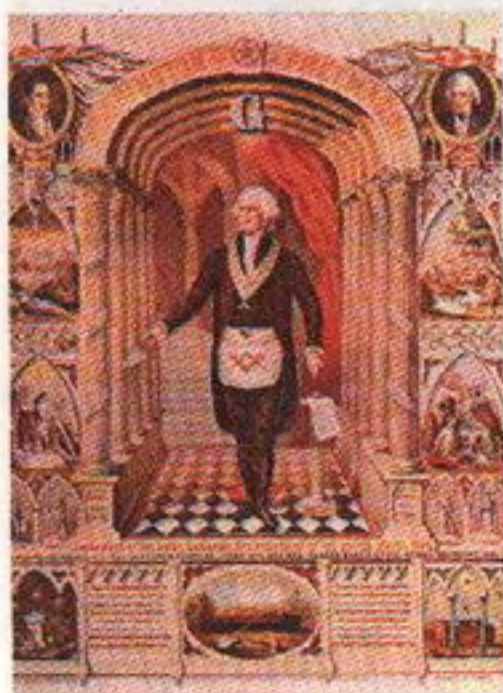
Во првата година од војната колониите прогласиле независност. Конгресот на **4 јули 1776 г.** објавил „**Декларација за независноста**“, што ја составил **Џеферсон**.

Во **Декларацијата** е зајавено и ова: „Сметаме дека се несјорни и очигледни следниве висјини: сите луѓе се создадени како рамноправни; ѿворецот ги надарил со извесни неопуѓливи права; меѓу нив права на прво место треба да се стават: правото на живоје, слобода и лична среќа. За да се обезбеди уживање на ниве права, луѓето создале влади. Кога која било влада ќе почне да ги руши целиите заради кои е создадена, народот има право да ја смени или да ја укине и да воспостави нова власт, засновајќи ја врз начелата и организирајќи ги нејзините органи во форми кои ќе му изгледаат најпогодни за да се здобие со сигурност и среќа“.

Размисли: Зошто Декларацијата за независност била документ од историска важност и за Америка и за целото човештво? Како во неа е одразен суверенитетот на народот? Кои лични човекови права ги прокламира оваа декларација?

Војната за независност била долга и исцрпувачка за двете страни. Англија се нашла во потешка положба бидејќи во исто време против неа војувале Франција, Холандија и Шпанија.

Во 1781 г. англиската војска била поразена, а потоа бил склучен мир. Со него е потврдена независноста на северноамериканските колонии. Тоа значело и меѓународно признавање на Соединетите Американски Држави. За прв претседател бил избран **Џорџ Вашингтон**.

Џорџ Вашингтон

Џорџ Вашингтон (1732-1799) во текот на борбата за независност покажал извонредна храброст и воена вештина. На 30 април 1789 година бил избран за прв претседател на САД, а во 1792 година е избран по вториот път. Во 1796 одбил да се кандидира и по трет път, а поа конгресот го прифатил како правило дека претседателската должност може да се извршува најмногу два мандати.

Објасни како Американците извојувале независност!

Истражувај: Како е создадена американската нација!

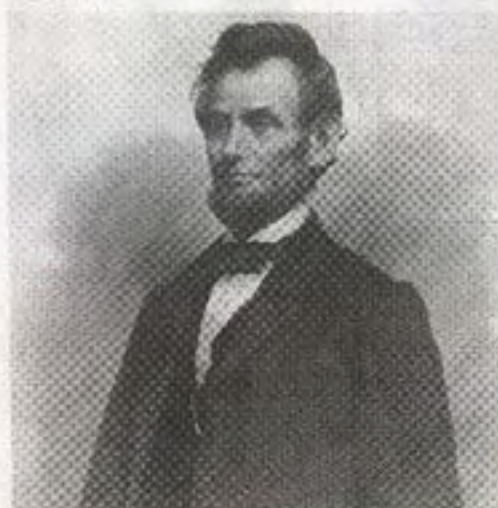
Уставот на Соединетите Американски Држави

Уште во текот на војната за независност Американците го донесле својот прв **Устав** (1781). Според него САД станале република. Тие се организирале како сојуз на држави во кој секоја држава има своја управа. Претседателот на САД има извршна и врховна воена власт, а највисоката законодавна власт ја добил Конгресот (американски парламент). Конгресот е составен од два дома. Во Претставничкиот дом сите држави испраќале свои претставници избрани на изборите. Секоја држава избирала и по два претставника во Сенатот. Заради ограничувањето на изборното право на изборите не можеле да излезат сите граѓани. Од 3.000.000 жители, колку што тогаш имале САД, на изборите учествувале околу 120.000 гласачи. Постоењето на ропството било озаконоето. Тој Устав станал основа на денешниот устав на САД.

Размисли: Кои уставни одредби се сигурно укинати и денес повеќе не важат?

Направи споредба помеѓу тогашното и сегашното уредување на САД!

тажите, зашто на југот климата била потопла и повлажна и дека црнците подобро ја поднесуваат таа клима. На југот индустријализацијата ни оддалеку не можела да се спореди со онаа на север, а основна стопанска гранка било земјоделството. Богатите плантажери од Југот биле многу строги и сурови кон робовите и упорно одбивале да ја променат нивната положба. Истовремено тие почнале да најавуваат отцепување од Сојузот, така што воениот судир станал неизбежен.

Абрахам Линколн

Во 1860 година, за претседател на САД бил избран **Абрахам Линколн**, кој се спротивставил на ропството. Токму во тоа време, јужните држави одлучиле да се одделат од САД, така што во **1861** година избила **граѓанска војна** помеѓу Северот и Југот.

Американската граѓанска војна, во која ги загубиле животите околу 700.000 луѓе, завршила со победа на војските на северните држави. Во **1863** година Линколн го укинал ропството, а робовите ги напуштиле своите господари.

Истражувајте на тема: *Апартхејдот и борбата за правата на црнциите во САД*. Потоа организирајте драматизација со поделба на следните улоги: 1. робови-црнци; 2. сопственици на робови; 3. претставници на владата; 4. расисти; 5. борци за човекови права.

Нови поими:

апартхејд – расна дискриминација, политика на прогласување на супериорност на белата над црната раса.

ЕВРОПА ВО ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК И ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК

Револуцијата од 1848–1849 година

Во 1848 година во многу европски земји избувнале социјални и политички немири. Граѓанството ги истакнувало своите барања за реформи, за укинување на привилегиите на благородниците и земјосопствениците. Некои од европските народи се стремеле кон обединување (Германците и Италијанците), а други за ослободување од туѓата власт (Полјаците, Унгарците, Чесите и други). Европа била преплавена од народни движења.

Франција била лулката на револуцијата. Посиромашните и средните слоеви барале промени во своите права, првенствено право на глас. Тогаш само 200.000 најбогати Французи имале такво право. Поради вооружената побуна која во февруари го зафатила Париз, кралот се откажал од власта. Повторно било воведено републиканско политичко уредување, кое имало краток век. По четири години внукот на Наполеон I се прогласил за цар на Франција под името Наполеон III.

Успехот на револуцијата во Франција бил почеток на побуни во цела Европа. Така италијанските и германските револуционери имале за цел обединување на нивните расцепкани државички во национална држава Германија, односно Италија. Но, и покрај револуционерните настапи, се покажало дека обединувањето на германските и италијанските државички тогаш не било можно. Сепак, биле укинати феудалните општествени односи, така што бил овозможен развој на капиталистичката иницијатива.

И покрај поразот на револуцијата, во многу земји останале на сила уставите кои гарантирале права и граѓански слободи. Владетелите морале да започнат да размислуваат за тоа дека нивното владеење го ограничуваат уставните одредби. Пораснала и улогата на парламентот.

Анализирај ги резултатите од револуциите 1848/49!

Обединувањето на Италија и на Германија

Процесот на обединувањето на италијанските и германските државички, започнат во претходните децении, конечно бил крунисан со успех. Во 1861 година било создадено **Кралство Италија** на чело со кралот Виктор Емануел II. Голема улога во обединувањето на Италија одиграл **Ѓузепе Гарибалди**, кој раководел со силите на југот на Италија.

Неколку години подоцна кон Италија била присоединета и Венеција, а потоа и Папската Држава. Со тоа конечно завршило обединувањето на Италија. Тогаш Рим станал италијанска престолнина (1871 г.).

Ѓузепе Гарибалди

Опиши како дошло до обединување на Италија!
Објасни што се подразбира денес под поимот *шлемонии*!

Ото фон Бизмарк

Во средиштето на Европа, во 1871 година била создадена нова голема и моќна држава – **Германија**. Во нејзиното формирање голема улога одиграл прускиот канцелар **Бизмарк**, наречен „железен канцелар“, кој успеал кон Прусија да ги обедини останатите 20 германски државички.

Појавата на овие две нови држави во Европа довела до значителни промени во меѓународните односи. Тие се вкучиле на меѓународната сцена, во битката за освојување нови пазари и за прераспределба на колониите.

Објасни до какви промени во меѓународните односи довело појавувањето на двете нови држави во Европа!

Големата источна криза 1875-1878

Големата источна криза, чиј почеток е обележан со востанието во Босна и Херцеговина, продолжува со Априлското востание во Бугарија и Разловечкото востание во Македонија од 1876 година, а особено се заострила со влегувањето на Србија и Црна Гора, а потоа и на Русија во војната против Османската држава.

Босна и Херцеговина за време на востанието (1875-1878)

Босна и Херцеговина во XIX век биле најнемирни покраини во Османското царство. Не помогнале ни реформите што централните власти ги преземале за да се подобри положбата на селаните и сиромашното население. Поради тоа често избувнувале востанија. Во 1875 година било подигнато востание на хрватските селани во Херцеговина. Во почетокот се мислело дека е тоа едно од вообичаените бројни востанија, но набрзо востанал и српскиот народ на источна Херцеговина, а потоа востанието се проширило и во Босна.

Востанието го привлечло вниманието на соседните држави и големите сили. Поради тоа настаните и војните во врска со босанско-херцеговското востание се нарекува **голема источна криза**. Виенскиот двор веќе од порано имал план да го помогне ослободувањето на Босна и Херцеговина, а потоа да ги стави под своја власт. Србија и Црна Гора – сè уште само автономни кнежевства под османлиска врховна власт – сметале дека дошло време за конечно ослободување, но, и за територијално проширување. Во 1876 година Србија и

Црна Гора започнале војна против Османското Царство. Набрзо ним им се приклучила и Русија. Таа голема сила настапила како заштитник на балканските христијани, но, истовремено сакала да ја искористи големата источна криза и за сопствени потреби. Сакала да го прошири своето влијание на Балканот, а на својата флота да ѝ овозможи слободен проод низ Босфор и Дарданелите, протоците помеѓу Црното и Средоземното море.

Откако Русија го победила Османското Царство, го принудила да го потпише мирот во **Сан Стефано** во Бугарија, во **март 1878**. Условите на мирот биле поразителни за Османското Царство, а на Русија ѝ овозможувале целосно влијание во источниот дел на Балканот. Со овој договор се предвидувало создавање на нова држава – голема Бугарија. Таа требало да биде сателит на Русија на Балканскиот Полуостров.

Објасни што подразбираш под поимот *голема источна криза*!
Посочи каде најмногу се судирале руско-турските интереси!

Берлинскиот конгрес

Таквиот расplet на големата источна криза не ѝ одговарал ни на Австро-Унгарија, ниту на останатите европски сили, особено Германија. Поради тоа претставниците на големите европски сили (Англија, Франција, Австро-унгарија, Германија, Русија и Турција) се состанале во **Берлин** и таму одлучиле за новата карта на Балканскиот Полуостров. Мировниот конгрес е одржан од 13 мај до 13 јули 1878 година. Биле потпишани одлуките во Сан Стефано. Големите сили ја признале независноста на новите држави: Бугарија, Србија, Црна Гора и Романија. Австро-Унгарија добила право привремено да ги запоседне Босна и Херцеговина и таму да спроведе управни реформи, но и да ги реши аграрните проблеми.

Берлинскиот конгрес (1878 г.)

Анализирај ги интересите на европските држави во разрешувањето на големата источна криза!

Наведи ги резултатите од Берлинскиот конгрес!

Колонијалната поделба на светот

Во XIX век била извршена конечна поделба на колониите – прекуморските посеји на европските земји. Колониите веќе одамна биле значаен извор на приходи за нивните сопственици, а од втората половина на XIX век, во периодот на брзиот развој на индустријата, нивното значење пораснало уште повеќе. Тие биле извор на сировини, а истовремено таму се извезувале помалку квалитетните производи за кои во Европа немало доволен интерес.

Најголеми колонијални сили биле Англија и Франција. Англичаните поседувале околу 60% од сите колонии. Нивните колонијални посеји опфа-

кале дури 1/4 од целата Земјина топка. Најбогата и најголема помеѓу нивните колонии била Индија. Во втората половина на XIX и на почетокот на XX век некои англиски колонии добиле автономија. Тие земји се нарекувале **доминиони**. Англиски доминиони биле Канада, Австралија, Нов Зеланд и Јужноафриканскиот Сојуз.

Пројасување на Едвард VII за крал на Индија

Втората голема колонијална сила во светот била Франција. Нејзиното колонијално царство настанало во најголем дел во втората половина на XIX век. Некои стопански и политички развиени области Франција не ги вклучила во колонијалниот посед, туку над нив прогласила **протекторат**. Така, земјите под протекторат формално ги задржале своите имиња и владетели, но биле под француска врховна власт. Под француски протекторат се наоѓале Тунис и Мароко во Африка, и Лаос и Виетнам во Азија.

Објасни на каков начин европските држави дошле до колонии!

Односите помеѓу големите сили во Европа

Новонастанатите европски држави Италија и Германија биле незадоволни од колонијалната поделба на светот. Затоа се залагале за нова распределба на колониите. Околу прашањето на колониите се судирале навистина големи интереси. Но, колониите не биле единствениот извор на несогласувања помеѓу големите европски сили. Спротивностите биле уште поизразени во нивните меѓусебни односи. На пример, помеѓу Франција и Германија постојано пламтел спорот поради покраините Алзас и Лорен. Брзиот развој на Германија ја принудил Франција да бара сојузник во Русија, посебно ако се има предвид фактот дека интересите на Германија и Русија биле спротивставени на подрачјето на Османското Царство.

Австро-Унгарија, плашејќи се од руското влијание на Балканскиот Полуостров и посебно во Босна и Херцеговина, сè повеќе се приближувала кон Германија. Италија, исто така, својата надворешна политика ја ориентирала кон Германија, очекувајќи помош во евентуален судир со Франција. Италија и Франција спореле околу Корзика и околу некои колонии во Северна Африка.

Колонијалната борба
(Карикашура од 1884 г.)

Поради сите тие меѓусебни противречности на големите европски сили, во втората половина на XIX и во почетокот на XX век биле создадени две противнички групации, односно воено-политички сојузи: **Троен сојуз** (или Централни сили) во кој влегле Германија, Австро-Унгарија и Италија, и **Антанта**, што го сочинувале Франција, Русија и Англија. Помеѓу нив владеело непријателство кое на крајот довело до Првата светска војна.

Наведи ги подрачјата околу кои се судирале интересите на големите сили на крајот од XIX и почетокот на XX век!

Нови поими:

протекторат – заштитништво, покровителство; назив за земја земена под „заштита“; во суштина ставање во зависна положба на „заштитената“ земја од посилната земја

доминион – официјален назив за британските колонии кои имале своја самоуправа, т.е. свој законодавен парламент

концесија – давање привилегија; одобрување на властите за занимавање со некоја работа без контрола над истата

Германската колонијална политика
(карикачура од 1885 г.)

РУСИЈА ДО ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА

Прераснување на Русија во голема европска сила

Русија, во однос на западноевропските држави, била заостаната земја. Градовите биле мали и перазвиени, населението неписмено, а во земјата царувал средновековниот феудализам и крепосништвото. Издигнувањето на

Петар I Велики

Русија започнало со владеењето на царот **Петар I Велики** (1689-1725). Тој спровел низа реформи кои имале за цел да ја модернизираат и европеизираат руската држава. Во Русија донел, од Запад, специјалисти за одделни области, а Русите ги испраќал да учат во западноевропските земји. На тој начин го поттикнал развитокот на индустријата и трговијата во Русија. Тоа довело до забрзан растеж на градовите, а буржоазијата станувала сè побројна и повлијателна. Петар спровел реформи во војската и во државната администрација по европски образец.

Во почетокот голем дел од неговите новини наишле на масовно противење, но како краен резултат од таа политика голем дел од руската аристократија ја прифатила западноевропската култура и начин на живеење. Сметајќи ја руската црква за заостаната, Петар успеал делумно да ја реорганизира и делумно да воспостави контрола над неа. Создаде училишта и го поттикнувал развојот на науката. Го вовел Јулијанскиот календар и ја модернизирал руската азбука.

Покрај внатрешните реформи, Петар воспоставил одредени насоки на руската надворешна политика, сметајќи дека Русија како континентална земја не може да има побрз стопански развој без излез на море. Затоа започнал војна со Шведска која завршила со победа на Русија (1709 г.). Русија освоила дел од Балтичкото приморје и обезбедила излез на море, односно ѝ се отворил прозорец кон Европа.

На бреговите на Нева, врз дел од земјата заземена од Шведска, Петар создал нов град – Санкит Петербург. Во 1712 година тој таму ја преместил престолнината од Москва. По тоа Санкит Петербург станал главен центар за контакти помеѓу Русија и Западна Европа.

Објасни што се случувало во Русија за време на царувањето на Петар Велики?

Руската држава уште повеќе зајакнала за време на владеењето на царицата **Катерина II** (1762-1796). Таа водела успешни војни против Османското царство и против Полска и ги проширила границите на руската држава. Тогаш Русија излегла на Црно Море.

Размисли од какво значење за Русија претставувал излезот на Црното и Балтичкото Море!

Укинување на кметството

Во првата половина на XIX век Русија играла важна улога во Европа, но на внатрешен план таа била соочена со сè поголемо незадоволство од феудалното уредување. Сè поотворено се поставувало барањето за реформи во државата. Дури и многу феудалци чувствувале дека кметството е пречка на развојот. И дел од граѓанството што бил заинтересиран за индустријата и трговијата гледал во ослободувањето на селаните огромни извори на слободна работна сила. Царот Александар II морал да попусти. На 19 февруари 1861 г. бил издаден манифест за укинување на кметството. Со него селаните добиле лична слобода. Сепак, економската положба на селаните останала и понатаму тешка бидејќи тие не добиле доволно земја. Принудени да ја откупуваат земјата од феудалецот, плаќајќи двојно повисока цена за земја со слаб квалитет, селаните често и понатаму останувале зависни од благородништвото.

Рускиот селанец бил речиси сосема зависен од земјосопственикот. Овој можел да го продаде, да го испрати во војска, бил негов судија и претставник на власта на својот посед. Задолженијата и давачките на селаните не биле точно определени поради што положбата на селаните била уште поштешка.

Опиши ја положбата на рускиот крепостен селанец!

Објасни до какви промени во животот на селанецот дошло со укинувањето на крепосништвото!

Руски селанец („мужик“)

Ослободувањето од крепосништвото претставувало значајна етапа во развојот на Русија од полуфеудална во модерна држава. Тоа придонело да се развијат капиталистички односи во земјоделството, а го поттикнало и развојот на индустријата. Внатрешниот пазар бил проширен, а за зголемување на производството, односно за проширување на капацитетите на фабриките, слободните селани претставувале голема и евтина работна сила. Веќе во 70-те и 80-те години на XIX век Русија го сменила својот лик: со железничкиот сообраќај биле поврзувани природните богатства на земјата, се отворале рудници и се подигале фабрики. Големо богатство претставувале и изворите на нафта.

Нафтоносни извори во Баку

Наведи ги основните достигнуања во економскиот живот на Русија на крајот од XIX век!

Колонијалната експанзија

Во рамките на надворешната политика Русија во втората половина на XIX век настојува, од една страна, да го поврати својот углед во меѓународните односи, а од друга, презема цела низа освојувачки походи со цел да ги прошири своите владеења во Азија. Успеала да потчини територии во Средна Азија (Казахстан, Туркменија, Памир), кои биле погодни за одгледување памук, што се употребувал како сировина за нејзините текстилни фабрики.

Руска карикашѹра од 1904 г. го исмејува јапонскиот напад на Русија и јапонското поопширање на англиската помош. Иако руските морнари изгледаат самоуверено, нивната флота беше уништена во 1905 г.

Со цел побрзо и поцврсто да ги врзе кон себе новите територии, Русија започнала веднаш во нив да гради железнички линии. Ваквиот правец на колонијален развој ја довел Русија во затегнати односи со Англија (поради Средниот Исток), а поради Далечниот Исток и до отворен судир со Јапонија. Во 1904-1905 се водела руско-јапонската војна. Царот и круговите околу него сметале дека со победа над Јапонија ќе стекнат нови територии и ќе ја поправат тешката стопанска состојба во земјата.

Објасни каде се судирале англиските и руските интереси во Азија!

Наведи ги причините за руско-јапонската војна!

Европската и балканската политика на Русија

Во 1853 година Русија започнала војна против османската империја, на која ѝ се придружиле Франција и Англија. Оваа т.н. **Кримска војна** (1853-1856) завршила со пораз на Русија. Со Парискиот мир (1856) Русија го загубила

Потпишаници на Парискиот мир

правото да држи флота во Црното Море и значително ослабнало нејзиното влијание на Балканот, како заштитник на христијанските народи. Но, тоа не траело долго. За време на војните на Србија и Црна Гора против османската држава (1876-1878), Русија им дала дипломатска поддршка, а во април 1877 година започнала и војна со османската држава. Руската војска навлегла во Бугарија, ги освоила Плевен, Софија, Едрене и напреду-

вала кон Цариград. Војната завршила со Санстефанскиот мир (1878). Одредбите на овој мир не им одговарале на големите сили, па затоа набрзо бил одржан Берлинскиот конгрес, на кој биле донесени нови одлуки, кои не ѝ одговарале на Русија. Поради тоа дошло до заладување на руско-германските односи и до приближување на Русија кон Франција, со која бил склучен сојуз (1893).

Анализирај ја надворешната политика на Русија од Парискиот мир до Берлинскиот конгрес!

Кон крајот на XIX век дошло до приближување на Русија кон Австро-унгарија, стариот руски соперник на Балканот. Меѓу двете држави била склучена спогодба (1897 г.) со која била зачувана постојната состојба на Балканот (*status quo*). На ваква политика Русија била принудена заради состојбата на Далечниот Исток, каде што дошло до склучување сојуз помеѓу Англија и Јапонија. Далечниот Исток добил предност во надворешната политика на Русија, а Балканот бил ставен на втор план. По неуспехот на пејзината политика на Далечниот Исток (поразот во војната со Јапонија) Русија по 1906 г. повторно се завртела кон Балканот, каде што било обновено соперништвото со Австро-Унгарија.

Опиши го внатрешниот (економски и политички) развој на Русија од XVIII до почетокот на XX век!

Направи резиме на руската надворешна политика!

Состави грозд за Русија од XVIII до почетокот на XX век!

БАЛКАНОТ ОД КРАЈОТ НА XVIII ВЕК ДО ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА

ОСМАНСКАТА ДРЖАВА ВО XIX И ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК

Реформите во османската држава

Во текот на XIX век Османското Царство загубило голем дел од своите европски владеења. Грција станала независна (1830 г.), на Србија, Црна Гора и Романија независност им била признаена во 1878, Бугарија ја објавила својата независност во 1908 г. и се прогласила за царство. Истовремено со губењето на териториите, се зголемувала и анархијата во државата и се по-забележително опаѓала нејзината економска моќ.

Османското Царство во почеток на 19 век

Опиши ја внатрешната состојба во османската држава во првата половина на XIX век!

Напредните сили во османската држава, согледувајќи дека феудалниот апсолутистички систем е пречка за побрзиот развој на капиталистичките од-

носи, се застапувале за спроведување на реформи во државата. Султанот **Абдул-Меџид**, по стапувањето на престолот, во **1839 г.** го објавил **Гилханскиот хатишериф** со кој им признал на христијаните еднакви права со муслиманите пред законот, без оглед на вера, народност и социјална положба.

Во Гилханскиот хатишериф стојат:

„1. Гаранции што им обезбедуваат на нашите поданици полна сигурност на нивниот живот, чест и имот;

2. Редовен начин на распределување и собирање на даноците и

3. Утврден ред за земање војници и рок на нивното оислужување“.

Султанот Абдул - Меџид

Воочи што им гарантира Гилханскиот хатишериф на поданиците во Царството? Размисли и објасни зошто се гарантирале токму тие права и должности!

Гилханскиот хатишериф бил јавно објавен, но тој никогаш не бил спроведен до крај бидејќи се појавиле отпори од страна на реакционерните османски феудалци. Неговото спроведување било спречено и со Кримската војна. Сепак Османското Царство било принудено и понатаму да воведува реформи поради внатрешните потреби на државата, но и поради постојаните барања на меѓународниот фактор – тогашните големи сили во Европа. Султанот Абдул-Меџид продолжил со реформите. Во **1856 г.** го објавил **Хатихумајумот** (царско писмо) каде ги потврдил гаранциите од Гилханскиот хатишериф.

Наведи ги причините за воведување реформи во османската држава!

Во борбата за опстанок, во текот на XIX век во Османското Царство биле воведени важни реформи. Бил донесен и устав од страна на **Мидхад-паша (1876 г.)**. Без разлика на тоа колку овие реформи биле во состојба да ги средат состојбите во Царството, тие набргу биле потиснати од страна на султанот **Абдул Хамид II**. Така, во последните децении на XIX век, Османското Царство се вратило во период на стагнација и деспотизам.

Наброј ги најзначајните реформски зафати во Османската империја во XIX век!

Засилување на кризата

Сè посилното влијание на големите сили во османската држава започнало со отворањето на големата источна криза. На **Берлинскиот конгрес (1878)** големите европски сили се заложиле за *status quo* на османската империја со залагања да се воспостави „ред“ и „поблагопријатни“ услови за

Австријците го симнуваат
турската и го поставуваат
австриското знаме
во Јајце (Босна), во 1878 г.

живот во земјите потчинети на империјата. Наместо средување на состојбите, на крајот од XIX век се чувствува сè поголема економска криза и внатрешна анархија.

Внатрешната анархија, меѓу другото, се јавила и поради неможноста на империјата да ги финансира спахиите и останатата војска зашто државната каса била сè попразна. Таа не можела да се наполни ни со зголемениот притисок и давачки кои им се наметнувале на рајата, зашто Османското царство изгубило голем дел од своите владесња во Европа. Продорот на евтина индустриска стока, а посебно одделувањето на Босна и Херцеговина, Тесалија и Бугарија од Турција, дејствувале разорно врз занаетчиството во Царството и врз првите зачетоци на индустрискиот развој, како и врз трговијата. Панаѓурите згаснуваат, чаршијата се затвора. Луѓето бараат излез во печалбарството.

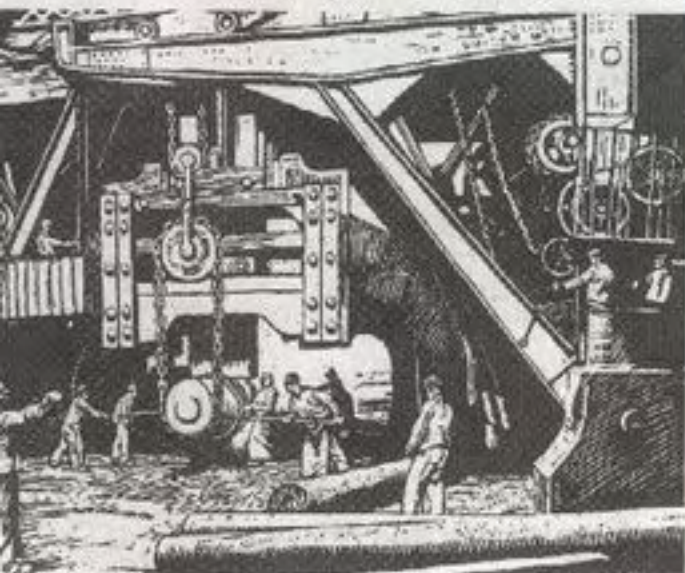
Како резултат на овие економско-политички услови доаѓа до значително имотно раслојување во селата и градовите. Поранешната државна земја – ленот, се претвора во чифлиг, а спахијата си го присвоил за себе и се претворил во чифликсајбија.

Направи анализа на причините за опаѓањето на економската моќ на османската држава!

Објасни што се подразбира под поимот „болниот од исток“!

Продорот на европскиот капитал во османската држава

Во османската држава во XIX век сè повеќе продирал европскиот капитал и таа била претворена во полуколонија на европските држави, кои ги пласирале своите производи на нејзините пазари. Тука европските сили го пласирале и својот капитал, кој брзо се оплодувал бидејќи османската држава немала свои фабрики и компании.

Работилница на „Круп“
(средина на XIX век)

Во почетокот на XX век најмногу инвестирала Германија, особено трустовите „Круп“ и „Маузер“, кои ја снабдувале турската армија со оружје. Германија добила концесии за изградба на пругата Берлин–Цариград–Багдад.

Франција имала големо економско и политичко влијание во османската држава. Меѓу другото, поседувала 62.9% од долгот на Османската држава, а капитал имала и во Отоманската банка, железницата и друго.

Англија инвестирала капитал во рударството, во откупот на памук, во пристаништата и во други дејности.

Поради инвестираниот капитал и поради своите економски и стратегиски интереси, европските сили биле заинтересирани да се зачува територијалното единство на Османското Царство.

Размисли какви погодности имал европскиот капитал на крајот на XIX и почетокот на XX век во османската држава!

Објасни како османската држава била претворена во полуколонија на европските големи сили!

Истражувај, а потоа направи опис на секојдневниот живот на обичните луѓе во еден поголем град на османската држава: изглед, облека, религија, обичаи; занимања, прехрана, живсалишта... Спореди го животот на луѓето во втората половина на XIX век во еден од западноевропските градови и во еден град во османската држава!

Истражувај: Под кои имиња Цариград се среќава во историјата?

Улица на харемийе во Цариград

Младотурското движење

Општествено-економската и политичката криза на османската империја и нејзината зависност од западноевропските сили биле главна причина да се појават нови сили кои излезот од таа положба го гледале во воведување устав, парламентаризам и ограничување на султанскиот апсолутизам. Носители на овие идеи биле младите османски **интелектуалци, офицерите** и дел од младата османска **буржоазија**. Тие сметале дека ќе се зачува нејзиниот територијален интегритет и суверенитет и дека ќе се ослободи од економската и политичката зависност од големите сили. Носителите на овие идеи во историјата се познати како **младотурци**, а нивното движење како **младотурско движење**.

По укинувањето на уставот од 1876 година султанот Абдул Хамид II започнал со прогон на младотурците. Оттогаш младотурците почнале да дејствуваат илегално. Во 1891 година, во Женева, тие формирале организација наречена „Единство или напредок“.

Во 1905 година центарот на младотурското движење бил пренесен во Солун. На конгресот во Париз (1907) организацијата донела одлука за оружена борба со цел да се извршат коренити реформи и да се воспостави уставен систем во земјата. Ваквата акција била поддржана и од потчинетото население во Царството, без разлика на верата и народноста, бидејќи тоа се надевало на подобрување на својата положба.

Наведи ги причините за појавата на младотурското движење!

Цариград на почетокот на XX век

Младотурската револуција

Енвер-беџ

Младотурската револуција започнала на 3 јули 1908 година со одметнувањето на командантот на ресенскиот гарнизон **Ахмет Нијази-бег**. Слично постапиле повеќе единици во Западна Македонија и војските од солунскиот гарнизон. Војската што била испратена да го задуши бунтот откажала послушност и се придружила кон младотурците.

Ахмед Нијази-беџ (?–1912), еден од водачите на младотурциите, бил роден во Македонија, во Ресен. Како млад офицер приклучил кон младотурското движење, а на 4 јуни 1908 г. како мајор се одмелнал од гарнизонот во Ресен со цел да се бори против султанскиот ајсолутизам. Наскоро кон него се приклучил младотурскиот офицер од Солун, Енвер-беџ.

Наоѓајќи се во безизлезна положба, султанот Абдул Хамид II објавил стапување на сила на уставот од 1876 г. Во 1909 г. Абдул Хамид се обидел да изврши преврат, поради што бил тргнат од престолот, а во уставот биле внесени одредби со кои значително се ограничувале правата и власта на султанот. Тогаш младотурците влегле во власта, но не ги исполниле ветувањата дадени на народот: селаните да добијат земја, нетурските народи да бидат национално признати и да добијат широка културна и национална автономија итн. Младотурците, како и претходната власт, ги задушувале стремежите на нетурските народи и социјалните барања, а европскиот капитал се здобил со нови бројни концесии во османската држава. Ова предизвикало незадоволство кај потчинетите народите, но особено биле незадоволни офицерите на османската армија кои барале распуштање на парламентот, што и се случило во 1912 г. Ваквата политика го забрзала избивањето на балканските војни.

Воочи го расчекорот помеѓу програмата на младотурците пред и по доаѓањето на власт!

Направете оценка на младотурската револуција која понекаде се нарекува и преврат од аспект на нејзиното историско значење за развојот на современа Турција. Дискутирајте дали навистина се работи за револуција (или преврат) и наведете аргументи: за/против! Потсетете се на револуциите кои досега сте ги учеле!

Нови поими:

хатишериф – своерачна писмена наредба на султанот

концери – крупно претпријатие кое опфаќа низа гранки и дејности

труст – здружение на големи производители на некој производ со цел да држат монопол над продажбата и да постигнат подобра цена

етнички – народносен, народен, кој се наоѓа во врска со животот и обичаите на народот

СРБИЈА И ЦРНА ГОРА ВО XIX ВЕК ДО ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА

СРБИЈА

Востанија против османската власт

Во почетокот на XIX век, во Белградскиот пашалак се зголемил притисокот на Османлиите врз српското население. Состојбата се влошила особено поради самоволијата на јаничарите кои, предводени од четворица дахии, ја презеле власта (1801 г.).

Како одговор на насилството, Србите во 1804 г. кренале востание на чело со **Караѓорѓе Петровиќ**. Востаниците успеале во неколку битки да ги победат Османлиите и да ослободат многу градови во Србија, меѓу кои и Белград.

Во 1807 со османската држава бил склучен мир (Ичков мир), со кој на Србија ѝ била признаена самоуправа. Бил формиран **Правителски совет**, кој претставувал централен орган во државата. Во 1808 г. Караѓорѓе бил прогласен за **кнез**, а Србија станала **кнежевство**. Меѓутоа, кон крајот на 1813 г. Османлиите успеале да го задушат востанието и да ја потчинат Србија.

Објасни ги причините и резултатите од Првото српско востание!

Наведи кои биле првите чекори кон осамостојувањето и формирањето на српската држава!

Две години по задушувањето на првото востание, Србите повторно се кренале против османската власт. На чело на ова второ востание (1815–1829) застанал **Милош Обреновиќ**. Востаниците успеале да ослободат поголем дел од Белградскиот пашалак и ги принудиле Османлиите да стапат во преговори со нив. Бил постигнат договор според кој Србите ги прекинале воените напади, а за возврат добиле одредени права. Милош бил признаен за врховен српски кнез, даноците и давачките за спахиите ги собирале самите Срби, а во нахиите покрај турските управници имало и српски кнезови. Била воспоставена и т.н. **народна капцеларија**, која имала одредена управна власт.

Воочи ги сличностите и разликите помеѓу Првото и Второто српско востание!

*Знамењо на Караѓорѓе
(на Првото српско
востание)*

Караѓорѓе Петровиќ

Милош Обреновиќ

Осамостојување и издигнување на Србија

Милош Обреновиќ на разни начини настојувал целосно да ја осамостои Србија. Тие настојувања траеле сè до 1829 г., кога била завршена руско-турската војна со пораз на Турција и потпишување на мир со кој било договорено Србија да добие самоуправа. Со тоа била потврдена состојбата која дотогаш постоела во Србија. Дошло до оживување на земјоделството и трговијата и до населување на Србите во градовите.

Објасни какви промени се случиле во градовите во Србија со заминувањето на Турците и населувањето на Србите во нив!

Белград во средината на XIX век

Со посебен **хатишериф**, во 1830 г. султанот ѝ признал самостојност на Србија. Но, таа и понатаму останала под негова врховна власт. Во 1833 г. бил укинат спахискиот систем, земјата станала сопственост на селаните, спахиите ја напуштиле Србија, а само уште во некои градови останала турска војска. Со тоа во Србија конечно биле правно укинати феудалните односи.

По добивањето на автономијата особено дошло до израз самоволието на Милош Обреновиќ, кое станало сопирачка за натамошниот развој на земјата. Затоа, во 1838 г. бил донесен устав со кој се ограничувала власта на кнезот Милош.

Наведи ги заслугите на Милош Обреновиќ за ослободувањето и осамостојувањето на Србија!

Опиши некои карактерни особини на Милош и спореди ги со карактерот на Караѓорѓе!

Изградба на Србија како граѓанска држава

Богатото српско граѓанство се стремело кон целосна самостојност на Србија и кон проширување на нејзините граници. За време на **уставобранителите** (1842–1858) бил изграден управен апарат и биле донесени низа закони. Своите цели уставобранителите ги изложиле во т.н. **Начертание** („Нацрт“), на политичарот **Илија Гарашанин**. Во него се барало ослободување на српските краеве што останале под турска власт.

Уставобранителите работеле и на развивање на културниот и просветниот живот во Србија. Во Белград било основано „Друштво на српската словесност“ (1842) од кое подоцна се развила **Српската кралска академија** (1886), највисока научна установа во Србија. Бил отворен Народен музеј, Народна библиотека, Народен театар и др. За културниот развој на Србија особено била значајна дејноста на **Вук Стефановиќ Караџиќ**.

Вук Стефановиќ Караџиќ (1787–1864) бил далекувиден филолог-реформатор, писател, историчар и општествен деец. Со својата дејност и фонетско правило „пишувај како што зборуваш“, Караџиќ за литературен јазик го зел чистотиот народен говор. Во 1818 го издал „Српскиот речник“, со кој ги поставил основите на српскиот литературен јазик. Тој ја поединствено поставил српската кирилска азбука од која ги исфрлил неоптребните знаци, создавајќи нова, според правилото секој глас да има свој азбучен знак. На тој јазик Вук ги општествал збирките на народни песни и раскази, што ги собирал самиот, а исто така и своите историски и други дела.

Вук Стефановиќ Караџиќ

Во 1867 година, турските гарнизони целосно ја напуштиле Србија, а на Берлинскиот конгрес во 1878 г. и големите сили ја признале српската независност.

Укинувањето на феудалните односи и целосното ослободување од османската власт овозможиле промена на животот во Србија. Турските обичаи, начинот на облекување и занаетчиското производство биле заменети со нов начин на живот и со нови занимања. Градовите брзо се развивале и добивале српски карактер. Во нив се развива трговијата и производството, но истовремено стануваат управни и политички центри на Србија.

Високата школа во Белград, основана 1863

Сепак, и покрај овие промени, до крајот на XIX век Србија била претежно земјоделска земја во која околу 90% од населението живеело на село. Со извозот на свињи, стока, кожа, сливи и друго ги подмиривала сите свои потреби од индустриска стока.

Во осумдесеттите години започнале да се формираат и првите политички партии, како што се Радикалната и Либералната партија, а во 1888 г. бил донесен уставот на Србија, според кој таа станала парламентарна монархија.

Опиши го процесот на претворање на Србија во граѓанска држава!
Направи анализа на надворешната политика на Србија до 1912 г.!
Состави грозд за Србија од крајот на XVIII век до 1912 година!

ЦРНА ГОРА

Црна Гора во борбата за самостојност (на крајот од XVIII и почетокот на XIX век)

Црногорците живееле поодделно, во своите племиња, но заедничкиот непријател – Османското Царство, влијасл на нивното обединување. Црногорските племиња ги обединувал црногорскиот собир (собрание) на чело со владиката. Владиката (митрополит) бил највисок црковен поглавар, чие седиште било во цетињскиот манастир под планината Ловќен. Во текот на целиот XVIII век Црногорците воделе борба против Османското Царство, настојувајќи да ги спречат Османлиите во наплаќањето арач и сакајќи да си осигураат независен живот. Кон крајот на XVIII век, Црногорците воспоставиле врски со Русија и Австрија, а соработувале и со Србите во нивните борби против османската власт!

Истражувај: Какви остатоци на племенското уредување и на обичајното право се задржале и денес кај Црногорците!

Изградбата на црногорската држава во XIX век

Важен момент за обединувањето на Црногорските племиња бил **Општиот законик на Црногорците и Планинците** („брѓани“) што го донел владиката Петар I (1782–1830). Одделни одредби од овој законик биле насочени против племенското самоволие.

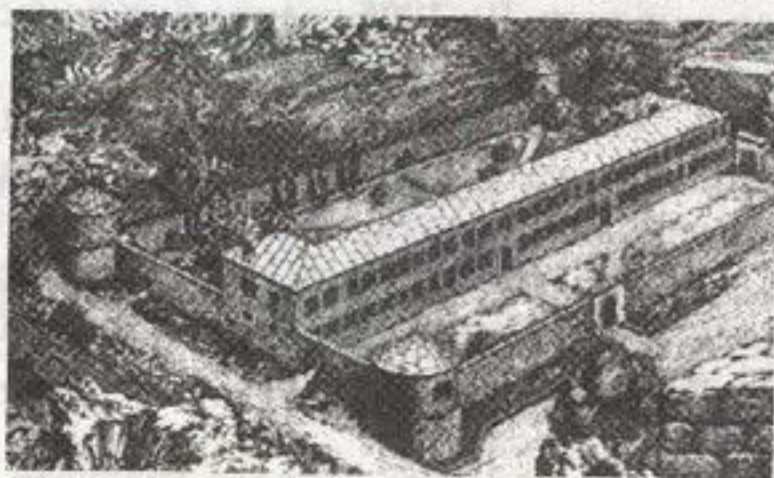

Петар Петровиќ Његош

Натамошната изградба на државната власт продолжила за времето на владиката **Петар II Петровиќ Његош** (1830–1851). Тоа бил период кога е совладано самоволието на црногорските племиња, кои давале отпор на централизацијата сè до средината на XIX век. Његош воспоставил врховно законодавно тело – **Сенат**. Членови на сенатот можеле да бидат оние племенски старешини кои не се спротивставувале на јакнењето на централната власт. Сенатот бил врховен државен, судски и управен орган.

Петар II Петровиќ Његош (1813–1851), еден од црногорските државници кои во историскиот сеќавање на народот останал како мудрец и голем поет, автор на познатите дела „Горски венец“, „Луча микрокозма“, „Дажиниот цар Шкејан мали“ и други. Бил доста образован човек за своето време. Знаел руски, италијански, француски и делумно германски јазик. На чело на Црна Гора дошол на својата 17-годишна возраст, а титулата владика ја добил во Петроград, во 1833 г., во присуство на рускиот цар Никола I Романов. Во Цетињскиот манастир во 1834 г. го основал првото основно училиште и формирал печатница. Се борел против самоволието на црногорските племиња и се стремел кон централизација на власта. Његовите мошти денес почиваат во Мавзолејот на планината Ловќен.

По воспоставувањето на Сенатот биле организирани два вооружени одреди – **гвардија** и **перјаница**. На чело на гвардијата, која била разместена по племињата, стоеле капетани, кои биле и локални судски и извршни органи на власта. Перјаниците биле извршни органи на владиката и Сенатот и биле пивно обезбедување. Његош настојувал да ги направи племињата поданици кои ќе се придржуваат на законот и да плаќаат данок, но ова конечно е остварено за време на владеењето на **Данило**, кој во **1852** година се прогласил за **кнез**. Данило завршил со изградбата на основите на црногорската држава: ја разработил институцијата на **капетаниите**, ја реорганизира народната војска и во 1855 година донесол **Општ земски законик**.

Билјарда – зграда што ја подигнал Његош во 1838 година во Цетиње, седиште на врховните органи на власта

Објасни го процесот на создавањето на црногорската држава!
Одреди ја улогата и местото на Његош во црногорската историја!

Признавање на Кнежевството

Црногорците, иако помалубројни, успешно им се спротивставувале на Османлиите кои сакале да ја потчинат нивната земја. По битката на **Грахово (1858 г.)** европските сили извршиле притисок врз османската држава. Била формирана меѓународна комисија која ги одредила границите на Црна Гора. Со тоа Црна Гора добила извесно територијално проширување, а османската држава ја признала независноста на Кнежевството Црна Гора во **1859** година. Меѓународно признание на независноста Црна Гора стекнала во **1878** година на Берлинскиот конгрес, кога била проширена и нејзината територија.

Објасни како се одвивала борбата на Црногорците за независност!
Како дошло до признавањето на независноста на Црна Гора!

Реформа на државната управа

Проширувањето на Црна Гора по Берлинскиот конгрес со краеве во кои биле развиени трговијата и занаетчиството (Подгорица, Никшиќ, Улцињ и др.), го присилиле тогашниот кнез **Никола I Петровиќ** да ја модернизира старата државна управа. Најпрво основал **министерства** за одделни подрачја, а потоа формирал **Државен совет** и **Голем суд**. Реформи биле спроведени и во војската. Покрај народната била формирана и редовна војска, чии офицери се школувале во странство.

Кнезот Никола Петровиќ

И покрај спроведените реформи кнезот Никола ја имал сета власт во земјата. Неговата волја била закон во државата. На таквата состојба се спротиставувале врвните слоеви во Црна Гора (трговци, учени луѓе, племенски старешини) кои барале да се донесе устав во државата. Кнезот Никола морал да попусти. Во **1905** година бил донесен устав, според кој Црна Гора станала уставна монархија.

По донесувањето на уставот биле формирани и првите политички партии: Правната народна странка – **праваши**, приврзаници на кнезот и Клубот на народната партија – **клубаши**, противници на кнезот.

Во **1910** г. кнезот Никола ја прогласил Црна Гора за **кралство**, а себеси за **крал**. Набрзо потоа дошло до приближување со Србија и до склучување **балкански сојуз**.

Опиши го државното уредување на Црна Гора!

Воочи ги разликите и сличностите помеѓу создавањето на српската и црногорската држава!

Нови поими:

дахија – старешина; во почетокот на XIX век во Белград тоа бил јаничарски старешина

зулуми – насилства, неправди

мавзолеј – раскошно украсена гробница

ГРЦИЈА И БУГАРИЈА ВО XIX ВЕК ДО ПОЧЕТОКОТ НА ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА

ГРЦИЈА

Националноослободителното движење на грчкиот народ

Грците снагале помеѓу најпривилегираните поданици на Османското Царство: им било дозволено да имаат своја црква и свој патријарх, четири места во високата државна служба и речиси монопол во средоземноморската трговија со помош на нивната голема трговска флота. Во Цариград Грците управувале со **Фанар** (трговски и стопански центар) и ги снабдувале бројните управници на султанот. И токму таквата слобода, која им овозможувала поголем стопански развој, ги поттикнала да бараат и политичка независност, односно формирање на своја држава.

Националноослободителното движење кај грчкиот народ зело поорганизиран тек во почетокот на XIX век. Во 1814 година во **Одеса** била формирана организацијата „**Филики хетерија**“ (Друштво на пријателите). Ова друштво имало за цел организирање на востание и ослободување на Грција од османската власт. Во 1821 година, за воен заповедник на движењето бил поставен генералот **Александар Ипсиланти**, кој бил во руска служба. Ипсиланти ги повикал Грците на востание во **март 1821** година, а архиепископот од Патрас упатил апел за независност. Востаничкото знаме најпрво било подигнато во Молдавија и Влашка. На грчките востаници им се придружиле и **Романците** на чело со **Тудор Владимиреску**. По интервенцијата на османските групи во Влашко, востаниците биле поразени, но востанието продолжило во Грција, особено на островите и на Пелопонез.

Наведи ги причините за формирање на националноослободителна организација на Грците!

Опиши го почетокот на грчката националноослободителна борба!

Добивање на независност

Огорчени од востанието, османските власти на христијанскиот празник-Велигден во 1821 г. го обесиле цариградскиот патријарх и уште неколку грчки владици. Во март 1822 година, османските сили го зазеле островот Хиос и извршиле страшна одмазда над невиното население – биле убиени околу 23000 луѓе, а околу 47000 биле одведени во ропство.

Овој злочин посебно ја вознемирил Европа. Се собирале пари и доброволци. Интервенирале и големите сили.

„Колежой на Грциите на Хиос“ (слика на Ежен Делакроа)

Бајрон во грчка носија

Битката кај Наварин

Во борбата на грчкиот народ за слобода голем придонес дал и славниот англиски поет Бајрон. Тој учествувал лично во борбите, а опремил и 500 борци на своја сметка.

Со договорот во Лондон, во 1827 година, Англија, Франција и Русија се согласиле да воспостават „мирна“ поморска блокада околу Турција со цел да ја принудат да им даде самоуправа на своите грчки поданици. Сепак, оваа блокада се изродила во војна, во која европските сојузници однеле значајна победа во битката кај заливот Наварин (Пелопонез). Од друга страна, по руско-турската војна руските војски во 1829 г. влегле во Едрене со што султанот бил принуден да моли за мир. Сето ова водело кон признавање на целосната независност на грчкиот народ.

Направи анализа на односот на европските политичари и прогресивната европска јавност кон борбата за независност на Грците!

Формирање на грчката држава

Во 1830 година, била одржана **конференција во Лондон** која прифатила **целосна независност на Грција**. Иако во нејзините рамки влегла само половината од вкупното грчко население, сепак, значајно е тоа што таа била прва од балканските територии на Османското Царство која добила независност.

Елефтериос Венизелос

Конференцијата во Лондон за **крал на Грција** го избрала **баварскиот принц Отон (1832)**. Подоцна за крал бил избран **данскиот принц Георги**. Новата грчка држава се стремела да ги обедини сите грчки територии. Таа успеала да приклучи дел од Епир (1881), но обидот за обединување на островот Крит завршил со неуспех. Крит станал автономна област под османска сувереност.

Со настојувањето да се обединат сите грчки територии, во Грција сè присутна била идејата за формирање на „Голема Грција“, во чии рамки се планирало освојување на туѓи територии (Македонија, Тракија, Јужна Албанија). Ваквата идеја била спроведувана со помош на грчките вооружени банди и патријаршијата. Меѓу најупорните застапници на оваа идеја бил **Елефтериос Венизелос**.

Елефтериос Венизелос (1864–1936) се борел за ослободување на Крит од османската власт и негово обединување со Грција. Го склучил Балканскиот сојуз и војувал против османската држава во 1912 година. Како државник и политичар успеал во Балканските и Првата светска војна значително да ја прошири територијата на Грција. Бил основач на Грчката либерална партија и долгогодишен министер и претседател на грчката влада.

Во 1912 година Грција влегла во Балканскиот сојуз. По Првата балканска војна од 1912 година окупирала голем дел од Македонија, а островот Крит се обединил со Грција. По Втората балканска војна и Букурешкиот мир (1913), Грција анектирала 34.000 км² или 51% од македонската етничко-историска територија.

Опиши го создавањето на грчката држава во XIX век.

Размислете и разговарајте врз кои историски, политички и други цели и врз кои основи се базирала идејата за „Голема Грција“!

Нови поими:

етнички – народносен, народен

БУГАРИЈА

Националноослободителното движење на бугарскиот народ

Во текот на XIX век дошло до стопански развој во Бугарија, благодарение на распаѓањето на спахискиот систем. Забележан е подем на занаетчиството, трговијата и на градовите. Започнале да јакнат националното самосознание на бугарскиот народ и неговите напори за ослободување од османската власт. Во рамките на националното буђење и еманципација посебно место имала борбата за бугарска црква.

На патот на ваквата национално-политичка еманципација стоеле притисоците на Грчката патријаршија. И покрај тешкотиите, во 1860 г. бугарската црква прогласила отцепување од Цариградската патријаршија, а во 1870 г. Портата ја признала самостојноста на Бугарската црква. Оваа црква се нарекува **Егзархија**, а нејзиниот поглавар **егзарх**.

Размисли какво е значењето на Егзархијата за историјата и национално-културниот развој на Бугарите!

„Триумф на бугарската црква“, литографија од Н. Павлович (1872)

Споменикот на Васил Левски во Софија (1880 г.)

Христио Бошев

Паралелно со борбата за самостојна бугарска црква, се развивало и националноослободителното движење за создавање бугарска национална држава. На чело на ова движење се наоѓале **Васил Левски**, **Љубен Каравелов** и поетот-револуционер **Христо Ботев**.

Васил Левски (1837–1873) застанал на чело на подготвувачките за востание на Бугариите и бил еден од основачите на Бугарскиот револуционерен комитет. За време на неговото престој во Србија во 1862 и 1867 г. се обидел да формира бугарска ослободителна легија. Турците го фатиле и го погубиле во Софија.

Христио Бошев (1848–1876), еден од најголемите бугарски војводи, бил непоколеблив борец за национална слобода и социјална правда. Загинал херојски во 1876 година, во борбата против османските војски. Во неговата поезија, дошло до израз неговото сфаќање дека слободата е неуништлива како и омразата против ројската психологија.

Во **април 1876 г.** во Бугарија избувнало големо востание против османската власт, познато како **Априлско востание**. И покрај храброста на востаниците кои се бореле против посилната и побројна османска војска, востанието било задушено во крв, а повеќе од 30.000 мажи, жени и деца биле убиени.

Опиши го Априлското востание!

Потсети се кое друго востание било во тек во истиот период!

Создавање на бугарската држава

Процесот на националноослободителната борба продолжил и понатаму. Со новата Руско-турска војна од 1877 година, руските војски помогнати од романските и бугарските доброволци – ополченици, напредувале кон југот на Бугарија. Турција била принудена да го потпише Мировниот договор во **Сан Стефано**, недалеку од Цариград, на **3 март 1878 година**. Со Санстефанскиот мировен договор Русија си обезбедила доминација на Балканот преку одредбата за формирање на бугарска автономна држава која ја опфаќала северна и јужна Бугарија и речиси цела Македонија.

Санстефанскиот мировен договор не можел да заживее поради противењето на Австро-Унгарија и Англија, кои побарале негова ревизија. Ис-

тата година (мај-јуни), бил склучен **Берлинскиот мировен договор**. Според овој договор од северниот дел на Бугарија било создадено бугарско кнежевство, а јужна Бугарија останала во рамките на Османската империја како автономна провинција под името Источна Румелија. Во 1879 г., по усвојувањето на уставот, германскиот принц **Александар Батенберг** бил избран за кнез на Бугарија, а **Софија** била прогласена за главен град на Бугарија. Во 1885 г. во Источна Румелија избувнало востание и јужна Бугарија се обединила со Бугарското Кнежевство.

По обединувањето на Бугарија во политичкиот живот се воделе борби помеѓу симпатизерите и противниците на Русија. Дошло и до промена на престолот, при што бил симнат кнезот Александар, а на негово место за кнез на Бугарија бил поставен германскиот принц **Фердинанд Сакскобурготски**.

Направи опис на споменикот и размисли зошто е изграден овој споменик?

Во 1908 година, користејќи ги внатрешните превирања во Турција, Бугарија се прогласила за независна држава, а кнезот Фердинанд за **цар** на Бугарија.

Размисли зошто токму во 1908 година Бугарија објавила целосна независност!

По поразот на Турција во Турско-италијанската војна (1911), Бугарија, Србија, Грција и Црна Гора го создале т.н. **Балкански сојуз** за борба против Турција. Бугарија учествува во Балканските војни, а по поразот во Втората балканска војна загубила голем дел од териториите што претходно ги освоила. Поради тоа се ориентирала кон централните сили (Германија и Австро-Унгарија) и на нивна страна се борела во Првата светска војна.

Опиши го создавањето на независна држава Бугарија!

АЛБАНИЈА ВО XIX ВЕК ДО ПОЧЕТОКОТ НА ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА

Социјално-економската положба

Албанија била една од најнеразвиските земји во Европа во XIX век. Поради долгото траење на феудалниот систем развојот бил забавен, со извесно заживување на земјоделството, занаетчиството и трговијата. Истовремено започнал и развојот на градовите.

Со продорот на европските индустриски производи во Албанија бил речиси прекинат започнатиот економски развој. Особено тежок удар доживеало занаетчиството. Населението уште повеќе осиромашувало и било принудено да емигрира во странство. Во повеќе европски градови биле создадени силни колонии на Албанците.

Објасни зошто Албанија во XIX век била стопански заостаната земја?

Брачен пар од Албанија

Кај Албанците долго време се задржале сѐ стариите племенски обичаи и односи. Кај нив постоеле големи родовски и семејни заједници. Во една заједница можело да има и над 80 членови. Имало заједници во кои членовите биле од католичка и муслиманска вероисповед. Такви заједници имало дури до крајот на Балканската светска војна. На сѐ стариите луѓе им се давала посебна почит. Тие го сочинувале советот на сѐ старците, кој бил врховен суд во племието.

Опиши го племенскиот живот и обичаи на Албанците!

Културната преродба кај Албанците

Бројната албанска миграција формирала силни колонии каде се развила широка преродбеничка дејност и дошло до воздигнување на албанската национална свест, без оглед на верската припадност на Албанците кои во најголем дел биле муслимани, но имало и христијани – католици и православни.

На 30 септември 1879 г. во Цариград било создадено Друштво за печатење албански текстови, на чело со **Сами Фрашери**, наречено уште **Истамбулско друштво**. Друштвото јавно декларирало дека ќе објавува научни дела пишувани на албански јазик или преведени од странство, со што би се создала мрежа на соработка и размена на искуства меѓу Албанците, каде и да живеат.

ABETAR SHKËR

PRIMI

KONSTANTINIT KRISTOFORIDIT ELBASANISIT.

KONSTANTINOPOL.

Ndë Mura-İkrode te A. H. Boyazianit.

1872.

Албански буквар (1872)

Пашко Васа (1825–1892), албански поет, публицист и раскажувач, изградил кариера во османската управна служба благодарјќи на знаењето на сирански јазици (италијански, француски, српски и др.) Во 1883 г. добил пашулаџија (Васа-паша наречен Скадарски, според месното на раѓање) и ситанал гувернер на Либан, каде останал до својата смрт. Се залагал за преземање на латинската азбука кај Албанците, издал граматика за самостојно учење на албанскиот јазик и ја популаризирал албанската историја, јазик и култура надвор од османската држава. Повеќето негови дела се напишани на различни европски јазици, а на албански јазик напишал само три – еден буквар, еден спис и една песна (О моја Албанија) со која се прославил во Албанија. Во еден стих на песната тој пише:

„Едни велат се поклонувам на исламот, други велат христијанин,
Еден е Турчин, друг е Латин,
Некои се Словени, други, пак, Грци,
Но сите сие браќа, мили Несреќници!
Светишениците и хоците вас ве завеле,
за да ве поделат и осиромашат!“

Размисли: Која е пораката на Пашко Васа во наведениот стих?

Истанбулското друштво развило широка дејност во популаризирањето на албанскиот јазик и култура, поради што било забрането од страната на султанот Абдул Хамид. Во Цариград биле забранети албанските училишта и публикации. По забраната, Друштвото го префрлило своето седиште во **Букурешт**. Така, главниот град на Романија станал културен центар на албанската емиграција на Балканскиот Полуостров. Слични здруженија биле формирани и во Бугарија и Египет.

Заедно со издавачката дејност и ширењето на литература на албански јазик се развило и движење што имало за цел отворање на училишта на албански јазик. Дотогаш во Албанија постоеле само медреси, на југ православни богословии, а на север неколку мисионерски училишта. Наставата во медресите била на турски јазик, во православните на грчки, а во католичките мисионерски училишта претежно на италијански јазик. Во овие училишта, децата ги изучувале туѓите јазици, а сосема малку можеле да добијат други знаења. Затоа малубројниот слој на интелегенцијата се залагал за отворање на основни училишта на албански јазик.

Османските власти во прво време ги толерирале малубројните албански училишта. Меѓутоа, кога се утврдило дека тие станале легло на новиот албански национализам, во 1903 г. албанските училишта биле затворени, а публикациите на албански јазик забранети.

Истражувај: Каква улога одиграле албанските интелектуалци во изградувањето на националната свест кај Албанците и во популаризирање на албанската борба за независност?

Весникој „Албанија“
(1901 г.)

Националноослободителното движење на албанскиот народ

Националното и социјалното угнетување придонесе за појавата на национално движење и кај Албанците. Политичкото незадоволство албанскиот народ го изразил со честите востанија и буни, но организирана форма нивната борба добила дури кон крајот на XIX век.

Заплашени од одредбите на Санстефанскиот мировен договор, албанските првенци формирале Централен комитет во Цариград (1878 г.). Комитетот свикал собрание во Призрен, на **10 јуни 1878 г.**, на кое присуствувале околу 43 претставници (38 муслимани и 5 христијани) од Косово, од Северна Албанија и Македонија и неколку муслимани од Босна, Херцеговина и Санџак. Собранието донело одлука за формирање на Албанска лига, која е наречена **Призренска лига**.

Во рамките на Призренската лига се појавиле две струи. Првата била **исламската**, која барала организирање на сите муслимани на Балканот и зачувување на територијалниот интегритет на османската империја. Втората била **националната**, која барала обединување на сите албански територии, народно албанско собрание, познавање на албанскиот јазик од чиновниците, просвета на албански јазик, а подоцна барале создавање на албанска автономна држава.

Призренската лига во својата политичка програма го зацртала создавањето на голема албанска држава. Ова барање потекнувало од ветувањето на Високата порта, која, за да ги одоброволи Албанците пред започнувањето на Големата источна криза, им ветила создавање на автономен албански вилает. На таа основа албанските првенци, **Абдул Фрашери** и **Пашко Васа**, разработиле план, барајќи од Портата таквиот албански вилает да ги опфати териториите на скадарскиот, јанинскиот, битолскиот, косовскиот и солунскиот вилает. Со ваквите барања Лигата ги заострила односите со другите балкански народи, со оглед на тоа што во споменатите вилаети, со исклучок на Скадарскиот, мнозинството на населението не било албанско.

Лигата формирала и свои вооружени формации, кои османската држава се стремела да ги употреби за борба против востанијата на христијанското население на Балканот.

Во 1912 година во Албанија започнало востание против Османската држава за признавање на независноста на Албанија. Во текот на Првата балканска војна, албанскиот национален конгрес ја прокламира Албанија за независна држава. Истовремено била формирана и првата влада на чело со **Исмаил Кемали**. Албанската држава добила меѓународно признавање со поддршка на Италија и Австро-Унгарија, на Лондонската мировна конференција (1913).

Размисли и објасни кои биле целите на Призренската лига!

Наведи ја верската различност на Албанците и објасни колку таа играла улога во нивното националноослободително движење!

Објасни која била крајната политичка цел на албанското националноослободително движење! Зошто таа политичка цел дошла во судир со интересите на другите народи на Балканот?

БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ

Причини

Обидот на Големите сили преку Договорот од 1903 година да го сочуваат мирот во Македонија и да ја принудат Турција преку реформи да го намали незадоволството на христијанското население во Турција, завршил со неуспех. Промена не донела ниту Младотурската револуција од 1908 година. Напротив, кога режимот на младотурците започнал да покажува јасни националистички чувства и желба да ја зајакнат Турција, соседните балкански земји сметале дека тоа ги загрозува нивните интереси. Меѓутоа, постосле и други околности кои ги натерале балканските држави да побараат можност за освојување на територијата на Македонија преку склучување на меѓусебни сојузи.

Во рамките на меѓународната политика, интересите на Србија за проширување кон југ се судриле со австро-унгарските интереси за ширење на нивното влијание од Босна, преку Санџак кон Солун. Политиката на младотурците не ѝ одговарала и на Бугарија, која не се откажувала од санстефанската проекција на Голема Бугарија. Притоа биле присутни и информациите дека против неа се подготвува турско-романски сојуз. Грција чувствувала дека Османското царство не може само да ги брани своите интереси, а Црна Гора била секогаш подготвена да се приклучи кон акциите против Турција.

Така, се зближиле Србија, Бугарија, Црна Гора и Грција. Нивните меѓусебни преговори траеле во текот на 1911 година. Во преговорите меѓу овие земји како најтешко се покажало прашањето за Македонија, поточно за нејзината поделбата меѓу Србија, Бугарија и Грција. Во февруари 1912 година бил склучен сојуз помеѓу Бугарија и Србија, а до септември истата година биле склучени восните сојузи помеѓу четирите земји, така што **Балканскиот сојуз** бил подготвен за војна.

Договор за сојуз склучен помеѓу Бугарија и Србија (29 февруари 1912):

*Чл. 2 Двете договорни страни истовремено се задолжуваат да си помогнат една на друга со својата севкупна сила во случај која било голема сила да се обиде да присоедини или да окупира или со војска да заземе, макар и привремено, каков и да е дел од балканските територии што денеска се наоѓаат под турска власт, ако една од нив има право да се приклучи за својите животи и интереси како *casus belli*.*

Анализирај ги интересите на секоја од балканските држави во Македонија!

Објасни што подразбираш под поимот санстефанска проекција на Голема Бугарија!

Потсети се од кога започнале претензиите на српската држава кон југот на Балканот! Која била националната цел на политиката на грчката држава!

Првата балканска војна

Сојузниците ѝ упатиле заедничка нота на Турција, со предлог да изврши реформи во оние делови каде живеело христијанско население. Турција го одбила ваквиот предлог и започнала со воени подготовки. Европските сили направиле обид да го спречат судирот, но не успеале во тоа. Турција била убедена дека ќе ги победи сојузниците. Од друга страна, членките на Балканскиот сојуз, свесни дека Турција е ослабена поради војната со Италија, биле сигурни во својата војничка победа.

Во таквата затегната атмосфера во почетокот на октомври 1912 година, Србија, Бугарија и Грција ѝ објавиле војна на Турција, а Црна Гора претходно веќе била влезена во војна со Турција (25 септември). На 5 октомври Турција ја завршила војната со Италија и сите свои сили ги расположила на фронтовите против балканските сојузници. Главните турски сили биле концентрирани кон Србија. На тој правец, на 10 и 11 октомври 1912 година се случила **Кумановската битка**, која завршила со победа на српските војски. Поразената турска армија се повлекувала преку Велес и Прилеп кон Битола. Истовремено напредувале сојузничките војски и од другите правци.

Размисли: Што можеш врз основа на карикатурата да заклучиш за Првата балканска војна?

Првата балканска војна
(карикатаура)

Бугарската војска ги прогонила турските сили до близината на Цариград, но не успеала да го освои Едрене (Одрин). Грчките сили имале успех во Епир, во Егејска Македонија, а ги зазеле и Солун и Крит. Српските војски ја освоиле Битола, успешно продреле преку Албанија и во ноември стигнале до Драч. Црногорската војска го опколила Скадар и при тоа и се приклучиле и српски војски. Ваквиот продор на сојузниците ги принудил Турците, во април 1913 година, да го напуштат Скадар и да им го предадат на Црногорците. Во меѓувреме (март 1913) српските и бугарските сили ги приморале и остатоците на турските сили да се повлечат од Едрене. Сето тоа довело до склучување на **Лондонскиот договор за мир**, во мај 1913 година. Со тоа завршила Првата балканска војна.

Размисли кои биле причините за Првата балканска војна!

Наведи ги резултатите од Првата балканска војна!

Противречностите помеѓу балканските сојузници

За време на преговорите за мир излегле на виделина стремежите на сојузниците да извлечат што е можно поголема корист за себе. Србија барала излез на Јадранското Море, но на ова нејзино барање енергично се спротивставила Австро-Унгарија. Франција и Русија застанале на страната на српските барања, но Германија ја поттикнала Австро-Унгарија уште порешително да ѝ се спротивстави на Србија. Дошло до сериозно затегнување на односите бидејќи Австро-Унгарија и Русија извршиле дури и делумна мобилизација. Сепак, не дошло до војна бидејќи Русија не била подготвена да оди толку далеку во одбрана на српските интереси, поради што Србија била принудена да попусти.

Со Лондонскиот договор биле признати значителни територијални промени на Балканскиот Полуостров кои произлегле од воените успеси на сојузниците. На Турција ѝ останал само Цариград и територијата источно од линијата Енос-Мидија. Сите дотогашни турски поседи во Европа ги разделиле сојузниците, освен оние од кои на интервенција на Големите сили, особено на Австро-Унгарија, била создадена Албанија како нова држава.

Направете анализа на меѓународната поделба на сферите на интереси на балкански и европски околу Македонија!

Втората балканска војна

Резултатите на Лондонскиот мир не ги отстраниле сите спротивности на Балканот. Набрзо Србија и Бугарија дошле во судир околу поделбата на Македонија. И двете држави биле многу упорни во своите барања, така што воениот судар не можел да се спречи. Русија настојувала да се сочува балканскиот сојуз и да се спречи воениот судир, но Австро-Унгарија со сите сили настојувала да ја вовлече Бугарија во војна со Србија.

Србија си обезбедила сојузници – Грција, Црна Гора и Романија, на кои им се придружила и Турција. Кога Бугарија, во **јуни 1913 г.** со ненадеен напад врз српските позиции започнала борба, избувнала **Втората балканска војна**. Поразена од Србите кај **Брегалница** и принудена на Турците да им го отстапи Едрене, Бугарија брзо го признала поразот во војната. Затоа се сложила да склопи мир, што бил потпишан во **август 1913 г. во Букурешт**. Според мирот во Букурешт, Бугарија ги изгубила и Едрене и Тракија. Источниот дел од Тракија ѝ припаднал на Турција, а западниот на Грција. Романија добила проширување во јужна Добруџа. Македонија била поделена помеѓу Грција, Србија, Бугарија, а мал дел ѝ припаднал на новата албанска држава.

Црногорски и српски војници

Воена конвенција склучена помеѓу кралството Грција и кралството Србија (14 мај 1913)

Чл. 5 Воениите операции против Бугарија ќе се водат според заеднички воено-оперативен план...

Чл. 6 ... Грчката армија има право да ја окупира територијата што се наоѓа јужно и југоисточно од линијата Градец-српски на планината Беласица-врвот 1800 североисточно од Каракеја-котата 2194 (Перелник).

Српската армија територијата што се наоѓа северно и североисточно од таа линија.

За време на водењето на воениите операции, ако една од сојузничките армии заземе некој дел од територијата: градови или села што се наоѓаат во зоната што треба да ја окупира другата војска, должна е да го напушти веднаш кога тоа ќе го побара војската која според прелиминарниот став има право да го окупира.

Размисли врз кои „национални“ програми и „историско право“ биле засновани српските и бугарските претензии кон Македонија!

Последиците од Балканските војни

За две години војување настанале значајни промени на Балканот. Османската држава била речиси потисната од Европа. Минималните изгледи дека со создавањето на Балканскиот сојуз ќе дојде до стабилизирање на односите пропаднале поради спротивставените интереси на Бугарија и Србија. Било очигледно дека Букурешкиот мир само привремено ги одложил новите непријателства, бидејќи Бугарија била незадоволна со својата положба. Со јакнењето на Србија и создавањето на заедничката српско-црногорска граница кон Босна биле доста ослабнати австро-унгарските изгледи за патамошно продирање кон исток. Одеднаш наместо ослабената Турција на правецот на нејзиното продирање се нашла зајакната Србија, која со поддршка на Русија и Франција можела да биде опасна пречка. Затоа, во незадоволството на Бугарија, Австро-Унгарија гледала поволна околност за предизвикување нова криза на Балканот. На интересите на Австро-Унгарија и Германија не им одговарало ситуацијата создадена со Балканските војни да се задржи подолго време. Во декември 1913 г. бил обновен Тројниот сојуз, со што огромниот воен потенцијал на централните сили, особено на Германија, бил подготвен за остварување на плановите за нови освојувања. На повидок веќе била нова голема војна.

Анализирај ги последиците од Балканските војни!

Направете тематско повторување: Изработете грозд во кој централно јадро ќе биде *Балканот во 19 и почеток на 20 век*, а зрната ќе содржат податоци за балканските земји во овој период!

Нови поими:

потенцијал – она што има реална сила или скриена сила

МАКЕДОНИЈА ОД КРАЈОТ НА XVIII ВЕК ДО ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА

МАКЕДОНИЈА ВО ПРВАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

Развој на чифлигарскиот систем и негово санкционирање

Кон крајот на XVIII и во првата половина на XIX век се засилило распаѓањето на тимарско-спахискиот систем и развојот на чифлигарскиот. Порано чифликсајбии станувале само спахиите по пат на купување имоти, со узурпации и присила. Со развојот на трговијата и лихварството, чифликсајбии почнале да стануваат сè повеќе трговци и лихвари. Со зголемувањето на бројот на чифликсајбиите се зголемувал бројот на безимотните селани, кои станувале чифлигари. Во прво време чифликсајбии станувале само Турците, а подоцна се појавиле првите чифликсајбии – Македонци. **Во средината на XIX век, чифлигарскиот систем бил правно санкциониран, со што формално бил укинат тимарско-спахискиот систем.** Со тоа биле создадени услови за развој на капиталистичките односи во сферата на земјоделството.

Истражувај: Што се подразбира под капиталистички односи во земјоделството!

Размисли зошто чифлигарскиот систем се сметал за полукапиталистичко земјоделско стопанство!

Феудална анархија

Во времето додека османската држава се наоѓала во криза, некои локални феудалци толку многу се збогатиле и засилиле што имале сопствена војска и воделе сопствена политика спротивна од државната. Тие околу себе привлечле голем број разбојнички банди. За да го прошират своето влијание и имот, често војувале меѓу себе, но и против централната власт. Притоа жестоко се спротивставувале на реформите што ги спроведувала државата. Оваа појава е позната како **феудална анархија**. Меѓу позначајните одметници во Македонија бил Махмут-паша Бушатлија, кој во втората половина на XVIII век се зацврстил во Скопско, Дебарско и Охридско. Во југозападниот дел на Македонија се зацврстил Али-паша Јанински. Во Охридско бил познат Це-

ладин-бег, а во Серската област фамилиите на Абдил-бег и Исмаил - бег. Во Скопско, Тетовско, Гостиварско и Кичевско се издигнале тетовските паши.

Објасни што подразбираш под поимот *феудална анархија*!

Размисли кои биле последиците за Турција од феудалната анархија!

Дејствувањето на арамиските банди и на крџалиите

Кон крајот на XVIII и почетокот на XIX век во Македонија се појавиле многу **разбојнички и арамиски банди** кои го пљачкале и тероризирале незащитеното население. Тие претежно биле составени од Албанци. Покрај нив кон крајот на XVIII век се појавиле и **крџалиите**. Тие биле дезертери од османската армија, кои се организирале во големи дружини и се одметнале од државата. Крџалиите живееле на сметка на населението, занимавајќи се со разбојништво. Тие биле добро вооружени и многу подвижни бидејќи биле коњаници. Нивните дружини достигале и до 2000 души. Крџалиите дејствувале на Шар Планина, Скопска Црна Гора, околу Дебарско, а нивната концентрација била најголема на Плачковица и Огражден. Османската власт подолго време не можела да се справи со овие банди.

Истражувај: Дали во твојот крај дејствувале разбојнички и арамиски банди!

Засилување на граѓанството во Македонија

Со развојот на чифлигарскиот систем, повеќе македонски селани кои останале без земја почнале да се преселуваат во градовите. Со тоа се зголемил бројот на македонското население во градовите. Како резултат на развојот на трговијата и занаетчиството, еден дел од македонските граѓани економски зајакнале. Тие биле првите македонски чорбации. Некои од нив започнале да истапуваат самостојно во општествено-економскиот и политичкиот живот и да ја манифестираат македонската самобитност.

За развојот и засилувањето на македонската граѓанска класа, силно влијание имале и реформските процеси во Османската империја што се одвивале од крајот на XVIII и првата половина на XIX век. Во тој поглед најзначаен бил т.н. **Ѓулхански хатишериф** кој бил објавен во 1839 г. Со овој акт била прокламирана еднаквост пред законот на сите поданици, без разлика на верската и етничката припадност. Со него се гарантирала сигурност на имотот, животот и честа на поданиците. Во 1856 г. бил донесен т.н. **Хатихумајун**. Со него на христијаните им било допуштено да земат учество во државните и воените служби. Се предвидувало еднакво оданочување за сите поданици зависно од приходите, изградба на патишта, отворање на банки, давање право странците да поседуваат недвижен имот во империјата и друго.

Истражувај: Пронајди податоци (материјални остатоци, спомени или прикажувања) за некое познато граѓанско семејство во XIX век во твојот крај!

Негушкото востание 1822 година

Во почетокот на XIX век Балканот бил зафатен од бран на национално-ослободителни движења на потчинетите народи под османска власт. Тоа нашло позитивен одраз во Македонија преку Негушкото востание. За востаничкото расположение на населението од овој крај на Македонија придонел теророт на разбојничките и арамиските банди и одметнатиот Али-паша Јанински, а особено големо влијание имало востанието кренато во Грција во 1821 година.

Востанието започнало во март 1822 година со напад на градот Негуш. Во него учествувале Македонци, Власи и Грци. Водачи на востанието биле: Анастас Караташо-Стариот, Ангел Гацо и Логотет Зафиракис. Турскиот гарнизон во Негуш бил уништен, а градот заземен. Востаниците имале свое знаме и биле поделени во одреди со кои раководел штаб на чело со Караташо. Востанието се проширило во околината на Воден и Костур и ги зафатило селата по текот на реката Бистрица.

Османската власт брзо реагирала. Против востаниците била испратена голема војска која го опколила Негуш. Опсадата траела од 24 март до 20 април, кога градот бил освоен. Притоа биле убиени 2000 луѓе. Жените и децата биле одведени во робје, а Негуш растурен. По падот на Негуш востаничките акции продолжиле до крајот на годината во околината на Негуш и Воден. Преживеаните востаници есента заминале за Грција, каде им се приклучиле на грчките востаници.

За брзото задушување на востанието придонела близината на Солун, каде биле сконцентрирани големи османски сили, како и слабата организација и вооружување.

**Наведи ги причините за Негушкото востание!
Опиши го текот и крајот на востанието!**

Востанието на Цами Караташо

Во 1854 година, во текот на Кримската војна, во Јужна Македонија, на Халкидичкиот Полуостров било кренато уште едно востание. Негов организатор бил **Димитар-Цами Караташо**, син на споменатиот водачот на Негушкото востание.

Востанието започнало во април 1854 г. на средниот крак од Халкидик - **Касандра**. Востаниците успеале неколку пати да ја поразат турската војска и да ослободат повеќе населени места. Против востаниците се упатила турска војска, која поради слабиот морал не успеала да ги покори востаниците. Поради тоа на помош била повикана сојузничката француска флота. Во јули опколените востаници морале да го напуштат Халкидик и со француски бродови биле префрлени во Грција. Водачот на востанието Димитар Караташо бил именуван како „главен шеф на Македонија“.

**Истражувај: Помеѓу кого и зошто се водела Кримската војна!
Опиши го востанието на Цами Караташо!**

Развој на школството, просветата, културата и уметноста

Во првата половина на XIX век во Македонија подем забележала **просветата**. За тоа придонело засиленото македонско граѓанство, а посебно трговците. Тие почнале своите деца да ги испраќаат во световни училишта, каде што се изучувале световни предмети. Во прво време побогатите македонски граѓани децата ги праќале во грчки училишта. Меѓутоа во триесеттите години на XIX век започнале да се отвораат општински училишта во кои наставата се изведувала на словенски јазик. Такви училишта биле отворени во Скопје, Велес, Банско, Штип, Неврокоп, Прилеп, Куманово, Тетово и други места. Меѓу најистакнатите учители што работеле во нив бил **Јордан Хаџи-Константинов Џинот**, кој во наставата внесл нови световни предмети.

Теодосиј Синаитски

Кирил Пејчиновиќ

За потребите на учениците се носеле книги од разни земји. Таквата положба се олеснила со отворањето на **печатницата на Теодосиј Синаитски** во Солун во 1838 г., во која биле печатени книги на словенски јазик.

Првите книги на словенски јазик биле составени од калуѓери и свештеници. Затоа во нив преовладуваат теми со верска содржина и со многу примеси од црковнословенскиот јазик. Во нив има и елементи од народниот говорен јазик. Со тоа започнала **македонската преродба**.

Меѓу првите гласници на македонската преродба се вбројуваат **Јоаким Крчовски** и **Кирил Пејчиновиќ**. Со финансиска помош на македонските трговци, тие своите први книги ги печателе во Будим, Цариград и Белград.

Како резултат на реформите во османската империја, започнало полесно да се издаваат дозволи за обнова и градба на цркви и манастири. Во тоа време биле подигнати цркви во Банско, Неврокоп, Битола, Крушево, Скопје, Прилеп, Штип, Велес и други градови. Паралелно со градбата на црквите се развило **копаничарството и фрескосликарството**. Најистакнатите копаничари потекнувале од мијачките села во Западна Македонија. Од нивните раце се изработени иконостасите во Лесновскиот манастир, во црквата Св. Спас во Скопје, и најпознатиот, во манастирот Св. Јован Бигорски. Најразвиен центар на копаничарството во источна Македонија било селото Горно Броди, Серско.

Груиен авиојориреи на копаничариите на иконостасот во Св. Спас

Објасни што се подразбира под поимот преродба! Кои се нејзините особености во Македонија?

Наведи кои се најголемите достигнувања во културата и просветата во Македонија во XIX век!

РАЗЛОВЕЧКОТО ВОСТАНИЕ

Причини за востанието

Во седумдесеттите години на XIX век се разгореле националноослободителните стремежи кај балканските народи под османска власт. За тоа придонело засиленото чувство за национална слобода и општествено-економската криза во османската империја. Најпрво во 1875 година започнало Босанско-херцеговското востание. Во април 1876 г. избувнало востание во Бугарија. Веднаш потоа во Македонија се разгорело Разловечкото востание. Овие настани предизвикале силна меѓународна дипломатска активност и повеќе војни. Периодот на овие превирања во историјата е познат како источна криза.

Непосредна причина за избувнувањето на Разловечкото востание била влошената положба на населението поради зголемените даноци и воведувањето на нови, злоупотребите на државните органи и бројните злосторства на разбојничките банди. Поради двете претходни неродни години завладеал глад. Затоа населението било принудено да зема заеми со високи камати од 120% до 140 %. По Кримската војна и почнувањето на источната криза во Македонија се населиле голем број Турци, Татари и Черкези. Во истовреме во Македонија била сконцентрирана бројна османска војска. Сето тоа ја влошувало положбата во Македонија. Османските кругови, чии интереси биле загрозувани од востаничките бранови, го потпалувале верскиот фанатизам кај муслиманите, поттикнувајќи ги на злосторства против христијаните. Тоа посебно дошло до израз со убиството на францускиот и германскиот конзул во Солун во почетокот на мај 1876 година. Тие двајцата се обиделе да ги заштитат христијаните кои дошле во судир со муслиманите поради пасилното потурчување на 19 - годишната Стефанија од Богданци. Поради овој настан европските сили испратиле воени бродови во Солунското пристаниште. Во таква зовриена атмосфера избило Разловечкото востание.

Опиши ја меѓународната положба за време на избувнувањето на Разловечкото востание!

Објасни ја положбата на Македонија пред избувнувањето на востанието!

Подготовки за востанието

Подготовките за Разловечкото востание се изведувале под раководство на **Димитар Поп Ѓорѓиев Беровски** и неговиот дедо **Поп Стојан од Разловци**. Димитар Беровски имал завршено воено училиште во Белград и поседувал одредено воено искуство. Во 1874 година, тој го попречил грчкиот владика Јеротеј да држи литургија на грчки јазик во Берово.

Димитар Беровски во 1875 година во **Солун формирал таен кружок**, од каде ги започнал подготовките за востание. Во подготовките му помагал Поп Стојан од Разловци, кој бил татко на неговата жена. За да се дојде до пари за

Димитар Пой Горѓиев
Беровски

Воспаничкото знаме

купување оружје, **Д. Беровски одлучил да го продаде својот имот.** За таа цел дел од својот имот и стока продал и Поп Стојан. Освен тоа, Поп Стојан встил дека ќе го исплати сиот десеток за селаните од Разловци за да може да си купат оружје. Со овие средства биле купени повеќе револвери, пушки и муниција, кои биле пренесени во Малешевијата. **Учителките баба Недела и Станислава Караивапови изработиле востаничко знаме.** На него бил извезен лав и натписите „Македонија“ и „Станете да ви ослободат“.

„Поп Стојан го посветувал... да отиде во моемо село Берово за да ги продаде сите мои имоти, по цени за какви што ќе најде кувачи... и по извршувањето на оваа продажба да ми ги испрати парите што ќе ми ги собере. Самите што веќе дека ќе дојде неколку свои крави и масло да се продадат за оваа цел. Тој замина најоварен што со мисија да ги подготви пријателите и да купи барут, олово и кремена за штоганиите пушки кременарки“.

Од записите на Димитар Беровски за подготвките на востанието

Потоа Димитар Беровски се вратил во Малешевијата каде продолжиле подготовките. На едно советување во месноста Калаџерцево било одлучено востанието да го зафати источниот дел на Македонија. Тоа требало да започне по селата во Пијанец и Малешевско, а потоа да се прошири во Радовишко, Струмичко, Петричко и Мелничко. За таа цел Д. Беровски со мала чета требало да ги обиколи споменатите места за да ги поттикне на определен знак да востанат.

Опиши ги подготовките за востанието!

Почеток и тек на востанието

На 19 мај 1876 година во Калаџерцево било одржано последното советување. На него учествувале околу 30 вооружени заговорници. За време на советувањето стасала вест дека во с. Разловци пристигнале турски даночни чиновници, кои малтретирале десетина селани. Затоа било одлучено востанието да започне веднаш. Преку пошта се собрале уште 30 вооружени селани, така што пивниот број нараснал на 60 души. **Разловци било нападнато утрото на 20 мај 1876 година.** Некои од Турците биле убиени, а други ранети. Селаните ги изгореле нивните дефтери. Тогаш, по наредба на Поп Стојан, син му Костадин го запалил сопствениот ан за да даде пример на селаните дека го жртвува имотот за слободата која е посакапа од сè.

Веднаш потоа востаниците се поделиле во две групи. Поголемата, на чело со Д. Беровски, тргнала кон Берово, каде ја чекале околу 300 души за да го прошири востанието. Другата група, под водство на Цопе Спасов, требало да ги евакуира жителите на Разловци и нивната стока, а потоа да се приклучи кон главните востанички сили. На пат кон Берово, кај с. Митрашинци, Д. Беровски имал судир со една помала воена единица. Таа била растерана, но **Беровски бил ранет во главата**. Во меѓувреме Разловци било нападнато од башибозук и запалено. Притоа загинале десетина селани. Поради овие настани, Д. Беровски, наместо да продолжи кон Берово се вратил назад кон Разловци. Со тоа бил променет планот за востанието. Радовишани, кои слушнале за злосторствата на башибозукот, се исплашиле да востанат. Додека пак оние 300 вооружени Малешевци, кои 3-4 дена го чекале Беровски, не успеале да се поврзат со него. На тој начин востанието уште во почеток зело непредвиден и несакан тек.

Опиши го текот на востанието!

Наведи кои околности го промениле планот и текот на востанието!

Задушување на востанието

Османската власт реагирала брзо да го спречи ширењето на востанието. Така, било наредено сите сточари од околните места да ја напуштат Малешевцијата за да се прекине главниот извор на храна за востаниците. Истовремено започнал да се стега обрачот околу востанатата територија, а бил зголемен бројот на војската во околните области. Веднаш потоа османските војски навлегле во центарот на востанатата територија. **Во текот на овие акции Разловци по втор пат било запалено и опљачкано**. Притоа голем број селани од Малешевцијата и нејзината околина биле одведени по затворите во разни градови. Само во Софија биле судени 57 души од Малешевско и 7 од Струмичко. Четата на Димитар Беровски успеала да го избегне обрачот и да се пробие во Мелничко, а од таму во Петричко.

Неуспехот на Разловечкото востание лежи во неговиот локален карактер, недоволната организираност, обученост и вооруженост на востаниците. Неговото значење е во неговата целосна независност и искуството за неговиот организатор Димитар Беровски, кој по две години се нашол на чело на ново востание со многу поголеми размери и значење.

Објасни ја улогата на Димитар Беровски во текот на востанието!

Опиши го крајот на Разловечкото востание!

МАКЕДОНСКОТО (КРЕСНЕНСКО) ВОСТАНИЕ

Причини и подготовки за востанието

По Берлинскиот конгрес од 1878 година Македонија останала под османска власт. За неа се однесувал чл. 23 од Берлинскиот договор, со кој се предвидувала извесна административна автономија. Меѓутоа, оваа одлука не била спроведена. Поради тоа кај македонскиот народ владело незадоволство.

Покрај тешката положба на македонскиот народ, како причини за избувнувањето на Македонското востание, влијаеле и други внатрешни и надворешни фактори. Така, голем број Македонци, кои учествувале во анти-турските војни во текот на источната криза, биле спремни да тргнат во акција за ослободување на Македонија. Исто така присуството на руската војска во Горна Цумаја и соседна Бугарија влијаело поттикнувачки врз населението. Тоа се надевало дека при избувнување на востание Русија ќе интервенира во корист на востаниците. Поттикнувачки влијаеле и големиот број чети кои се движеле низ Македонија.

Горѓи Пулевски

За востание се определиле повеќе македонски интелектуалци, како Димитар Поп Ѓорѓиев Беровски, Ѓорѓи Пулевски и други. Востаничката идеја била поддржувана и од протераните егзархиски митрополити од Македонија, Натанаил Кучевишки и Кирил Скопски. Со востаничко расположение била зафатена и македонската емиграција во Бугарија, каде никнале повеќе комитети под името „Единство“. Тие започнале да испраќаат чети во Македонија и да ја шират идејата за обединување на Македонија со Бугарија.

Потсетете се какви одлуки биле донесени на Берлинскиот конгрес во однос на другите балкански народи!

Наведи кои биле причините за Македонското востание!

Почеток и тек на востанието

За почетокот на востанието се расправало на едно тајно собрание во Горна Цумаја, кое се одржало есента 1878 година. Тогаш било формирано единствено раководство на чело со Стојан Карастоилов. Востанието започнало на 17 октомври 1878 година по долината на реката Струма во Кресненската клисура. Оттука во историјата е наречено Кресненско востание, иако самите востаници го парекле Македонско.

Востанието имало две фази. Првата била од неговиот почеток до декември 1878 година. Во првата фаза доминирале внатрешните македонски

востанички сили, кои му дале чист македонски карактер на чело со водачот **Стојан Карастоилов** и идеологот **Димитар Беровски**. Во втората фаза, која траела до средината на 1879 година, доминантна улога имале надворешните сили на чело со комитетот „Единство“ за кој востанието претставувало средство за остварување на големобугарските интереси.

Кресненската клисура

Објасни што подразбираш под поимот **големобугарски интереси**!

На 17 октомври околу 400 востаници го нападнале селото Кресна. По 18 - часовна борба тие убиле 8 турски војници, неколку раниле, а над стотина војници, меѓу кои и двајца офицери, биле заробени. Востаниците имале само еден убиен. **Набрзо востанието се проширило по двете страни на реката Струма и ја зафатило областа Каршијак.** Турците започнале да ги напуштаат овие места и да се повлекуват кон Петрич и Серес. На тој начин за кусо време биле ослободени 54 населени места со 32000 жители. **Востанието се проширило и во Разлошката котлина, каде било ослободено Банско,** но тоа брзо било вратено под османска власт.

Дедо Иљо Малешевски

Опиши го почетокот на Македонското востание!

Дедо Иљо Малешевски (војводата Иљо Марков, учесник во Македонското востание), една од најмаркантните фигури на ајлукотото движење и учесник во бројни антиосмански војни и востанија на Балканот.

Истражувај за животот на Дедо Иљо Малешевски! Напиши писмен состав за истиот!

Организација на власта на слободната територија – создавање на македонска востаничка војска

По првите успеси бил формиран **Штаб на македонската востаничка војска**. За атаман (водач) бил избран Адам Калмиков – претставник на комитетот Единство. За **началник на Штабот** бил избран Димитар Беровски, а Ѓорѓи Михајлов за заменик. За **прв војвода** на востанието бил избран **Стојан Карастоилов**. Исто така било формирано полициско началство, кое ја исполнувало улогата на врховен орган на цивилната власт на слободната тери-

торија. Во селата биле организирани управи од по тројца старешини. Нешто подоцна биле допесени **Правила на македонскиот востанички комитет**. Творец на овој акт бил Димитар Беровски. Според Правилата востанието имало за цел **ослободување на Македонија**. Минималните барања се политичка и културна автономија на Македонија во рамките на османската империја, додека максималната програма е **создавање македонска држава**. Во Правилата е потенцирано дека во востанието учествуваат луѓе од Македонија кои се чувствуваат Македонци. Во Правилата се осудени постапките на комитетот **Единство**, кој со востанието си правел сметка за себе.

Опиши ја организацијата на власта на ослободената територија!

„Тогаш... ушине верував дека сме иргнаши да се биеме за Македонија. И не само јас, туку сине верувавме и бевме гојнови да умреме: или слобода или смрт, ирешо нема. Ама не било така. Едно мислел волкот, а друго овчарот... Овде Бугарине си играат со нас и ја вршат водата на својата воденица, заедно со црнокафецот Натанаил, кој е Македонец, ама повеќе влече на бугарско... Еве со чети чекаме толку време да замине за Турско и да се биеме за нашата слобода, ама не пуштаат. Кладба оган и сега сакаат повеќе шум пред Европа, моите војници се распуштаат полека, а и јас нема зошто да чекам....“

Горѓи Пулевски во писмото до Десис Бацович

Спореи ги целите на македонските востаници и на претставниците на комитетот „Единство“!

Задушувањето на востанието

Брзиот развој на востанието и неговиот македонски карактер не им одел во прилог на бугарските интереси кон Македонија. Затоа преку комитетот **Единство** биле правени разни постапки за да се преземе раководството на востанието и да се сврти во бугарска корист. Поради тоа избиле недоверба и ривалство околу командното место помеѓу Адам Калмиков и Стојан Карастоилов. Ривалство се развило помеѓу Луј Војткевич и Адам Калмиков. Двајцата биле привремено истерани од востаниците, а за привремен командант бил назначен Стојан Карастоилов. Подоцна комитетот **Единство** го притворил **Димитар Беровски**, со што го отстранил од востанието, а Војткевич и Калмиков биле вратени назад. Тис на спиење го убиле војводата **Стојан Карастоилов**. Тогаш кај востаниците настапила деморализација. За да се среди состојбата Димитар Беровски бил ослободен и вратен назад. Во средината на јануари 1879 година, тој бил повторно затворен и отстранет од востанието. Така комитетот **Единство** се наметнал како фактор во востанието.

Оттогаш започнала втората фаза. За началник на Штабот бил поставен Словенецот Мирослав Хубмаер. Новите востанички чети формирани под раководство на Натанаил Кучевишки биле стационирани во Кустендил, надвор од слободната територија. Поради тоа не биле рационално искористени.

Околу февруари 1879 година османските војски почнале да навлегуваат на слободната територија во Каршијак, која конечно паднала кон крајот на април. Новото раководство наместо да ги брани слободните територии, почнало да испраќа чети во внатрешноста на Македонија за да ја разбунтува и неа. На 6 јуни била издадена наредба за распуштање на четите. На тој начин згаснало Македонското востание.

Објасни ја улогата на „Единство“ кон неуспехот на востанието!

Наведи ги фазите на Македонското востание!

Опиши како дошло до задушвање на востанието!

Причини за неуспехот и значење на востанието

Македонското (Кресненско) востание не успело поради неповолната меѓународна ситуација, поради внатрешните неслоги и раздорот предизвикани од бугарскиот фактор, поради слабата база, неподготвеноста на населението и силниот османски фактор.

Македонското (Кресненско) востание се појавило како реакција на Берлинскиот конгрес. Тоа претставува негација на Санстефанскиот договор, бидејќи било насочено кон создавање на македонска држава. Востанието е од извонредно значење за македонскиот народ бидејќи претставува почеток на национално - револуционерната борба, при што дошле до израз противречностите помеѓу бугарскиот национализам и националните интереси на македонскиот народ.

Направи споредба за сличностите и разликите помеѓу Разловечкото и Кресненското востание! Обиди се да направиш Венов дијаграм!

Состави грозд за востанијата појавени во османската власт во Македонија (од Карпошевото до Македонското востание)!

МАКЕДОНИЈА ВО ПОЛИТИКАТА НА ГОЛЕМИТЕ СИЛИ И БАЛКАНСКИТЕ ДРЖАВИ ВО ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

Македонија во политиката на големите сили во почетокот на источната криза

Источната криза дала широки можности за вмешување на европските сили во внатрешните работи на османската империја. Така, османската империја сè почесто добивала барања за спроведување на реформи за подобрување на положбата на христијанското население. Предводници на таквата политика биле Русија и Австро-Унгарија, како најзаинтересирани страни. Таквата политика почнале да ја поддржуваат повеќето европски сили со исклучок на Англија, која ги бранела османските интереси.

Дипломатската активност се засилила во текот на 1876 година, откако Србија и Црна Гора влегле во војна против османската империја. Тогаш Русија и Австро-Унгарија ја потпишале т.н. **Рајхштатската спогодба**. Таа предвидувала доколку настаните на Балканот тргнат во интерес на османската империја и ако таа примени прекумерна сила против христијаните тоа да се спречи. Додека пак при успех на христијаните **се исклучувала секаква можност од создавање на голема словенска држава на Балканот**. Во случај на распаѓање на османското владеење на Балканот, спогодбата предвидува Бугарија и Румелија да образуваат „независни кнежевства“, или „автономни држави“. Според овој план Македонија требало да се најде во рамките на Румелија.

Наведи што се предвидува со Рајхштатската спогодба во однос на Македонија!

Кога османската војска почнала да бележи успеси против Србија, Русија директно ѝ се заканила на османската империја да ја прекине војната. Тогаш, по иницијатива на Англија, била свикана **Цариградската конференција**. Таа траела од декември 1876 до јануари 1877 година. На конференцијата имало претставници од Англија, Русија, Австро-Унгарија, Германија, Франција и Италија. Притоа биле изработени проекти за создавање на три автономни провинции во европскиот дел на османската империја. Во првата би влегувала БиХ, во втората провинција, т.н. Источен вилает би влегувала Бугарија, а во третата, т.н. **Западен вилает**, би влегувале делови од Бугарија, Србија и **најмногу македонски територии**. Организацијата на автономната власт требало да се спроведе под меѓународна контрола. За да се извлече од таа положба, османската империја во текот на конференцијата прогласила дека воведува Устав. Тоа било изговор дека сите граѓани се еднакви пред законот и нема потреби од посебни реформи. Со тајна поддршка на Англија, османската империја ги отфрлила сите предлози со што завршила Цариградската конференција.

Објасни ги проекциите за уредување на Балканот според Цариградската Конференција!

Размисли кои биле причините за неуспехот на Цариградската конференција!

Санстефанскиот прелиминарен договор и Македонија

По неуспехот на Цариградската конференција Русија почнала да се подготвува за војна против османската империја. Затоа било неопходно да се постигне спогодба со Австро-Унгарија. Така, во јануари 1877 г. двете држави ја потпишале т.н. **Будимпештанската тајна конвенција**. Со неа Русија обезбедила неутралност на Австро-Унгарија, а во замена за тоа ѝ го признала правото на окупација на Босна и Херцеговина. Исто така била потврдена одлуката од Рајхштатската спогодба, со која се исклучувала можноста од создавање на голема словенска држава на Балканот. Во април 1877 г. Русија започнала војна против османската империја. Во почетокот на 1878 г. руските војски се нашле до Кустендил и Горна Џумаја, а на исток пред Цариград. Рускиот воен успех ја принудил османската империја на 3.03.1878 г. да го потпише **Санстефанскиот прелиминарен договор**. Самите потписници го нарекле прелиминарен бидејќи не го сметале за конечен.

Договорот предвидува создавање на голема бугарска држава, во чии граници била планирана цела Македонија без Солун и Халкидичкиот Полуостров. Преку создавањето на голема Бугарија, Русија сметала дека ќе го зголеми своето влијание на Балканот и ќе обезбеди излез на топлите мориња.

Спореди ги одредбите на Будимпештанската тајна конвенција и на Санстефанскиот прелиминарен договор!

Опиши ги границите на замислената санстефанска Бугарија!

Берлинскиот конгрес и Македонија

Србија и Грција, кои претендирале на делови од Македонија, сметале дека со Санстефанскиот договор се загрозени нивните интереси. Тие почнале да испраќаат протести до големите сили. Со договорот биле загрозени и интересите на македонскиот народ и неговото граѓанско водство. Така, Димитар Робев во мај 1878 година престојувал во Белград, каде се поврзал со македонска емиграција и стапил во контакт со претседателот на српската влада и белградскиот митрополит. Притоа истакнал дека за Македонија е најдобро да стане независна. Димитар Робев во Србија не добил поддршка и бил обвинет дека сака да стане кнез на Македонија.

Санстефанскиот договор се косел со претходните меѓународни договори, со Рајхштатската спогодба и со Будимпештанската тајна конвенција. Европските сили, а посебно Англија, остро се спротиставиле на проширеното руско влијание на Балканот преку проектираната голема Бугарија.

Поради сето тоа бил свикан **Берлинскиот конгрес**, кој се одржал од 13 јуни до 13 јули 1878 г. На него учествувале Русија, Австро-Унгарија, Германија, Англија, Италија, Франција и Османското Царство. Притоа била извршена целосна ревизија на Санстефанскиот договор. Македонија, во нејзините природни и етнички граници, била издвоена од планираната санстефанска Бугарија и останала под власта на султанот. Од останатите територии било формирано кнежевството Бугарија и автономната провинција Источна Румелија. Со чл. 23 од Берлинскиот договор за Македонија било предвидено воведување

Балканот по Берлинскиот конгрес

на извесна административна автономија. Оваа одредба од договорот станала основна појдовна точка на македонското национално ослободително движење.

Спореди ги одредбите на Санстефанскиот прелиминарен договор и на Берлинскиот конгрес во однос на Македонија!

Објасни ја политиката на Англија во однос на османската империја во втората половина на XIX век!

Македонија во политиките на големите сили од Берлинскиот конгрес до крајот на XX век

Во 1880 година, османската империја со донесувањето на „Законот за вилаетите“ објавила дека ги исполнила одредбите од чл. 23 од Берлинскиот договор. Со овој закон биле извршени само некои административно-управни промени, но положбата на македонскиот народ не се променила.

Големи реакции доаѓале од страна на Бугарија, која сметала дека Македонија нејзе ѝ припаѓа. Имајќи го тоа предвид, Русија, Австро-Унгарија и Германија во јуни 1881 година се договориле да ги **одвраќаат бугарските претензии од Македонија**. Неколку дена потоа Австро-Унгарија потпишала спогодба со Србија, со која ѝ дозволувала да се прошири на југ, во Македонија. Во наредниот период како најзаинтересирана сила останале Русија и Австро-Унгарија. Последната мечтаела за Вардарската Долина и Солунското пристаниште, но морала да внимава и на руските интереси. Оттука тие се определиле за зачувување на постојното **status quo** на Балканот. Во таа смисла, во 1897 година тие потпишале меѓусебна спогодба. Во меѓувреме, по барање на силите во Македонија биле спроведувани одредени реформи, кои не ги задоволувале потребите на македонскиот народ. Обезбедувале само опстанок на османската власт во Македонија.

Потсети се на одредбите на Руско-австриската спогодба од 1897 г.!

Состави список на конференции/договори во кои имало одредби за Македонија!

Објасни ги ставовите на големите сили во однос на Македонија при крајот на XIX в.! Размисли каде нивните ставови се слични, а каде се разликуваат!

Македонија во односите помеѓу балканските држави во втората половина на XIX век

Во Македонија се испреплетувале интересите на соседните балкански држави, кои имале завојувачки планови. Во прв ред тука доаѓале **Бугарија, Грција и Србија**, а во втор план дури и Црна Гора. Најголеми биле интересите на Бугарија, кои ја опфаќале цела Македонија во нејзините природни и етнички граници. Во почетокот на осумдесеттите години Бугарија и Грција започнале преговори за поделба на Македонија, но тие завршиле безуспешно поради преголемите бугарски претензии. По обединувањето на кнежевството Бугарија со Источна Румелија, бугарските интереси кон Македонија се засилиле уште повеќе. Бугарија сметала дека ако Македонија добие автономија, полесно ќе се обедини со Бугарија, по примерот на Источна Румелија.

Српските и грчките интереси во Македонија, во споредба со бугарските, биле помали. Затоа тие биле подготвени на компромиси и поделба на сфери на влијанија. Српско-грчките преговори се воделе во 1885 година и во периодот од 1890 до 1893 година. Меѓутоа, поради непопустливоста од двете страни, не дошло до конкретна спогодба. Во февруари 1897 година била потпишана Српско-бугарска спогодба во врска со Македонија. Според спогодбата тие се договориле да не си пречат на пропаганден план и заемно да си помагаат додека не ги разграничат своите сфери на влијанија во Македонија. Црна Гора во Македонија имала претензии кон градот Дебар.

Додека Србија, Грција и Бугарија преговарале за Македонија, ја засилиле својата пропаганда за да привлечат повеќе приврзаници на своја страна. Поради тоа, тие, иако во принцип биле против османската империја, кон неа воделе специфична политика за да издејствуваат отстапки за проширување на својата пропаганда во Македонија. Преговорите на балканските држави за поделба на Македонија претставувале предигра на идниот балкански сојуз и поделбата на Македонија.

Потсети се од кога потекнуваат српските претензии кон Македонија! Со кои аргументи се бранела таквата политика?

Објасни на кои релации (подрачја) се судрувале интересите на соседните балкански држави во Македонија!

НАДВОРЕШНИТЕ ПРОПАГАНДИ ВО МАКЕДОНИЈА И БОРБА ЗА ОБНОВА НА ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА

Грчката пропаганда во Македонија

Грчката пропаганда во Македонија била најстара. Нејзиното ширење започнало по укинувањето на Охридската архиепископија во 1767 година. Оттогаш на чело на македонските епархии за владици најчесто се поставувале Грци. Тие богослужбата ја изведувале на грчки јазик. Под раководство на грчките владици во црквите и манастирите започнало уништување на книгите и културното наследство кое носело словенски белег. На тој начин започнала културна, духовна и национална асимилација и денационализација на македонскиот народ.

Грчката пропаганда посебно се засилила по формирањето на грчката држава. Со нејзина помош во Македонија биле отворени многу грчки училишта. Во нив биле собирани децата од посиромашните македонски семејства. Подоцна раководството на грчката пропаганда во Македонија го презеле грчките конзули. Според грчките агитатори Македонија била стара грчка земја, поради што треба да се приклучи кон грчката држава. За докажување на оваа теза биле печатени разни историски книги и карти во кои се тврдело дека најголемиот дел од населението во Македонија е грчко. Тоа имало за цел да покаже пред Европа и светот дека Грција има историско право на Македонија.

Објасни на кој начин се ширела грчката пропаганда во Македонија!

Дискутирајте кои биле наводите на грчката пропаганда за присвојување на Македонија! Кои од овие гледишта опстоиле низ целиот XX век?

Српската пропаганда во Македонија

Српската пропаганда во Македонија имала за цел да докаже дека мнозинското население е српско и дека Србија има историско право на Македонија. Српската пропаганда засилено почнала да се пробива во Македонија во втората половина на XIX век. За таа цел во Белград бил основан „Просветен одбор“. Тој требало да се грижи за отворање на српски училишта во Македонија и нивно обезбедување со учебници и учители. Подоцна од исти побуди во Белград било основано друштвото „Свети Сава“. Со раководство на српската пропаганда во Македонија било задолжено Министерството за надворешни работи преку Политичко-просветното одделение. Во пропагандата активно биле вклучени српските конзули во Македонија. Оваа пропаганда се ширела преку училишта, учебници, разни книги на српски јазик и друго. Со поткуп биле привлечени повеќе свештеници, учители, лекари и други влијателни личности. Со разни ветувања биле привлечени повеќе македонски ученици кои биле испраќани на школување во Белград. Некои од

нив, брзо сфатиле дека се измамени, поради што побегнале од Белград. Тие станале големи противници не само на српската туку и на другите пропаганди во Македонија. Меѓу нив се вбројуваат: Даме Груев, Петар Поп Арсов, Крсте Петков Мисирков и други.

Спореди ги начините, средствата и целите помеѓу грчката и српската пропаганда во Македонија!

Бугарската пропаганда во Македонија

Бугарската пропаганда во Македонија била најмлада. Тоа воопшто не ѝ пречело за кратко време да постигне големи успеси. Нејзиниот пробив во Македонија започнал по формирањето на Бугарската егзархија во 1870 година. Македонскиот народ, напуштајќи ја Цариградската патријаршија, почнал да ја прифаќа Бугарската егзархија како словенска црква. Егзархијата воспоставила контрола врз повеќето црковно-училишни општини во Македонија. Егзархијата преку своите владици, свештеници, учители и други чиновници, почнала да спроведува бугаризација на македонскиот народ. По формирањето на кнежевството Бугарија во 1878 г., бугарската пропаганда зела поголем замав. Бугарската влада издвојувала големи финансиски средства за поддршка на бугарската пропаганда во Македонија. Од друга страна, Бугарија со својата политика кон османската империја успеала да издејствува отстапки за својата пропаганда во Македонија. Преку својата дејност во Македонија, бугарската пропаганда имала за цел да ја оствари санстефанската големо-бугарска идеја.

Петар Поп Арсов за бугарската пропаганда во Македонија: „... Ние немаме училиштен оддел во Цариград, кој ќе се грижи за добриот развој на училишното дело во Македонија, а просиме и чистиме еден северно-бугарски језуитски одред со познатата задача ... која во себе ја содржи тенденцијата да создадат во Македонија Бугари! ... Егзархијата дава пари и куйува веќе занемарен народност со пари не се куйува – тоа е такво деликатно нешто кое нием сèште дека го пазариме извешува“.

Објасни ја улогата на Егзархијата во ширењето на бугарската пропаганда во Македонија!

Наведи некои противници на бугарската идеја во Македонија!

Другите пропаганди во Македонија

Во Македонија била застапена и римокатоличката пропаганда. Таа зела замав во средината на XIX век. Римокатоличката пропаганда била поддржувана од Австро-Унгарија и Франција. Македонскиот народ, бегаме од Цариградската патријаршија, ја прифаќал унијата со римокатоличката црква. Оваа појава била најизразена во Кукуш и неговата околина, потоа во Гуменџе, Ениџевардарско, Гевгелиско, Струмичко и други. Католичките мисионери во

Македонија отвориле повеќе хуманитарни и образовни институции преку кои го ширеле своето влијание.

Во Македонија била застапена и **протестантската пропаганда**. Со неа раководеле американски мисионери. Таа своето влијание го ширела преку разни облици на хуманитарна и образовна дејност. Покрај тоа во Македонија била застапена и **романската пропаганда**. Нејзиното влијание било силно меѓу Власите во Македонија.

Карактерот и последиците од пропагандите

Грчката, српската и бугарската пропаганда во Македонија имале денационализаторски и асимилаторски карактер кон македонскиот народ. Тие го подготвувале патот за завладување на Македонија од соодветните држави. Во пропагандната трка по свои приврзаници во Македонија, странските пропаганди одиграле катастрофална улога за македонскиот народ. Тие го попречувале неговото национално конституирање и обединување во борбата за национална држава.

Наброј ги туѓите пропаганди во Македонија и резимирај ги нивните крајни цели!

Размисли зошто Македонија била средиште на судири на повеќе странски пропаганди!

Објасни ги разликите во условите на националното будење на српскиот и бугарскиот, во однос на македонскиот народ во втората половина на XIX век!

Борбата за обнова на Охридската архиепископија

Борбата на македонскиот народ за обнова на Охридската архиепископија била манифестирана во текот на целиот XIX век. Во прво време таа борба била насочена против Цариградската патријаршија, а потоа и против Бугарската егзархија. Борбата за обнова на Охридската архиепископија во исто време претставувала борба против странските денационализаторски пропаганди и манифестирање на македонската духовна и национална самобитност.

Оваа борба директно е поврзана со засилувањето на македонското граѓанство и преродбата во Македонија. Така македонското, а посебно охридското, граѓанство потпирајќи се врз традициите на Охридската архиепископија барало нејзина обнова и поставување на Македонци за владици. Тоа посебно дошло до израз во средината на XIX век. Така во 60-тите години жителите на Охрид и околните села испратиле колективна молба до Цариградската патријаршија со која барале да се отстрани новоназначениот митрополит Милетиј, по потекло Грк, и на негово место да се постави личност што го разбира македонскиот јазик. Молбата била поткрепена со 12000 потписи и 500 селски и градски печати. Во молбата побарале обнова на Охридската архиепископија, и се заканиле дека во спротивно ќе преминат во унија

со римокатоличката црква. Во оваа борба посебно се истакнал учителот Јанаки Стрезов и Димитар Миладинов. Поради тоа Димитар Миладинов бил наклеветен дека работи против империјата и дека е руски агент. Тој бил затворен во Цариград. Таму дошол да го посети брат му Константин Миладинов. Двајцата умреле во затворот во почетокот на 1862 година под сомнителни околности.

Потсети се кога беше формирана Охридската архиепископија. Кои беа основоположниците на богослужбата на словенски јазик?

Истражувај: Пронајдете во *Автобиографијата* на Григор Прличев делови кои се однесуваат на борбата против грцизмот во Охрид! Наведете што напишал Прличев за своите учители Миладиновци!

Антипатријаршиското движење во Охрид и барањата за обнова на Охридската архиепископија дошло до израз во 1867 година, по повод 100 - годишнината од нејзиното укинување. По две години Охридани ја отфрлиле јурисдикцијата на Цариградската патријаршија и формирале одделна црковно-училишна општина.

Објасни зошто борбата за обнова на Охридската архиепископија се разгорела најсилно во Охрид и Охридско!

Константи́н Миладинов

Димитѝар Миладинов

Антипатријаршиската борба ги зафатила Скопје, Велес и Штип. Многу порадикален бил истапот на Кукушани. Тие во 1859 година ја отфрлиле јурисдикцијата на Цариградската патријаршија и стапиле во унија со католичката црква. Притоа богослужбата се изведувала на словенски јазик. Поради тоа, Патријаршијата го повлекла својот митрополит од Дојранската епархија, а на негово место бил назначен Партениј Зографски, родум од Галичник. Во 60-те години на XIX век антипатријаршиската борба зела силен замав во сите поголеми македонски градови. Во тоа време врските со Цариградската патријаршија биле прекинати во Штип, Скопје, Велес, Прилеп, Битола, Крушево, Дебар и други места.

Слична борба се водела и против Бугарската егзархија. Антиегзархиското движење зело силен замав во текот на 90-тите години. Во него учествувале ученици, учители, свештеници, граѓани, еснафите, интелектуалци и други. Во тој поглед најдалеку отишол скопскиот митрополит **Теодосиј Гологанов**. Тој бил категоричен противник на странските пропаганди во Македонија и барал обнова на Охридската архиепископија. Теодосиј ги протерал од својата епархија сите учители – Бугари и на нивно место поставил Македонци. Во документите што ги издавал ги испуштил зборовите „Бугарска

егзархија“, а тие биле печатени на македонски јазик – „велешко-штипско наречје“. Истовремено митрополитот Теодосиј водел преговори за обнова на Охридската архиепископија и за нејзино стапување во унија со римокатоличката црква. Поради таквата дејност тој бил отстранет од митрополитскиот трон во Скопје.

Теодосиј Голоџанов

„Ние Македонци ние немаме шолку мака од Турци ние ... колку од Грци ние, Бугари ние и Срби ние, кои како орли на мрша се впуштира во оваа наша многу страдална земја и сакаат да ја расчерекаат ... Нашата Егзархија со својата црковна и просветна дејност идука во Македонија ја врши всушност најмизерната задача, му го одзема името на еден народ и го заменува со друго, му го одзема мајчиниот јазик и го заменува со туѓ, му ги одзема сите национални белези и ги заменува со туѓи ... Ние духовниците по именување Македонци, треба да се здружине и да го покренеме нашиот народ да се разубеди, да ги ошфрли туѓинските управи, да ги ошфрли Патријаршијата и Егзархијата и да се обедини духовно под закрилата на Охридската архиепископија, нивната висшеска мајка црква.“

Теодосиј Голоџанов

Објасни го значењето на антипатријаршиското и антиегзархиското движење за националното будeње на македонскиот народ!

МАКЕДОНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ДРУШТВА ВО ЕМИГРАЦИЈА

Причини за појавата на емигрантските организации

Во XIX век во соседните балкански земји и пошироко во Европа и светот се нашла бројна македонска емиграција. Причините за нејзината појава биле разповидни: **економски, политички, образовни и други**. Најбројна била економската емиграција. Така, некои оделе на печалба во другите земји каде можело повеќе да се заработи. Дел од нив таму престојувале привремено, а други останувале засекогаш. Другата категорија на емигранти биле од политички причини, поради учество во разни заговори, востанија или друг судир со органите на османската власт во Македонија. Таквите најчесто трајно се иселувале од Македонија. Третата категорија ја сочинувале интелектуалците. Тие се нашле во странство за да го продолжат своето образование. Дел од нив се враќале во Македонија, а други останувале во земјите каде се школувале.

Иако биле надвор од својата татковина, тие се интересирале за нејзината судбина и за судбината на своите сонародници. Оттука никнала потребата од нивно организирање. Нивна цел била да се помогне борбата на својот народ и афирмација на македонската самобитност пред надворешниот свет. Организирањето на македонските емигрантски организации и друштва дошло до израз во деведесеттите години од XIX век и во почетокот од XX век.

Наведи ги причините за емиграција од Македонија, воопшто, во XIX век!

Размисли зошто македонската интелигенција престојувала во странските центри!

Македонски друштва и организации во Бугарија

Во Бугарија имало голем број Македонци, кои таму се иселиле трајно или престојувале привремено на печалба. Таму се засолниле многу политички емигранти од Македонија, но и разни кариеристи. Тие можноста за својот интелектуален и материјален напредок ја гледале во оваа соседна слободна држава. Таму се школувале голем број македонски ученици и студенти. Сите тие одблизу ја следеле состојбата во Македонија и не можеле да се помират со судбината на своите најблиски. Оттука почнале да се формираат разни организации, друштва, групи и други асоцијации.

Меѓу позначајните спаѓа **Македонската студентска дружба (МСД)**. Таа била формирана кон крајот на 1890 година. Во неа биле опфатени повеќе македонски студенти, кои студирале во Бугарија. Меѓу нив биле: Даме Груев, Петар Поп Арсов, Никола Наумов, Христо Поп Коцев и други. Дружбата била тајна. Нејзина цел била ослободување на Македонија од османска власт, формирање на Македонска револуционерна организација, придобивање македонски истомисленици во Бугарија и нивно испраќање во татковината, и

издавање на списание кое ќе се спротистави на странските пропаганди во Македонија, кои го делат народот на Срби, Грци и Бугари. Активноста на Дружбата била прекината по апсењето на Даме Груев и Никола Наумов во март 1891 година.

Во втората половина на 1891 година, од редовите на МСД израснала **Младата македонска книжовна дружина (ММКД)**. Во неа, покрај повеќето членови од МСД, биле вклучени голем број македонски интелектуалци кои во тоа време престојувале во Софија. Меѓу попознатите биле: Петар Поп Арсов, Георги Баласчев, Коста Шахов, Ефтим Спространов, Иван Хаџи Николов и други. Дружината била во тесна врска со кружокот во Военото училиште, со кој раководел Гоце Делчев. ММКД го издавала списанието **Лоза**, поради што нејзините припадници се наречени **Лозари**. Редактор на списанието бил **Петар Поп Арсов**. На неговите страници се објавувале текстови од културно – историското минато на македонскиот народ и од филолошки карактер. Лозарите го кренале гласот против странските пропаганди во Македонија. Тие се залагале за издигнување на македонскиот јазик на степен на литературен јазик, и за обнова на Охридската архиепископија како македонска национална црква. Во списанието биле објавувани повеќе текстови на македонски јазик. Тие прифатиле нов правопис, различен од бугарскиот, со кој требало да се потенцира посебноста на македонскиот јазик. Поради своите македонски определби, бугарските власти го забраниле списанието Лоза, а ММКД била растурена.

*„Само еден силен оштор од наша силна мо-
же да не зачува од незаситниите посеѓања ... затоа
ни се потребни сили, а нашите се разбиени,
раздробени, значи треба да ги соединиме, да ги
собереме во една оштита моќна сила, сила – на-
родна, ако сакаме да ја зачуваме иднината на на-
шата македонина. Тоа треба да биде сирежежот
на секој чувствителен Македонец, каде и да се
наоѓа тој. Младата македонска книжовна дру-
жина, имено оваа цел ја има предвид ... за по-
сеѓање на оваа цел ја издава својата Лоза“.*

Од Предговорот на списанието Лоза

Во 1893 година во Софија била формирана **Македонската работничка социјалистичка група (МРСГ)**. Таа била основана од македонските печалбари во Софија, а на нејзино чело се наоѓал Васил Главинов. МРСГ имала за цел ширење на социјалистичките идеи во Македонија. Групата сметала дека ослободувањето на Македонија е можно преку револуција и дека тоа треба да биде дело на самите Македонци. МРСГ своите идеи ги ширела преку весникот „Револуција“ и „Политическа свобода“. Подоцна повеќе нејзини членови се вклучиле во редовите на Македонската револуционерна организација. Меѓу нив треба да се споменат Веле Марков, Никола Петров Русински и Никола Карев.

Направи споредба (сличности/разлики) помеѓу начинот на дејствување и целите на МСД, Лозарите и МРСГ!

Во 1894 година во Софија било формирано македонското просветно друштво **Татковина**. Тоа имало за цел да ја проучува историјата на Македонија, и актуелната положба, како и да ги помага македонските цркви и училишта во борбата против Егзархијата. Поради тоа друштвото било забрането од бугарските власти. Во 1895 година во Бугарија бил формиран **Македонски комитет**, кој набрзо се преименувал во **Врховен македонски комитет**. За неговото место, улога и значење во македонското револуционерно националноослободително движење поопширно ќе стане збор на друго место.

Наведи која била основната цел на македонските друштва и групи во Бугарија!

Македонски друштва во Србија

Во 1893 година во Белград било формирано македонското ученичко друштво **Вардар**. Во него членувале ученици и студенти од Учителската школа во Белград. Друштвото имало за цел да ја изучува Македонија во географски, етнографски и историски поглед. Друштвото планирало да изработи програма за Македонија, која ќе се спроведува тајно од српската пропаганда. Меѓу најактивните членови бил Крсте Петков Мисирков. Тоа било забрането во 1895 година од српските власти.

Македонските студенти во Белград во 1902 година формирале **Македонски клуб**. Тие го издавале весникот „**Балкански гласник**“. Главната улога ја играле Стефан Јакимов Дедов и Дијамандиј Трпков. Тие прокламираше дека ќе работат за „умствено, морално, национално и политичко воспитување на своите сонародници“. Тие ги осудувале странските пропаганди во Македонија. Се залагале за автономија и за признавање на македонскиот јазик и црква. Поради таквите определби Македонскиот клуб бил забранет истата година, а неговите членови биле протерани од Србија.

Опиши ја активноста на македонските друштва во Србија! Пронајди сличности со друштвата во Бугарија!

Македонски организации и друштва во европските земји

Во 1898 година во Женева - Швајцарија бил основан **Македонски таен револуционерен комитет (МТРК)**. Меѓу неговите членови биле: Петар Манџуков, Михаил Герџиков и други. Тие биле под влијание на анархистичките идеи и сметале дека со терористички акции може да се подобри положбата на македонскиот народ. Своите идеи ги пласирале преку весникот „Одмазда“. Според нивната програма, тие се залагале „за полна независност и најширока слобода на македонскиот народ“. Тие ги поставиле идејните основи за појавата на солунските атентатори – **гемициите**.

Спореди ги начините на дејствување на Лозарите и на женевскиот МТРК!

Крсте Пејков Мисирков

Меѓу најзначајните македонски друштва во Русија било **Славјано-македонското научно литературно другарство (МНЛД)**, со седиште во Санкт Петербург. Друштвото било основано во 1902 година. Меѓу поистакнатите негови членови биле: Стефан Јакимов Дедов, Крсте Петков Мисирков, Димитрија Чуповски, Наце Димов и други македонски студенти и емигранти во Русија. МНЛД се залагало за издигање на македонскиот јазик на степен на литературен јазик, обнова на Охридската архиепископија како македонска национална црква, признавање на Македонците како посебен народ, автономија на Македонија во рамките на Османската империја како привремено решение и друго. Овие определби детално се разработени од Крсте П. Мисирков во неговата знаменита книга „За Македонските работи“, објавена во крајот на 1903 година во Софија.

К. П. Мисирков за македонскиот литературен јазик

„... Благодарение на приликите, сега ние се избираме за обичен литературен јазик, централното македонско, т.е. Велешко-Прилепско, Битолско-Охридско наречје ... истребим со обично согласје да се изберим едно наречје за обичен македонски литературен јазик ... Значи, еден македонец од источна, или северна, или јужна или западна Македонија нема да се противи да биде избрано централното македонско наречје за литературен јазик само затоа што не им се чинело убава ... Создајниот литературен јазик јесте двојна употреба кај нас, со кое се мисли да се клатат крај на злоупотребите на пропагандите со наши интереси, ... А, иако иека задава ќе се досигни само, ако македонците од северна Македонија подат раки на својот брат од јужна Македонија, и македонците од источна Македонија, подат раки на својот од западна Македонија“.

Објасни какво е значењето на книгата „За македонските работи“ во борбата за македонската самобитност!

Состави грозд за организации, друштва и групи на Македонците во странство!

МАКЕДОНСКАТА РЕВОЛУЦИОНЕРНА ОРГАНИЗАЦИЈА (МРО) 1893–1903 ГОДИНА

Претпоставки за појавата на МРО

Во втората половина на XIX век, османската империја била во длабока општествено-економска и политичка криза, која силно се манифестирала во Македонија. Истовремено македонскиот народ бил национално, економски, политички, културно и духовно обесправен. Неговото национално конституирање било попречувано од црковно-просветните пропаганди на соседните балкански држави. Во таква атмосфера се изградувала и развивала младата генерација македонски интелектуалци.

Во почетокот на 90-тите години на XIX век, младата македонска интелигенција ја согледала неподносливата состојба на сопствениот народ наметната од османското господство, како и последиците од пропагандите на соседните држави. Тие сфатиле дека само со сопствени сили и со формирање единствена македонска револуционерна организација ќе може да се спаси иднината на својата татковина. Поради тоа, кај повеќемина интелектуалци била присутна идејата за формирање на Револуционерна организација во Македонија. Меѓу нив се вбројувале: Пере Тошев, Иван Хаци Николов, Даме Груев, Петар Поп Арсов и други. Големо значење во овој пресуден момент одиграла и Младата македонска книжовна дружина.

Објасни каква била улогата на ММКД во формирањето на МРО!

Формирање на Македонската револуционерна организација (МРО)

Главен иницијатор за формирањето на МРО бил Даме Груев. По вработувањето во Солун, тој се поврзал со Иван Хаци Николов. Тие двајцата одделно разговарале со неколкумина за формирање на револуционерна организација.

Даме Груев

Иван Хаци Николов

Петар Поп Арсов

Христѝо Татѝарчев

Христѝо Батѝанѝев

Андоѝ Димѝѝтров

Основачкиот состанок на Македонската револуционерна организација се одржал на **23.X. (ст. стил) т.е 4. XI (нов стил) 1893** година во Солун. На него присуствувале: Даме Груев, Иван Хаѝи Николов, Петар Поп Арсов, Христо Татарчев, Христо Батанѝев и Андоѝ Димитров. Тие се оформиле како група без формалности. На еден состанок, во јануари 1894 година, пристаниле кон конкретно оформување на Организацијата. Тогаш Петар Поп Арсов бил задолжен да подготви Устав и да напише брошура со која ќе се разобличи бугарската пропаганда во Македонија.

МРО се определила да се бори за „**политичка автономија на Македонија**“ преку „**општо востание**“. Автономијата имала меѓународна поткрепа во чл. 23. од Берлинскиот договор. Меѓутоа, зад автономијата се криела идејата за независна македонска држава. Уставот на Организацијата бил прифатен на една од наредните седници, кога бил формиран и **Централниот комитет (ЦК)**. Во него влегле шестмината основоположници. За претседател бил избран **д-р Христо Татарчев**, а за секретар и благајник **Даме Груев**.

Опиши ги првите чекори на формирањето на МРО!

Организациска поставеност на МРО и нејзино ширење до 1896 година

МРО била поставена врз строго централистичка основа. Најгоре стоел **Централен комитет**. Потоа доаѓале **околушните, околистите и селските комитети**. Највисок орган бил **Конгресот**. Членовите се делеле на десетини и имале свој раководител. Тие требало строго да внимаваат на своето однесување. Писмата се пишувале со шифра, а раководителите и позначајните места имале псевдоними. Организацијата имала свои курири и терористички групи.

При зачленувањето се полагало **заклетва пред Евангелие, кама и револвер**. Во прво време ширењето на Организацијата било внимателно. Базичната мрежа на МРО во Македонија била поставена во текот на 1894–95 година. Голем придонес за нејзиното ширење дале нововклучените членови како **Гоце Делчев, Ѓорче Петров, Пере Тошев** и други. Во периодот до 1896 година во Македонија се издигнале три организациски центри и тоа: Солун, Битола и Штип.

Заклети́ва на Ор̀ганизаци́ята

„Се заколнувам во вера́та, совес́та и чес́та дека ќе рабо́там за ослободува́нето на Македони́ја и Одринско со сит́е свои сили и средс́тва, и дека нико́гаш не ќе ги преда́дам та́јни́те на революционерно́то дело, а во случа́ј ако тоа го на́правам, нека бидам убиен со овој револвер или кама, и́што ги бакнувам. Амин“.

Објасни ја организациската поставеност на МРО!

Евангелие, кама и револвер

Солунскиот конгрес на МРО 1896 година и натамошното масовизи́рање на националноослободителното движење

Првиот конгрес на МРО се одржал за време на Велигденската ваканција 1896 година во Солун. На него учествувале 15-16 делегати од разни краишта на Македонија. Покрај шестемина основоположници, во неговата работа учествувале Гоце Делчев, Ѓорче Петров, Пере Тошев и други. Конгресот разгледал важни прашања и донел значајни одлуки. Организацијата била преименувана во **Тајна македоно-одринска револуционерна организација (ТМОРО)**. Гоце Делчев и Ѓорче Петров биле задолжени да изработат нов Устав и Правилник на Организацијата. Тогаш била донесена одлука да се формира **Задгранично претставништво (ЗП)**. Први задгранични претставници биле Гоце Делчев и Ѓорче Петров. ЗП се грижело за собирање и препраќање на материјална помош, оружје, опрема и друго. Тоа имало должност да ја афирмира борбата на ТМОРО, да наоѓа сојузници и да ја брани самостојноста на ослободителното движење од надворешни влијанија и посегаша.

Од Уста́вот на ТМОРО:

чл. 1. „Тајна́та македоно-одринска револуционерна ор̀ганизаци́ја има за цел да ги сילו́и во едно цело сит́е незадоволни елементи́ во Македони́ја и Одринско, без разлика на народно́сти, за да извојува́ и́реку револуци́ја и́олна и́оли́тичка автоно́мија за и́и́е две области“.

чл. 4. „Член на ТМОРО може да биде секој Македонец и Одринец кој не е компрометиран со ни́што́ нечесно и бескара́ктерно и́ред ои́и́иесит́вото и кој ве́иува и се задолжува да биде корисен за револуционерно́то ослободително дело“.

УСТАВЪ

НА

ТАЈНАТА МАКЕДОНО-ОДРИНСКА
РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЈА

ГЛАВА I

ЦЕЛЪ.

Чл. 1. Тајната Македоно-Одринска Револуционна Организација има за цел да силоти въ едно цѣло всички недоволни елементи въ Македония и Одринско, безъ разлика на народность, за извоюване чрзъ революция цѣла политическа автономия за тѣх двѣ области.

Чл. 2. За постигание на тѣх цѣль организацијата се бори за прѣмахивни-

Уста́вот на ТМОРО

По Солунскиот конгрес Македонија била поделена на 5 револуционерни окрузи: **Солунски, Битолски, Скопски, Струмички и Серски**. Надвор од Македонија, како шести округ бил Одринскиот. По Солунскиот конгрес МРО почнала брзо да се шири. Посебен успех бил забележан во селата. Во некои од нив приемот се вршел масовно во селските цркви и училишта. Истовремено започнало и вооружување на населението и негова морална и воена подготовка за идното востание. Исто така, по селата почнале да функционираат организациски судови. Во нив се разгледувале дела од разновидна природа. Организацијата проповедала селаните сами да ги решаваат своите спорови и да ги бојкотираат турските судови. Сето тоа придонело до 1903 година да се создаде солидна база за револуционерна борба.

Објасни која била целта на ТМОРО, според неговиот Устав!

Наведи го значењето на Солунскиот конгрес за натамошниот развој на МРО!

Формирање на четничкиот институт

Со масовизирањето на ослободителното движење се наметнала потребата од формирање на редовни чети. Првите чети се појавиле во 1897 година. Во 1898 г. ЦК донел одлука да се формираат редовни околиски чети. Со тоа започнало изградувањето на четничкиот институт.

Четници на Ајосџол Пејков (прва чета во солунскиот револуционерен округ)

Главна улога во тоа имал **Гоце Делчев**, кој како воено лице ја познавал воената вештина. Тој бил инспектор на сите чети на Организацијата. Нивното формирање, скипирање и вооружување било под негова контрола. Во Македонија имало неколку четнички школи. Во нив се подготвувале кадри за идни војводи, но се вршела и обука на четници и на населението за ракување

со оружје. Покрај тоа четите имале свои секретари. Тие ја вршеле агитацијата меѓу населението. Четите пренесувале оружје, ликвидирале разни разбојнички банди и шпиони, изведувале обири и киднапирање на лица за откуп и слично. Четите одиграле клучна улога за револуционизирањето на населението. Правата и обврските на селските и околиските чети биле регулирани со посебни правилници.

Финансирање на Организацијата

Во почетокот финансирањето на Организацијата се задоволувало преку редовната членарина и доброволните прилози од своите членови и симпатизери. Со тек на време финансиските потреби се зголемиле. Поради тоа Организацијата била принудена да применува разни насилни методи. Често до побогатите граѓани се доставувала расписка со која се барало да внесат одредна сума пари во касата на Организацијата. Доколку се спротиставеле тие биле заплашувани со терористи. Освен тоа се вршело киднапирање на богати бегови и други познати лица, за кои се барал откуп. Многу од овие акции биле неуспешни, а од некои произлегувале големи афери. Најкрупна акција во тој поглед претставува пленувањето на американската протестантска мисионерка Мис Стон. Од ова киднапирање во касата на Организацијата влегле 14500 турски лири.

Мис Стон со Катарина Цилка и бебето Елена

Истражувај: Погледајте го филмот *Мис Стон*. Разговарајте за неговата историска автентичност: за личностите, нивните сфаќања, дилеми, начинот на живот итн. Опишете го ликот на мисионерката и на нејзината придружничка Цилка!

Пречки во развојот на Организацијата и ослободителното движење

МРО во почеток се судрила со Егзархијата. Главна причина за тоа била борбата за контрола врз црковно-училишните општини. Поради тоа, Егзархијата ги отпуштала од работа учителите членови на Организацијата. Посебна опасност претставувал Врховниот македонски комитет, кој претендирал да го преземе раководството на револуционерното движење во Македонија. Организацијата се нашла во судир и со Бугарското тајно револуционерно братство. Негов претседател бил Бугаринот Иван Гарванов. Братството било под влијание на бугарската влада и Егзархијата. Во 1899 г. неговите членови влегле во Организацијата, што се покажало како многу штетно. Покрај тоа Организацијата била во судир и со српската и грчката пропаганда во Македонија.

Потсети се кога беше формиран Врховниот македонски комитет и кои беа неговите цели!

„Не може да се надеваме на туѓа помош, да чекаме помош од Бугарија, ниту од која било друга сила. Да ја чуваме чистотијата на ослободителното движење и на Организацијата – тоа е првиот услов за нашиот успех“.

Гоце Делчев

Посебен проблем претставувал судирот со османската власт поради бројните афери. Некои од нив имале огромни димензии и катастрофални последици. Прва крупна и позначајна е **Виничката афера** од 1897 година. Тогаш, поради едно убиство во Винаца, биле приведени и сверски мачени околу 600 лица од Источна Македонија. Многу од нив биле осудени на 101 година затвор. Меѓу нив бил и Петар Поп Арсов.

Големи последици нанела и **Попставревата провала** во Битола од 1900 година. Споменатиот поп бил ликвидиран од Организацијата бидејќи не сакал да внесе одредена сума пари. Покрај големиот број осудени се нашол и Даме Груев.

Со најдалекусежни последици била **Солупската провала** од 1901 година. Тогаш, поради едно предавство кое го започнале двајца приведени членови на Организацијата, се разврзала огромна афера. Меѓу осудените се нашле и членовите на ЦК. Иван Х. Николов во очекување на своето затворање го предал ЦК во рацете на Бугаринот Иван Гарванов – некогашен противник на Организацијата. Постојат уште многу афери во кои загинале или биле осудени многумина Македонци поради своите револуционерни определби.

**Размисли зошто МРО сурово се пресметувала со предавниците!
Објасни кои биле последиците од провалите за развојот на МРО!**

Местото, улогата и значењето на МРО во борбата на македонскиот народ за национална држава

Појавата на МРО претставува нов, квалитативен момент во развојот на македонското револуционерно национално ослободително движење. Тоа е почеток на едно организирано и континуирано национално ослободително движење, со јасно определена цел и политичка програма. Тоа е почеток на организираната револуционерна борба на македонскиот народ за своја национална држава. Неговиот дострел, Илинденското востание, е непресушена инспирација за понатамошната борба на македонскиот народ. Илинденската генерација го трасирала патот за вториот македонски Илинден.

Состави грозд за МРО и внеси ги сите познати податоци за неа!

Нови поими:
обир – кражба, насилно одземање

ИСТАКНАТИ ДЕЈЦИ НА МАКЕДОНСКАТА РЕВОЛУЦИОНЕРНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Даме Груев (1871–1906)

Даме (Дамјан) Груев е роден во с. Смилево–Битолско. Школувањето го започнал во Смилево, а го продолжил во Битола и Солун. Таму се запознал со Петар Поп Арсов. Двајцата биле организатори на ученички бунт против бугарската просветна политика, поради што биле исклучени. Образованието го продолжил во Белград. Таму се судрил со српската пропаганда, поради што заминал во Софија, каде студирал историја. Таму е еден од организаторите на Македонската студентска дружба (МСД).

Потсети се кои беа целите на МСД!

Революционерните и организаторски способности на Даме Груев дошле до израз по неговото враќање во Македонија. Најпрво во Битола организирал учителски сојуз со revolucionерни цели. Летото 1893 година Даме Груев се вработил како коректор во Солун. Притоа бил главен иницијатор за формирањето на МРО. Бил член на ЦК и нејзин прв секретар – благајник. Тој бил основоположник на голем број месни комитети на МРО ширум низ Македонија. Во 1894/95 учебна година Д. Груев е учител во Штип, каде ги поставил темелите на МРО. Тука за прв пат се сретнал со Гоце Делчев. Оттаму дошол во Солун, каде работел како училиштен инспектор. На тој начин ја прикривал својата revolucionерна дејност. Османските власти ја насетиле неговата активност, поради што го интернирале во Смилево. Оттаму раководел со revolucionерното движење во Битолскиот округ. Во 1900 година, во врска со Попставревата провала во Битола, Груев бил затворен во битолскиот затвор, а потоа испратен на заточение во Мала Азија.

Потсети се на што се однесуваше Попставревата провала!

Во април 1903 година Д. Груев бил амнестиран и се вратил во Македонија. Притоа веднаш се вклучил во подготовките за востанието и претседавал со Смилевскиот конгрес. Д. Груев бил член на Главниот штаб во Битолскиот revolucionерен округ. Тој учествувал во борбите околу Смилево и неговата околина. По востанието се ангажирал за зацврстување на Организацијата. Под негово раководство се одржале Прилепскиот конгрес (1904 г.) и Скопскиот конгрес (1905 г.). Исто така, тој претседавал и со Рилскиот конгрес 1905 (г.), кога бил реизбран за член на ЦК. Загинал во борба со турскиот аскер зимата 1906 година кај с. Русиново, Малешевско. Даме Груев бил врвен организатор и раководител на МРО. Неговото име и дело е неразделно поврзано со Организацијата од нејзиното формирање до неговата смрт.

Опиши го животниот пат на Даме Груев! Направи есеј!

Петар Поп Арсов (1868–1941)

Петар Поп Арсов е роден во с. Богомила–Велешко во семејство со свештеничка традиција. Се школувал во Богомила, Велес и Солун. Оттаму бил исклучен поради ученичкиот бунт во гимназијата, со кој раководел тој и Д. Груев. Образованието го продолжил во Белград, каде се судрил со денационализаторскиот однос на српската власт. Во Софија завршил филологија. Поп Арсов играл значајна улога во Младата македонска книжовна дружина, при што бил редактор на списанието „Лоза“.

Потсети се кои беа Лозарите? Каква е нивната улога во диференцирањето на македонската национална свест?

Во 1893 година П. Поп Арсов се вброил меѓу основоположниците на МРО. Тој го подготвил првиот Нацрт-Устав за Организацијата. По налог на ЦК објавил брошура со која се разобличува бугарската пропаганда во Македонија. Во 1897 година поради Виничката афера бил осуден на 101 година затвор и бил испратен на заточение во Мала Азија. Бил амнестиран во 1902 година. По Илинденското востание кратко работел во Скопје и Солун, каде бил член на ЦК. По Рилскиот конгрес 1905 бил избран за задграничен претставник. Од 1908–1912 година повторно е во Македонија. Се залагал за отворање на Висока педагошка школа во Скопје и обнова на Охридската архиепископија. Петар П. Арсов бил категоричен противник на делбите на Македонија. Поради што пројавил значајна активност во текот на 1912 и 1919 година. По 1919 година се повлекол од јавната сцена. Починал 1941 година во Софија. Петар Поп Арсов се пројавил како револуционер – идеолог, публицист и филолог. Тој бил фанатичен борец за самостојна и независна Македонија, како рамноправен фактор на Балканот и огорчен противник на нејзината делба.

Спореди ги животните патишта на Петар Поп Арсов и на Даме Груев (сличности/разлики)!

Гоце Делчев (1872–1903)

Гоце (Ѓорѓи) Делчев се родил во средноимотно повеќечлено семејство во Кукуш. Татко му Никола бил мсанџија, а мајка му Султана – домаќинка. Строгиот татко и кротката мајка од него создале цврст, одлучен и решителен карактер, секогаш подготвен да му помогне на послабиот. Гоце Делчев се школувал во Кукуш, Солун и Софија. Завршил воено училиште, но не добил офицерски

чин бидејќи бил фатен со забранети книги. Додека се школувал во Софија бил во врска со Лозарите.

Есепта 1894 година Гоце Делчев се вработил како учител во Штип. Притоа се запознал со Даме Груев и веднаш бил вклучен во Организацијата. Делчев покажал невидена енергија, волја и способност во ширењето на револуционерната мрежа и идеја. Во попладневните и вечерните часови држел револуционерни проповеди за возрасните во црквите и училиштата. Во неработните денови одел од село до село и од град до град. За неколку месеци тој воспоставил мрежа од комитети и курири сè до бугарската граница. Со тоа се создале услови за пренесување на оружје, литература и други материјали потребни за ослободителното дело во Македонија. Делчев е посебно заслужен за ширење на Организацијата меѓу селаните.

Прочитајте го расказот *Табакерата* на Ѓ. Абаџиев. Направете анализа на главните личности!

Во 1896 година учествувал на Солунскиот конгрес. Тој и Ѓорче Петров го изработиле новиот Устав и Правилник на ТМОРО. Есепта 1896 година краткотрајно учителствувал во Банско-Пиринскиот дел на Македонија. За неколку месеци изградил цврста организација во овој крај и воспоставил нови канали за пренесување на оружје и други материјали.

• Кон крајот на 1896 година бил назначен за прв задграничен претставник на Организацијата во Софија. Набрзо му се придружил и Ѓорче Петров. Тие биле неразделен тандем. Гоце Делчев, како задграничен претставник, најмногу се грижел за собирање и пренесување на оружје во Македонија. Под негово раководство била отворена тајна работилница за производство на бомби. Делчев бил голем бранител на самостојноста и независноста на македонското ослободително дело од надворешните влијанија, посебно од Врховниот комитет. Како воено лице, тој ја имал главната улога при формирањето на четничкиот институт. Тој бил главен инспектор на организациските чети. Поради тоа бил во чести обиколки низ Македонија, не водејќи сметка за своето нарушено здравје. Притоа проповедал за ослободителната идеја, ги подучувал селаните да не одат по турските судови, туку сами да ги решават своите проблеми.

Делчев со серскиите чети

„Ослободувањето на Македонија лежи во внатрешно востание. Оној што мисли дека Македонија ќе се ослободи поинаку, што се лаже и себеси и другите ... Во Македонија се развива систематска агитација за едно општо внатрешно востание, коешто има земено огромни размери и нема кајче во Македонија што не е опфатено. Населението се подготвува во едно блиско време за востание, па заједно должној е на секој родољубец да помогне колку што се може постојано.“

Од писмото на Гоце Делчев до Ефрем Каранов (1895 г.)

Како задграничен претставник останал до есента 1901 година. Тогаш ја презел најголемата обиколка низ Македонија, позната како Големиот поход. Тргнал од Софија, преку Малешевско, Радовишко, Тиквешко, Прилепско, Битолско, Костурско, Леринско, Воденско, и на крајот во пролетта 1902 година пак да се врати во Софија. Во јануари 1903 година, во врска со прапањето за востание, тргнал во нов поход низ Серскиот револуционерен округ. Притоа стигнал до Солун, каде се сретнал со Даме Груев и гемициите. Оттаму заминал за Серско, каде требало да се одржи конгрес на Серскиот револуционерен округ. Меѓутоа на пат за таму, **на 4 мај 1903 година во с. Баница – загинал во борба со турскиот аскер.**

Истражувај:

- Како гласи најпознатата мисла и порака на Гоце Делчев за идните генерации?
- Каде се наоѓаат денес посмртните останки (гробот) на Гоце Делчев?
- Пронајди некоја народна или уметничка песна посветена на Гоце Делчев!

Делчевата неуморна организаторска дејност, неговата искреност, честост, праведност и преданост кон ослободителното дело, довеле до тоа да биде признат и прифатен како апостол на македонската слобода. Неговото име и дело останале пример за идните македонски генерации.

Состави кус есеј за Гоце Делчев!

Ѓорче Петров (1864/65–1921)

Ѓорче Петров е роден во Варош–Прилеп, во ситно трговско семејство. Се школувал во Прилеп, Битола, Солун и Пловдив. Својата бунтовност ја покажал уште за време на школувањето во Солун. Како учител во Скопје соработувал со митрополитот Теодосиј Гологанов и собирал материјали за изучување на Македонија, кои ги објавил. Набрзо по вклучувањето во МРО станал член на ЦК. Заедно со Гоце Делчев го напишал новиот Устав и Правилник на ТМОРО. Од 1897 до 1901 година бил задграничен претставник. Ѓорче Петров поседувал извонредни дипломатски манири. Тој бил жесток

бранител на самостојноста и независноста на македонското ослободително дело од посеганјата на Врховниот комитет. Ѓ. Петров бил извонреден теоретичар и напишал повеќе написи за македонското ослободително дело. Тој бил поддржувач на идејата за перманентно востание и голем противник на вмешувањето на бугарскиот фактор. Во текот на Илинденското востание учествувал со своја чета во Прилепско–мариовскиот крај.

На Рилскиот конгрес 1905 година повторно бил избран за задграничен претставник. Тој се залагал за децентрализација на ослободителното дело. Во

текот на Балканските и I светска војна развил широка дејност. Зел активно учество во Привременото претставништво на бившата ВМРО во 1919 година и бил голем противник на делбата на Македонија. Во 1921 година подло бил убиен во Софија од платени убијци на бугарскиот двор. (*Пойсејте се на „Црнила“*). Горче Петров ни оставил драгоцен спомени за својата револуционерна дејност, но и за историјата на ослободителното движење.

Прочитајте го делото „Црнила“ од Коле Чашуле! Разговарајте за неговата историска содржина! Направете анализа на карактерите на главните личности!

Истражувај: Од *Сџоменије* на Горче Петров прочитај делови за функционирањето на МРО! Изнесете ги ставовите на Горче Петров за крајните цели на национално-ослободителната борба на македонскиот народ!

Пере Тошев (1865–1912)

Пере Тошев е роден во Прилеп. Се школувал во Прилеп, Битола, Солун и Пловдив. Поради бунтовните настани бил исклучен од Солунската гимназија. Пери Тошев се вброил меѓу основоположниците и првите раководители на МРО во Битолскиот револуционерен округ во 1894 година. Набрзо станал член на ЦК во Солун, каде се префрлил да работи. По природа бил тивок и повлечен, но со силна енергија и волја. Многу верувал во силаџа на бомбите и динамитот, со кои според него можело да се постигне многу во борбата против османската власт. Во врска со Солунската провала 1901 година, бил осуден на 101 година заточение во Мала Азија. Бил амнестиран во 1902 година.

Потсети се на Солунската провала и последиците за македонското револуционерно дело!

За време на Илинденското востание зел активно учество во Прилепско и Мариовско. По востанието се залагал за децентрализација и демократизација на Организацијата. На Рилскиот конгрес 1905 година повторно бил избран за член на ЦК. Во овој период се зближил со реформско-демократските сили предводени од Јане Сандански во Серскиот револуционерен округ. На пат кон родниот крај во 1912 година бил убиен од Турците во Дреновската клисура.

Спореди го животниот пат на Пери Тошев и Горче Петров (сличности/разлики)!

Состави грозд за познатите личности на македонското национално-ослободително движење! Барај ги врските помеѓу одделните податоци за нив!

МАКЕДОНСКАТА РЕВОЛУЦИОНЕРНА ОРГАНИЗАЦИЈА (МРО) И ОДНОСИТЕ СО ВРХОВНИОТ МАКЕДОНСКИ КОМИТЕТ (ВМК)

Формирање на македонскиот комитет (МК)

Трајко Китанчев

Кон крајот на 1894 година дошло до силно раздвижување на македонската емиграција во Бугарија. Таму почнале да се одржуваат голем број митинзи, на кои се барало спроведување на реформи во Македонија согласно одредбите на чл. 23 од Берлинскиот договор. Овие барања биле испраќани и до дипломатските претставници на големите сили. Сето тоа влијаело за обединување на македонските друштва во Бугарија. Така, во март 1895 година бил формиран Македонски комитет (МК). Негов претседател бил Трајко Китанчев, чесен и енергичен Македонец.

Македонскиот комитет се залагал за политичка автономија на Македонија, приложена и гарантирана од големите сили. Меѓутоа, МК набрзо станал инструмент во рацете на бугарската влада и дворот. Тие вешто го злоупотребиле и изманипулирале патриотското чувство на Македонците за бугарски интереси.

Објасни го формирањето на МК во Софија!

„Мелничкото востание“

Веднаш по формирањето, МК почнал да организира и испраќа чети во Македонија. Оваа активност била поддржана од бугарската влада и дворот. Тие го помагале нивното организирање, вооружување и преминот преку границата. На тој начин владата и дворот вршеле притисок врз Османската империја и европската дипломатија за меѓународно признавање на кнезот Фердинанд, како и за добивање на нови бенефиции за бугарската пропаганда во Македонија. Од друга страна, со тоа се создавала фама дека Бугарија е единствениот фактор и гарант за мирот и стабилноста во Македонија.

Мелник

За сето тоа во Македонија биле уфрлени околу 600 четници, кои биле распоредени во 4 поголеми и неколку помали одреди. Во секој одред се наоѓале офицери од бугарската армија и стари арамиски војводи, кои го познавале теренот. Во текот на јуни и јули 1895 година тие се нашле во Македонија. Првите два одреда биле разбиени и се распаднале веднаш по влегувањето на османска територија. Третиот одред, откако го запалил помашкото село Доспат, се распаднал бидејќи повеќето арамиски војводи се дале по пљачка. Најголем успех постигнал четвртиот одред, кој бил најмалуброен (околу 65 души). Под команда на Борис Сарафов, овој одред влегол во градот Мелник. Притоа ја запалиле зградата на укупатот (управна зграда), поштата и неколку турски куќи. Околу пладне одредот го напуштил Мелник и брзо се повлекол во Бугарија. Овој упад во Мелник го покрил неуспехот на другите одреди. Поради тоа оваа акција громогласно била наречена „**Мелничко востание**“. Жртва на оваа непромислена провокација станало невиното население од Пиринскиот дел на Македонија, кое било изложено на жестоки репресалии од страна на власта. Бугарија, откако почувствувала дека саканиот ефект е постигнат, ја прекинала поддршката на уфрлените чети. Претседателот на МК, Трајко Китанчев, откако сфатил дека МК и неговата акција се злоупотреби од страна на Бугарија, починал од срцев удар.

Опиши го текот на Мелничкото востание!
Објасни ги неговите цели!

Односите помеѓу МРО и Врховниот македонски комитет (ВМК)

МРО сметала дека од МК ќе добие помош за ослободителното дело во Македонија. Оттука, МРО се обидел улогата на МК да ја сведе на морално материјална помагателна институција. Меѓутоа, успехот изостанал.

Во декември 1895 година МК бил преименуван во **Врховен македонски комитет (ВМК)**. За негов претседател бил избран генералот Данаил Николаев – близок човек на кнезот Фердинанд. Тогаш ВМК пројавил тенденција да се наметне како единствен раководен фактор во македонското ослободително дело. Меѓутоа, МРО вешто и дипломатски ги избегнувала намерите на ВМК, без да ги прекине контактите со него. Тоа било правено со цел да се извлече што повеќе материјална помош за ослободителното дело во Македонија. Во наредниот период односите помеѓу ВМК и МРО варираше во зависност од политичката ситуација во Бугарија и од личностите што се наоѓале на чело на ВК. Поголем дел од членовите на ВМК биле Македонци, кои сакале да ѝ помогнат на својата татковина и на МРО. Друг дел станале спроводници на големобугарската политика кон Македонија. Тоа посебно го фаворизирале инфилтрираните Бугари во ВМК.

Генерал Данаил Николаев

„Не, ние не сме согласни со тоа што Вие го мислите за Македонија. Ние, знаеме кои сме ние: селаните, македонското население, народот. Ние не можеме да правиме политика, ниту пак ќе дозволиме на други да прават политика со Македонија. Нашата борба, што е за нас живот или смрт. Ние нема да дозволиме други да решаваат дали да живееме или да умремe и кога. Кога ќе се подига востание ќе реши народот. Нема да дозволиме да ни командуваат од тука за да не внесат во игра на востание, како што се обидоват лани (се однесува на 1895 година б.н) да не внесат во игра на востание ... Ние смејаме дека од вас – од Комитетот и од емиграцијата може да добиеме брза помош. Но знајте, ние не бараме покровител, а уште помалку господари.“

Од разговорот на Гоце Делчев со генералот Данил Николаев

Борис Сарафов

Јане Сандански

Позначајна помош од страна на ВМК, МРО добила кога негов претседател бил Борис Сарафов. Набрзо дошло до заладување и заострување на односите поради амбициите на Б. Сарафов да го преземе раководството на МРО во свои раце. Односите помеѓу ВМК и МРО посебно се заостриле во 1901 година, кога во ВМК се наметнал генералот Иван Цончев. Тој ја спроведувал политиката на бугарскиот кнез. Цончев почнал да испраќа свои чети во Македонија за да ја преземе контролата врз МРО и да прогласи востание. Поради тоа започнало отворено непријателство. Тоа посебно се чувствувало во Источниот дел на Македонија покрај бугарската граница. МРО во прво време настојувала да ги разубеди или разоружа врховистичките чети во Македонија и да ги протера назад во Бугарија. Притоа честопати доаѓало до директни судири.

Во борбата против врховистичките чети посебно се истакнал Јане Сандански. Истовремено започнала медиумска борба преку печатот во Бугарија. ВМК ја обвинувал МРО и нејзините раководители за злоупотреба на парите кои се собирале за оружје, дека нејзините раководители не сакаат да кренат востание и дека не се способни за тоа. ВМК, за да го привлече населението, почнал да дели бесплатно оружје и ветувал помош од бугарската армија, без која не било можно ослободувањето на Македонија. На тој начин ВМК станал спроводник на бугарските завојувачки планови кон Македонија. Во идејната борба против врховизмот и неговите намери да се преземе раководството на МРО, челно место имале задграничните претставници Гоце Делчев и Ѓорче Петров. Така, Г. Делчев отворено изјавувал: „Додека моето рамо крепи пушка, Македонија е достапна за бугарски офицер“.

Протолкувај ја наведената мисла на Гоце Делчев!

Воочи ги разликите во политичките цели на МРО и на ВМК!

Горноцумајското врховистичко востание

Ова вештачко и однадвор испровоцирано востание од страна на ВМК, било инспирирано од бугарската влада и дворот. Во средината на 1902 година во Македонија, посебно во источниот дел, се нашле повеќе врховистички чети, под водство на офицери од бугарската армија. Како претходница бил испратен полковникот Јанков – родум од Костурско. Тој требало да прогласи востание во југозападниот дел на Македонија. Секаде каде што поминал, посеал раздор и агитирал за започнување на востание. Последиците од неговата агитација посебно се почувствувале во Воденско. Неговите намери да испровоцира востание во југозападна Македонија биле осуетени благодарение на преземените мерки од страна на Организацијата.

Врховистичкото востание во Македонија започнало на **23.IX.1902** година, во с. **Железница-Горноцумајско**, со убиството на неколкумина турски чиновници. Истиот ден, во Горноцумајско биле регистрирани уште неколку судири. Оттука оваа врховистичка провокација била наречена **Горноцумајско востание**. Со

Горна Цумаја

врховистичките сили командувал генерал Иван Цончев. Оваа врховистичка акција засегнала 28 села во Горноцумајско, Мелничко, Петричко и Струмичко. Притоа дошло до неколку судири меѓу врховистите и аскерот. Во загрозената територија османските власти испратиле силни воени единици и броен башибозук. Последиците од нивниот настап ги почувствувало локалното македонско население, додека врховистите се повлекле во Бугарија. При наставот на војската и башибозукот било убиено бројно цивилно население, многумина биле мачени, силувани, а многу куќи биле опљачкани и запалени. Околу 2000 лица побегнале во Бугарија. МРО остро ја осудила акцијата на ВМК и презела мерки да го спречи нејзиното ширење.

Воочи ги сличностите и разликите помеѓу Мелничкото и Горноцумајското „востание“!

Последиците од активноста на ВМК

ВМК, како организација на македонската емиграција во Бугарија, брзо паднала под влијание на бугарската влада и дворот. Со тоа станала инструмент за спроведување на бугарската политика кон Македонија. На тој начин биле злоупотребени чувствата на оние искрени македонски патриоти што се нашле во неговите редови. Со тоа била нанесена огромна штета на маке-

донското револуционерно национално ослободително движење, предводено од МРО. Помошта што во одредено време била и укажана на МРО од страна на ВМК далеку заостанувала во споредба со штетните последици. Во борбата против врховизмот Организацијата загубила драгоцено време, средства и луѓе. **Непромислените врховистички акции, предизвикале големо страдање за македонскиот народ.** Од друга страна, многу поголеми биле последиците за ослободителното дело. Во регионите кои биле изложени на врховистичките акции дошло до значајно разградување на мрежата на МРО. Таму бил собран најголемиот дел од оружјето, кое МРО макотрпно го собирала повеќе години. **Посебно штетни биле последиците од Горноџумајското востание.** Покрај другото, тоа директно влијаело за донесување на одлуката за востание во 1903 година.

Размисли на кој начин Горноџумајското „востание“ влијасло на одлуката за кревање востание во 1903 година!

Објасни зошто бугарскиот двор настојувал да се крене во Македонија избрзано и неподготвено востание!

ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ

Причини за востанието

За едногодишното постоење ТМОРО прераснала во држава во држава. Таа располагала со сопствени боеви сили, судство, комуникации, курири итн. Поради својата активност таа повеќепати се нашла во судир со османската власт, посебно за време на бројните афери и провали. Голем проблем создале Тајното бугарско револуционерно братство и ВМК. Посебно штетно било Горнодумајското врховистичко востание. Веднаш по него врховистите испратиле нови повици за востание за пролетта 1903 година. Тоа повлијаело кај голем дел од населението и кај повеќе војводи, кои сметале дека при повторно врховистичко востание во Македонија ќе настанат уште поголеми опустошувања. Затоа тие барале Организацијата да прогласи внатрешно востание. Таквите ставови посебно ги подгресвал претседателот на ЦК – Иван Гарванов. Во намерите за востание, Гарванов имал силна поддршка од задграничните претставници Христо Матов и Христо Татарчев.

Размисли зошто Иван Гарванов бил голем поборник за кревање востание во Македонија!

Објасни кои биле реалните претпоставки за кревање востание во Македонија!

Солунскиот конгрес и разногласијата по прашањето за востание

Солунскиот јануарски конгрес се одржал од 15 до 17 јануари 1903 година во Солун. На него присуствувале 17 делегати. Меѓу нив немало ниеден од творците на Организацијата и поистакнатите раководители. Со конгресот претседавал И. Гарванов. Како главни мотиви за покренување на прашањето за востание биле наведени: неподносливата положба во Битолско; опасноста од ново врховистичко востание; наводно поволната меѓународна положба и дека Бугарија ќе помогне. Одлуката за востание била донесена едногласно. Единствена опозиција на Конгресот бил Серскиот делегат Лазар Димитров. Конгресот одлучил востанието да биде општо. Поради начинот на свикувањето и изборот на делегатите, легитимноста на Конгресот подоцна била оспорена.

Потсети се какво беше меѓународното мислење за евентуалното востание во Македонија при крајот на XIX и почетокот на XX век!

Прашањето за востание вознемирило многумина дејци на Организацијата, а посебно оние што биле ангажирани во борбата против врховизмот. Во врска со тоа прашање во Софија биле организирани повеќе советувања. Притоа се издиференцирале две спротиставени гледишта. Малцинството предводено од Х. Матов и Х. Татарчев, ја поддржувале тезата за општо востание. Мнозинството, предводено од Гоце Делчев и Горче Петров предлагало

да се засилат четничките дејства, кои ќе бидат проследени со терористички акции, без да се вовлекува населението во масовно востание. На тој начин би се дошло до **перманентно востание**, без формално да се објави. Затоа Делчев веднаш заминал во Македонија за да ја покаже на дело предноста на таквата борба. Тој извел успешна диверзија на тунелот и железничкиот мост кај реката Ангиста-Драмско. Во врска со прашањето за востание, Делчев во Солун се сретнал со Даме Груев, сакајќи да го разубеди во одлуката за востание.

Наведи каков бил односот на дејците на МРО кон кревање на востание!
Размисли зошто Даме Груев се застапувал за востание!

Солунските атентати

Во екот на подготовките за востание Солун бил потресен од силни атентати. Тие биле дело на група ентузијастички, кои симболично се нарекле **гемиции**. Меѓу нив се истакнувале: **Јордан Поп Јорданов**, **Димитар Мечев**, **Милан Арсов**, **Павел Шатев** и други. Тие сметале дека со изведување на динамитни атентати врз објектите во кои бил вложен странски капитал ќе го свртат вниманието на европските сили. На 29 април 1903 година пламнал францускиот брод **Гвадалкивир**. Нокта било прекинувањето на осветлувањето на Солун. Тоа било сигнал за другите атентати. Со динамит била разнесена **Отоманската банка**, потоа биле нападнати поштата, плинарницата, германскиот клуб и други објекти.

Отоманската банка пред и по нападот

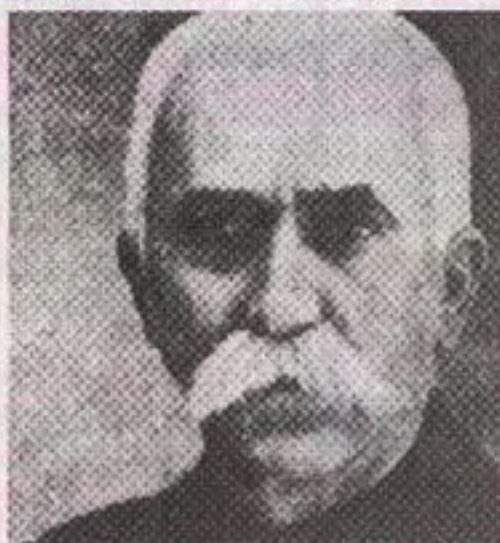
Во текот на атентатите дел од атентаторите загинале, а други биле фатени и осудени. Власта во Солун вовела воена состојба. Бил извршен огромен масакр врз невиното македонско население во кој настрадале повеќе од стотина души. Насекаде започнало апсење и затворање. Во врска со атентатите во затворите се нашле околу 2000 македонски затвореници. Тогаш бил затворен и претседателот на ЦК **Иван Гарванов**. Само неколку дена по атентатите загинал **Гоце Делчев**. Солунските атентати нашле силен одраз во европскиот печат.

Погледајте го филмот *Солунските атентатори*. Опишете ги гемициите: нивните основни мотиви за акција и нивните карактери!

Прочитајте делови од романот *Пусина* на Г. Абаџиев, чие сие се одвива во 1903 г. во солунскиот затвор. Направете опис на затворот и на дел од затворените револуционери!

Смилевскиот конгрес

Прашањето за востание во Битолскиот револуционерен округ било решено на Смилевскиот конгрес. Тој се одржал од 2 до 7 мај 1903 година во с. **Смилево** под претседателство на Даме Груев, кој штотуку се вратил од заточение. На Конгресот против востание биле прилепските и крушевските делегати. За успешно изведување на востанието бил формиран **Главен штаб** како врховно тело на востанието. Во него влегле Дамјан Груев, Анастас Лозанчев и Борис Сарафов. Главниот штаб бил овластен да го одреди датумот за почеток на востанието. Правата и обврските на Главниот штаб, на реонските раководни тела, на војводите и востаниците биле регулирани со „**Востанички дисциплински устав**“. Смилевскиот конгрес донел одлука веднаш да се започне со подготовки за востанието, као што биле: **собирање храна, облека, опрема, оружје, изведување практични вежби и слично.**

Членовите на главниот штаб – Груев, Лозанчев и Сарафов

„Тргнете браќа на овој ден во вашиите началници и соберете се под знамето на слободата. Ујорни бидете, браќа во борбата! Само ујорната и долготрајната борба е нашието спасение. Нека го благослови бог нашието праведно дело и деној на востанието. Долу тираниите! Смрт на душманиите! Да живее народот! Да живее слободата! Ура!“

Од Прогласој на Главниот штаб за кревање востание на 2 август

Наведи ги непосредните подготовки за организирање на востание што произлегле од Смилевскиот конгрес!

Илинденското востание во Битолскиот револуционерен округ

Главниот штаб на Битолскиот револуционерен округ, одлучил востанието во овој округ да започне на празникот „**Св. Илија**“ т.е. ноќта **2 спроти 3 август**. Поради тоа е наречено **Илинденско востание**. Почетокот на востанието бил објавен со палење на востанички огнови, биење на камбаните, сечење на телефонските и телеграфските линии и изведување напади врз населените места.

Црешовото топовче

Косџурски револуционерни
чейши

Илинденскојо знаме на
с. Загоричани-Косџурско

Никола Карев

Востаничкиот центар се наоѓал околу селото **Смилево**. Тоа било ослободено и во него била воспоставена востаничка власт која траела околу дваесетина дена. Во непосредна близина било ослободено **Крушево**. Значајни успеси востаниците постигнале во Костурско и Леринско. Таму на 4 август околу 600 востаници го нападнале гратчето **Клисура**, кое било ослободено. Клисура под востаничка власт останала до 28 август 1903 година. На 24 август била заземена **Невеска**. Востаниците, плашејќи се од османска одмазда, веднаш се повлекле.

Во Костурско-леринскиот крај дејствувале околу 2000 востаници. Тие честопати се здружувале и напаѓале засаднички поради што постигнале значајни успеси. Големи борби се воделе и во Охридско, Преспанско, Кичевско и Демирхисарско.

Опиши го Илинденското востание во Битолскиот револуционерен округ!

Крушевската република

Најголеми востанички успеси во Битолскиот револуционерен округ биле забележани во Крушево. Тоа се должи на опсежните подготовки, погодниот планински терен и масовното учество на населението. Со горското началство во Крушевскиот револуционерен округ раководел **Никола Карев**. Востаничките сили, кои броеле околу 750–800 души, биле распоредени во 8 одреди. Нападот започнал ноќта 2 спроти 3 август со биене на камбаните. Следниот ден востаниците влегле во градот. Најтешки борби се воделе при заземање на касарната.

По совладувањето на отпорот во Крушево била воспоставена востаничка власт позната како **Крушевска република**. Нејзин идеолог бил Никола Карев. Воената власт на слободната територија ја претставувал **Штабот**. Највисок орган на цивил-

ната власт бил **Советот на републиката**, кој бил составен од 60 души. Покрај тоа била избрана **привремена влада** од 6 члена. На нејзино чело се наоѓал Вангел Дину, кој бил одговорен за судството. Покрај тоа постоеле ресори за реквизиција, финансии, за внатрешни работи, прехрана и санитет. Во градот била отворена работилница за поправка на оружје и за производство на муниција. Биле изработени неколку црешови топчиња, кои биле искористени при одбраната на градот. Истовремено биле преземни мерки за утврдување на градот. За неутрализирање на муслиманите од околните села, до пив бил

испратен повик, т.н. „**Крушевски манифест**“. Тој претставува декларација за целите на востанието и повик кон муслиманското население да ја поддржи борбата на македонскиот народ.

Прочитајте го текстот на *Крушевскиот манифест*. Дискутирајте за неговата содржина, цели и пораки!

Крушевската република претставува највисок дострел на Илинденското востание. Низ неа дошле до израз желбите и стремежите на македонскиот народ за создавање сопствена држава.

Наброј ги органите на востаничката власт во Крушево!

Истражувај: Каков бил националниот состав на органите на Крушевската република! Објасни зошто тие имале таков состав!

Востанието во другите револуционерни окрузи

Во Солунскиот револуционерен округ востаничките акции започнале истовремено со Битолскиот. Таму не дошло до масовно востанување на населението, туку дејствувале повеќе чети. Таму дошло до повеќе борби во Кукушко, Ениџевардарско, Гевгелиско, Воденско и други места. Притоа биле извршени неколку диверзантски акции по железничката пруга Солун–Скопје.

Во Серскиот округ бил одржан конгрес, кој одлучил востанието да започне на **Крстовден т.е. на 27 септември 1903 година**. За време на востанието во овој округ дошло до времено помирување меѓу врховистите и припадниците на ТМОРО. Позначајни борби се воделе во Неврокопско и Разлошко. Востаничките акции во Скопскиот и Струмичкиот револуционерен округ биле со многу послаб интензитет.

Опиши го востанието во другите револуционерни окрузи!

Задушување на Илинденското востание

Османската власт реагирала брзо и жестоко кон востанатиот македонски народ. За таа цел биле ангажирани голем број османски воени сили и башибозук. Главнината од османските сили во јачина од околу 20 000 аскер најпрво била насочена кон Крушево. Со нив командувал Бахтијар - паша. На 12 август 1903 година, Крушево било опколено од сите страни. За да ги поттикне војниците, Бахтијар - паша им ветил тридневна пљачка по влегувањето во градот. Притоа од востаниците било побарано да се предадат, но Штабот го одбил таквото барање. Во одбраната на Крушево биле ангажирани 1 200 востаници. По неколкучасовна борба

Пийо Гули

Споменикот на Илинден во Крушево

првиот востанички отпор бил скршен. Тогаш Штабот донел одлука востаниците да се повлечат, а на привремената влада ѝ наредил да го предаде градот. Така, поголемиот дел од востаниците успеал да се извлече. Една помала група, на чело со **Питу Гули**, одлучила да остане и да се бори до крај. Тој заедно со својата дружина херојски загинал на **Мечкин Камен**.

Веднаш потоа градот бил подложен на артилериски оган, при што настрадал голем дел од градот. На 13 август османските војски и башибозукот го зазеле Крушево. Притоа стотина души биле убиени, куќите биле опљачкани и запалени, многу жители биле мачени, а 150 моми и жени биле силувани. Слична судбина ги стигнала многу села во Битолскиот вилает. Со тоа скапо го платиле својот обид за слобода. По освојувањето на Крушево османската офанзива го зафатила целиот Битолски округ. Борбите продолжиле во текот на целиот септември. Наоѓајќи се во безизлезна ситуација, Главниот штаб на 2 октомври 1903 година донел одлука за прекинување на востаничките акции.

Истражувај: Како се вика споменикот во Крушево, посветен на револуционерните борби на македонскиот народ?

Размисли што симболизира борбата на Мечкин Камен! Прочитај песна посветена на оваа борба!

Погледајте го филмот *Републиката во ѝламен*! Опишете го задушвањето на Илинденското востание претставено во филмот! Оддели еден херојски чин кој ти оставил посебен впечаток!

Одгласот на Илинденското востание и неговото место и значење

Борбата на македонскиот народ во текот на Илинденското востание и жестокиот однос на власта при неговото задушување добиле голем публицитет во европскиот и светскиот печат. Во повеќе места низ Европа се одржувале митинзи за поддршка на праведната борба на македонскиот народ. При тоа биле формирани повеќе комитети кои се зафатиле со собирање на хуманитарна помош за настраданото население во Македонија. Тоа го актуализирало македонското прашање на дипломатски план.

Илинденското востание зема значајно место во историјата на македонскиот народ. Преку него, посебно преку Крушевската република, дошла до израз желбата на македонскиот народ за сопствена држава. Македонската илинденска генерација го трасирала патот кон вториот македонски Илинден.

Размисли кој е вториот македонски Илинден?

„Восстание то од 1903 година беше многу повеќе одошто едно активно војничко движење. Тоа беше една масовна демонстрација во која учествуваа сето словенско население, мажи, жени, деца. Восстаничкото движење навистина е многу чисто македонско движење, подготвено од Македонците, насочувано од нив и помагано од сирасната симпатија на словенското население. Првото изненадување за мене беше дека ова население се крена на оружје, и се крена ен масе“.

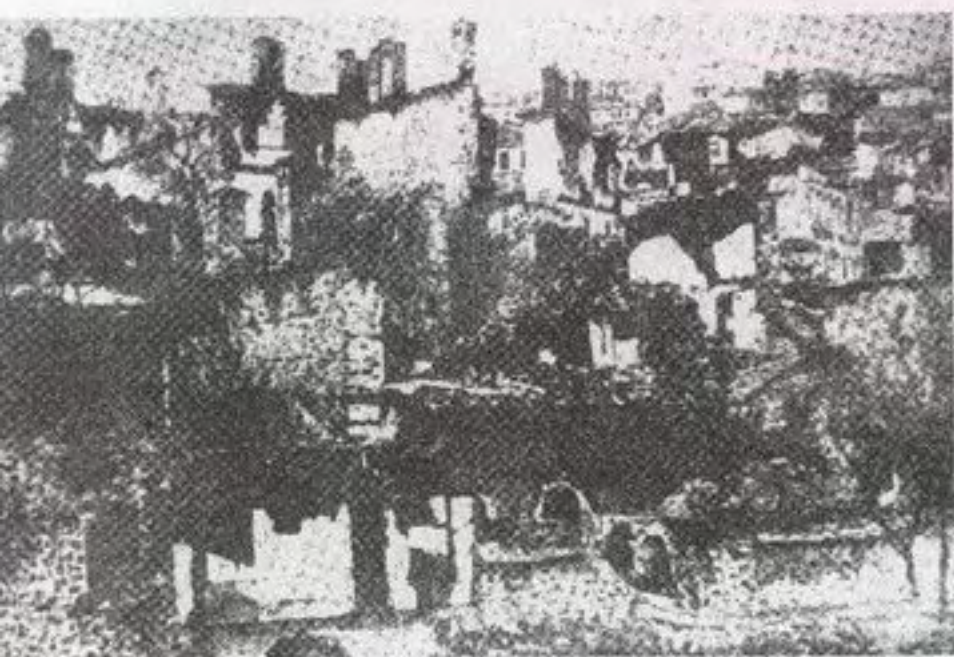
Хенри Брајсфорд за Илинденското востание

Објасни го односот на светската јавност кон востанието!

Спореди го односот на Русија кон востанијата на балканските народи во XIX век и кон Илинденското востание!

ПОЛОЖБАТА ВО МАКЕДОНИЈА И ВО ОРГАНИЗАЦИЈАТА ПО ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ (1903–1908)

Положбата во Македонија по Илинденското востание

Ойусшоено Крушево по востанието

Илинденското востание оставило тешки последици за македонскиот народ, посебно во Битолскиот вилает, каде населението масовно востанало. Таму и по задушнувањето на востанието власта спроведувала репресивни мерки под изговор дека собира оружје. Ситуацијата дополнително ја усложнила острата зима што настапила, бидејќи многу семејства останале без покрив над главата, без храна, облека и без својот добиток. Многумина биле осудени и се наоѓале по затворите. Поради сето тоа се појавиле голем број бегалци и емигранти. Притоа се емигрирало во соседните балкански држави првенствено Бугарија, како и во Европските и прекуокеанските земји. Според Горче Петров во 1903 година само за Америка заминале 7000–8000 жители.

Во текот на Илинденското востание во Македонија биле запалени над 12 400 куќи, без покрив над главата останале над 70 000 луѓе, биле убиени повеќе од 8 800 луѓе, а повеќе од 30 000 ја напуштиле земјата.

Опиши ја положбата во Македонија по Илинденското востание!

Истражувај: Запиши некој спомен (материјален остаток, усна традиција и сл.) за учеството на твојот крај во Илинденското востание или, воопшто, во борбата против османското владеење!

Мирцштегските реформи

Илинденското востание го афирмирало и актуализирало македонското прашање пред меѓународната јавност и дипломатијата. Уште во текот на востанието во повеќе европски земји биле покренати иницијативи за реформи во Македонија. Притоа главен збор имале двете најзаинтересирани земји: Русија и Австро-Унгарија. Во почетокот на октомври 1903 г., во гратчето Мирцштег дошло до средба помеѓу императорите Франц Јосиф I и Николај II и нивните министри за надворешни работи. Оттука, донесените реформи се наречени **Мирцштегски реформи**. Според овие реформи при главниот инспектор на трите македонски вилаети Хесеин Хилми - паша требало да се именуваат двајца цивилни агенти од Русија и Австро-Унгарија. Тие требало да

го надгледуваат спроведувањето на реформите. Била предвидена реорганизација на османската жандармерија во Македонија под контрола на еден странски генерал. За таков бил именуван италијанскиот генерал Де Џорџис. Нему требало да му помагаат повеќе странски офицери. За спроведување на оваа мерка Македонија била поделена на 5 сектори. Притоа, Австро-Унгарија го добила Скопскиот санџак, Италија – Битолскиот вилает, Русија – Солунскиот санџак, Франција – Серскиот санџак, а Англија го добила Драмскиот санџак. Германија добила контрола над жандармериското училиште во Солун.

Мирџитевските реформи предвидувале реорганизација на администрацијата и судството, во кои требало да се вклучат христијани. За испитување на злосторствата во текот на востанието биле формирани мешовити комисии од христијани и муслимани, а во нивната работа требало да учествуваат конзулите на Австро-Унгарија и Русија. За ублажување на состојбата во опустошените краишта во текот на востанието, Портата била должна да обезбеди финансиска поткрепа. Населението од опожарените христијански села за една година било ослободено од сите даноци. По смирување на состојбата во Македонија со реформите се предвидувало да се изврши нова административна поделба.

Османската империја наоѓала разни начини да го избегне или одложи спроведувањето на реформите. Така, во 1905, под голем меѓународен притисок, Портата прифатила извесни финансиски реформи во Македонија. Организацијата не била задоволна од содржината и реализацијата на Мирџитевските реформи поради што ги осудила на своите конгреси.

Во 1908 година во **Ревал** (денешен Талин) дошло до средба помеѓу владетелите на Русија и Англија. Притоа се разговарало за нови реформи во Македонија, кои воделе кон автономија. Меѓутоа, до тоа не дошло поради избувнувањето на Младотурската револуција.

Опиши ги мерките кои големите сили ги предвидувале за средување на состојбата во Македонија!

Објасни зошто не била можна реализацијата на планираните мерки на големите сили!

Вооружените пропаганди во Македонија

По задушувањето на Илинденското востание во Македонија дошло до силно разгорување на српската, грчката и бугарската пропаганда. Тие од почетокот на 1904 година добиле карактер на вооружени пропаганди. Србија, Грција и Бугарија, во Македонија испраќале свои чети, кои со силата на оружјето требало да го шират нивното влијание. Покрај четите кои биле формирани и испраќани однадвор, трите држави, со поткуп на своја страна привлечеле разни декласирани елементи во Македонија, кои ги ставиле во своја служба. Меѓу четите на вооружените пропаганди доаѓало до чести судири во кои најмногу страдало невиното население. Тие се судрувале и со организациските чети, кои ја бранеле сопствената територија од надворешните влијанија.

Бугарската пропаганда во најголем дел се потпираше врз врховистичките чети и други пробугарски елементи и отпадници од Организацијата. Српската вооружена пропаганда се чувствувала во Кумановско, Скопско, Тетовско, Паланечко, Кратовско, Азот, Прилепско, Македонски Брод и Кичевско. Нејзиното влијание во другите краишта било послабо. Водач на првата српска чета во Македонија бил Глигор Соколовиќ, родум од прилепското село Небрегово.

Организатор на првите грчки чети во Македонија бил грчкиот митрополит во Костур, Германос Каравангелис. Видна улога во организирањето на грчката вооружена пропаганда имале грчките конзули во Македонија. Припадниците на грчките чети биле познати како **андарти**. Нивното влијание и злосторства посебно се чувствувале во Јужна Македонија. Тие вршеле невиден терор и притисок врз населението да се изјаснува како грчко и да се врати под закрила на Цариградската патријаршија. Така, на пример, во ноември 1904 г. за време на една свадба во костурското село Зеленич, една андартска чета убила 13 невини жители. Овој настан во историјата е наречен „крвава зеленичка свадба“. Многу пожесток бил нападот во с. Загоричани-Костурско, од март 1905 г. Тогаш биле убиени над 60 мажи, жени и деца, а поголемиот дел од селото бил запален.

Вооружените пропаганди имале катастрофални последици врз македонскиот народ. Тие извршиле огромна поделба меѓу македонското население на брат против брат, син против татко. Тие нанеле огромни последици врз македонското ослободително движење. Вооружените пропаганди претставувале нови непријатели за Организацијата.

Опиши го дејствувањето на вооружените пропаганди во Македонија! Која од нив би ја издвоиле по суровоста кон Македонците!

Положбата во Организацијата по Илинденското востание

По Илинденското востание, ТМОРО се нашла во длабока криза. Во текот на востанието загинале значајни авторитетни раководители и војводи. Многу чети, за да го избегнат судирот со османските потери, заминале надвор. Во текот на востанието биле прекинати врските помеѓу одделни комитети и ЦК. Задграничното претставништво, раководено од Х. Матов и Х. Татарчев, се нашло на друга страна. Во такви услови се развила полемика околу причините за неуспехот на востанието и околу идното устројство и поставеноста на Организацијата. По овие прашања дошло до диференцирање на две спротивставени групации. ЦК, согледувајќи ја својата минорна улога, во април 1904 година се самораспуштил. За надминување на постојната состојба во текот на 1904/905 година биле одржани повеќе окружни конгреси. На повеќето од нив биле заземени ставови за идно преуредување на Организацијата врз основа на извесна децентрализација. Такви конгреси биле одржани во Струмичкиот, Битолскиот, Скопскиот, Солунскиот и Серскиот револуционерен округ.

Опиши ја положбата на МРО по Илинденското востание! **Наведи** ги причините за слабеењето на МРО!

Рилскиот конгрес

За надминување на состојбата во октомври 1905 година во Рилскиот манастир бил одржан општ конгрес на Организацијата. Оттука дошло неговото име **Рилски конгрес**. Конгресот заседавал цел месец под претседателство на Даме Груев. На Конгресот била разгледана минатата дејност на Организацијата, актуелната состојба и идната дејност. Посебна полемика се водела околу идното устројство на Организацијата. Притоа победило реформско-демократското крило, кое се залагало за децентрализација на Организацијата. Конгресот донел нов Устав и Правилник. Според него, ТМОРО била преименувана во **Внатрешна македопо-одринска револуционерна организација (ВМОРО)**. Во новиот ЦК на ВМОРО биле избрани Даме Груев, Перо Тошев и Тодор Поп Антов, додека во Задграничното претставништво биле избрани Петар Поп Арсов, Горче Петров и Димитар Стефанов.

Рилскиот манастир

Привидното единство, кое било постигнато на Рилскиот конгрес, било од краток век. Јазот помеѓу двете идејно спротиставени групации и понатаму се продлабочувал. Како резултат на тоа, во 1906 година не бил одржан предвидениот општ конгрес. Во меѓувреме загинал Даме Груев и уште многу други раководители.

„... Организацијата не може поинаку на никаков начин да ирри на својата територија никакви друѓи групи и корпорации ... таа ќе ги гони по секоја цена и со сите сили активните дејци на таквите групи и корпорации како опасни непријатели на ослободителното дело, а нивните водачи поинаку по сите стројности на Уставот и Правилникот предвидени за такосниците на ослободителното револуционерно дело и злосторничките на тајковината каде и да се наоѓаат тие, биле членови или не на Организацијата.“

Од писмото што било испратено од Рилскиот конгрес до врховистите

Наброј ги имињата под кои се среќава МРО!

Наведи ги крилата кои се појавиле во МРО и нивните главни идејни карактеристики!

Состави грозд за МРО од 1893 до 1905 година!

МАКЕДОНИЈА ВО ВРЕМЕТО НА ХУРИЕТОТ (1908–1912)

Младотурското движење и револуцијата

Абдул Хамид II

Општествено-економската и политичката криза на османската империја и нејзината зависност од западноевропските сили биле главна причина да се појават нови сили кои излезот од таквата положба го гледале во воведување на Устав, парламентаризам и ограничување на султанскиот апсолутизам. Носители на овие идеи биле младите османски интелектуалци, офицерите и дел од младата османска буржоазија, кои се познати како **младотурци**, а нивното движење како **младотурско движење**. Младотурците дејствувале илегално бидејќи султанот Абдул Хамид II ги прогонувал. Од 1905 г. центарот на нивното движење се наоѓал во Солун. Под нивно влијание се напoлпоголемиот дел од офицерите во османската армија што била стационирана во Македонија.

Иницијативата на Големите сили за автономија на Македонија ги поттикнала младотурците да кренат револуција. Согледувајќи ја опасноста од оваа иницијатива, тие ги забрзале подготовките за враќање на уставноста во земјата за да се избегне меѓународното вмешување. Испратиле Меморандум до Големите сили во кој се истакнувало дека Македонија е составен дел на империјата. Барале од Големите сили да извршат притисок на султанот и на владите во Белград, Софија и Атина за да се обезбеди мирот во Македонија.

Ахмеј Нијази-беџ

Објасни каков бил односот на младотурците кон прашањето за автономија на Македонија!

Младотурската револуција започнала на **3 јули 1908 година**, со одметнувањето на командантот на ресенскиот гарнизон Ахмет Нијази - бег. Слично постапиле повеќе единици во Западна Македонија и војските од солунскиот гарнизон. На 22 јули околу 3000 востаници ја презеле контролата во Битола. Биле ослободени сите политички затвореници, главно Македонци и Албанци.

Во Солун и другите градови почнале да се одржуваат митинзи за поддршка на младотурските барања. Султанот под притисок на младотурците го вратил Уставот. Така, империјата прераснала во уставна монархија со дводомен парламент. Меѓу-

тоа, султанот и понатаму останал неприкосновен владетел. Се одржале избори и во декември 1908 година бил конституиран парламентот.

Потсети се на воведување на уставна монархија во некоја од европските апсолутистички монархии!

Наведи ги случувањата за време на младотурската револуција!

Промените во Македонија по Младотурската револуција

Со Младотурската револуција настанале значајни промени во општествено-политичкиот живот во Македонија. Исфрлената парола за слобода и еднаквост меѓу сите граѓани извршила силно влијание и придонела револуцијата со симпатии да биде прифатена кај населението. Со ослободувањето на политичките затвореници бил постигнат уште поголем ефект. Во исто време започнало легализирање на четите кои се движеле по македонските планини. Тие се спуштиле во градовите и учествувале на јавните собири и митинзите. Широм низ Македонија се одржувале голем број митинзи на кои била искажана поддршка на младотурците и осуда на султанскиот апсолутистички режим.

Легализирање на четите – пречек на Дебарската чета во Дебар

Јане Сандански и неговите приврзаници учествувале на митинзи во Мелник, Неврокоп и други места. Тој заминал и во Солун, каде остварил повеќе средби со истакнати раководители на младотурскиот комитет. Јане Сандански во Солун издал „**Манифест до сите народности во османската империја**“. Со победата на младотурската револуција била дадена можност за слободно политичко изразување. Поради тоа овој период е наречен **Хурнет**, што значи **слобода**.

Јане Сандански со младотурци

..... Сошајковинци Турци, ... Во својто турско царство, вие не бевте помалку робје од вашите сошајковинци, христијани. Нашите ученици лажеа досега дека христијани бие ваши непријатели. Сега вие разбирате кои се вашите браќа, а кои се непријатели. Вие први излеговте во борбата за слобода и рамноправност. Заедно со вас се сити ... Драги сошајковинци христијани, и вие бевте не помалку заблудувани и верувајте дека вашите маки произлегуваат од иранијата на целиот турски народ. И таа заблуда е една. Сега вие си подавате браќски раце и само со тој сојуз вие ќе ја извојувате полку досега саканата и саканата слобода ... Да ги заковаме заедно со ајсолунизмот и создавањето од него национални самоистребувачки борби. Сонародници, ... Со заеднички усилби на сите народности ние ќе ја извојуваме нашата полна слобода. Не подавајте им се на преставните агитации кои можеби ќе се поведат од официјалните власти во Бугарија против нашата заедничка борба со турскиот народ и неговата интелегенција која се стреми кон слобода".

Од Манифестот на Јане Сандански

Воочи ги промените што настанале во политичкиот живот во Македонија со младотурската револуција!

Наведи зошто Јане Сандански ја поддржувал борбата на младотурците!

Султанската контрареволуција

Тодор Паница

Христо Чернопеев

По освојувањето на власта, младотурците ги заборавиле ветените права и слободи и делумно влегле во компромис со стариот режим. Додека младотурците биле задоволни со делумната победа и прераспределба на власта, антиуставните сили се организирале како парламентарна опозиција. Османските војски во Мала Азија застанале на страна на султанот. Со нивна помош во средината на април 1909 година во Цариград бил извршен преврат. Младотурците реагирале брзо и решително. Тие се организирале во Солун и тргнале во поход на Цариград. Притоа побарале помош од македонските револуционери. Во походот на Цариград учествувале 1200 Македонци под команда на Јане Сандански, Христо Чернопеев и Тодор Паница. За неколку дена Цариград бил заземен, а реакционерните сили поразени. Така Уставот бил повторно вратен. Султанот Абдул Хамид II бил отстранет од престолот, а на негово место бил доведен брат му Мехмед V.

Наброј ги силите кои биле за промени во османската држава и силите кои биле против промени!

Опиши ја султанската контрареволуција!

Појава на политичкиот плурализам во Македонија

Со воведувањето на уставниот парламентаризам во османската империја се создале услови за формирање на политички партии, организации и други здруженија. Младотурската револуција ја затекнала ВМОРО разедината и поделена во две спротиставени групации.

Во мај 1908 година Серскиот, Струмичкиот и Солунскиот округ се обединиле во единствена организација под името Македоно-одринска револуционерна организација (МОРО). За време на Хуриетот МОРО се трансформирала од воена организација во легална политичка партија. МОРО во исто време изјавила дека оружјето не е сосема положено и дека во секој момент може да го искористи за продолжување на борбата во илегални услови. Од оваа организација во почетокот на јануари 1909 година била формирана **Народна федеративна партија (НФП)**. Нејзините програмски определби биле пласирани преку весникот Народна волја. Основачкиот конгрес на партијата се одржал во август 1909 година. Со неа раководело Централно биро на чело со Димитар Влахов. Видно место во партијата имале Јане Сандански, Христо Чернопеев, Таската Серски, Димитар Мирасчиев и други. Нејзин претставник во османскиот парламент бил Димитар Влахов.

Таската Серски

Иако НФП не била задоволна од младотурското владеење, им дала поддршка на младотурците. НФП посебно се залагала за решавање на аграрното прашање и за бесплатно основно образование, независно од пропагандите на соседните балкански држави. Во тој поглед најдалеку отишол Петар Поп Арсов, кандидат за пратеник во османскиот парламент од листата на НФП. Тој во 1910 година во Скопје покренал иницијатива за отворање на Висока педагошка школа со статус на државен факултет.

Размисли зошто Димитар Влахов се залагал за решавање на аграрното прашање во Македонија!

Наведи каква политичка програма застапувала НФП!

Писмо до буџарскиот егзарх Јосиф I, во кое се зборува за ојасноста на буџарската пропаганда од активностите на Петар Поп Арсов во 1910 година: „Замислете си да се здружат заедно Мисирковите на Господино Крстие, сепаратизмот на неговото преосветенство Теодосиј Гологанов и автономистите на Господино Петар Поп Арсов ... Соединувањето на овој триаголник во Скопје, би имало огромна корист за буџарците во Македонија, ако не и ираќидија“.

Објасни ја мислата на Петар Поп Арсов во наведениот текст!

Во текот на Хуриетот во Македонија се појавиле и други политички организации и здруженија. Како противтежа на НФП се појавил Сојуз на бу-

гарските конституциски клубови. Во него се нашле проегзархиските и про-бугарски претставници во Македонија. Со него раководел Тома Карајовов, родум Македонец, но долгогодишен бугарски дипломат. Сојузот водел политика на провоцирање на младотурците. Во април 1910 година, битолскиот претставник во османскиот парламент Панчо Дорев се обидел да формира „Отоманска прогресивна партија“. Свои политички организации во Македонија формирале српската и грчката пропаганда. Во Македонија никнале неколку албански политички клубови, кои во прво време не успеале да се обединат. Нивните барања биле насочени кон признавање на Албанците како посебна нација, обласна автономија, создавање на албанска азбука и литература. Истовремено во Македонија никнале повеќе синдикални и работнички здруженија.

Состави список на политички партии и други организации и групи за време на Хуриетот во Македонија! Обиди се да ги одделиш на една страна македонските, а на другата оние кои имале освојувачки и други политички намери кон Македонија!

Заострување на младотурскиот режим

Младотурската револуција имала буржоаско-демократски и антиапсолутистички карактер. Благодарение на тоа и прокламираните слободи успеала да ги привлече симпатиите. Меѓутоа, младотурците по освојувањето на власта не отишле до крај со решавањето на горливите прашања во државата, како што биле аграрното и националното прашање. По зацврстувањето на власта тие почнале да спроведуваат посебен режим со кој се ограничувале правата и слободите на потчинетите народи. Во таа смисла биле донесени повеќе реакционерни закони, како што бил законот за четите, за безработниците, законот за штрајковите и синдикатите и законот за политичките здруженија. Со него биле забранети сите здруженија врз национална основа. Со тоа младотурците ја загубиле довербата кај оние граѓани и здруженија што во прво време ја поддржале револуцијата. Од друга страна, со тоа бил даден уште поголем поттик на нивните противници. Како резултат на тоа дошло до нови одметнувања на повеќе војводи, кои продолжиле да дејствуваат во илегални услови.

Објасни ги последиците за Македонија и за Македонците од неисполнувањето на целите на младотурското движење и револуција!

Нови поими:

укумат – турска управа во градовите

МАКЕДОНИЈА ВО БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ

Македонија во завојувачката политика на балканските земји

Македонија, со својата геостратешка положба и со природните богатства, отсекогаш била цел на завојувачките планови на соседните балкански држави (Србија, Грција и Бугарија). Бидејќи нивните завојувачки интереси се судрувале во Македонија и поради неспособноста на секоја од нив сама да започне војна против османската империја, тие морале меѓу себе да преговараат. Крајот на XIX и почетокот на XX век е исполнет со многу безуспешни обиди за спогодување на балканските држави за сметка на Македонија. По-конкретно во март 1912 година помеѓу Бугарија и Србија бил потпишан „Договор за сојуз и пријателство“. Во тајниот додаток кон договорот Србија ѝ ги признавала на Бугарија сите територии на исток од Родопите и реката Струма, а Бугарија ѝ ги признавала на Србија сите територии северно и западно од Шар Планина. За територијата од Македонија (од Шар Планина до Родопите и од Архипелагот до Охридското Езеро), се договориле доколку не е можно да се организира во автономна област, тогаш да ја поделат меѓу себе. Границата требало да тргнува од старата турско-бугарска граница кај Црн Врв во правец на Охридското Езеро. Териториите на запад од оваа линија, требало да ѝ припаднат на Србија, а источно на Бугарија.

Набрзо потоа бил потпишан одбранбен договор помеѓу Бугарија и Грција и Србија и Грција. Бугарија и Србија таков договор потпишале и со Црна Гора. Овие договори биле дополнети со посебни воени конвенции во кои биле прецизирани заедничките воени акции. Со исклучок на српско-бугарскиот договор, во ниеден друг не била прецизирана поделбата на Македонија.

Објасни ги плановите на соседните држави за поделба на Македонија пред избувнувањето на Балканските војни!

Македонија во Првата балканска војна

Србија, Грција и Бугарија по формалното предавање на еден ултиматум на османската империја, на 18 октомври 1912 година ѝ објавиле војна.

Српските војски првиот успех против османската армија на македонска територија го извојувале кај Куманово на 23 и 24 октомври. Разбиената османска армија под команда на Фети-паша се повлекла кон Скопје со намера да се смести во градот. Во тоа биле одвратени од дипломатските претставници, кои привремено ја организирале власта во Скопје, а потоа го предале на српската команда. Фети-паша потоа се повлекол кон Велес, а од таму кон Битола. Таму од 17 до 19 ноември дошло до уште неколку судири помеѓу српската и османската војска, која по поразот речиси се распаднала. Српските војски на југ стасале до Лерин и Гевгелија каде се споиле со грчката и бугарската армија. На тој начин тие окупирале поголем дел од Македонија.

Опиши го продорот на српските војски во Македонија!

Бугарските војски на територијата на Македонија требало да дејствуваат во нејзиниот источен дел, претежно по текот на реката Струма кон Солун. Притоа, поголеми борби се воделе кај Царево Село (денес Делчево), Кочани, Кресненската и Рупелската клисура. За неполн месец тие стасале во Солун речиси истовремено со грчките војски. На 8 ноември Таксим-паша Солун им го предал на грчките војски. Бугарија во Македонија ја окупираше територијата помеѓу Горна Џумаја, Кочани, Штип, Криволак, Гевгелија, Кукуш, Солун, брегот на Белото Море и Кавала сè до реката Места.

Еден дел од грчките војски во Македонија се движеле во правец на Лерин, а другите кон Солун. Првите грчки војски стасале до Лерин и пла-

Македонија по Првата балканска војна

нината Ниџе, а другите до Солун и Гевгелија. Истовремено во Солун влегла и бугарската армија. Под притисок на грчките војски, Србите се повлекле од Лерин. Во исто време во Гевгелија и нејзината околина постоела тројна власт (српска, грчка и бугарска). Така, во Првата балканска војна Македонија била распарчена помеѓу Србија, Грција и Бугарија.

Размисли зошто Приморска Македонија била од интерес на трите држави: Србија, Бугарија и Грција!

Објасни на што се должи успехот на сојузниците во Првата балканска војна!

Учеството на Македонците во Првата балканска војна

Македонскиот народ почетокот на Првата балканска војна го дочекал како почеток на ослободувањето од османска власт. Ретко некој претпоставувал дека тоа е почеток на војна за поделба на Македонија. Поради тоа била пружана активна соработка и помош на сојузничките армии во борбата против османската војска. Посебно значаен бил придонесот на Македонците кои биле вклучени во единиците на сојузните армии. Нивниот број бил најголем во бугарската армија. Македонците во Бугарија биле организирани во **Македоно-одринско оплчение** (доброволци). Во него се нашле околу 15000 Македонци. Тие биле испратени на фронтот во Тракија. Значаен број македонски доброволци преку т.н. **Народна одбрана** се бореле на страната на српската армија во Македонија. Со напредувањето на српската армија во Македонија дополнително биле ангажирани многу Македонци, кои се нашле во првите борбени редови. Македонски доброволци биле ангажирани и во редовите на грчката армија.

Прочитај го романот *Пиреј* од Петре М. Андреевски! На час од интер-активна настава опишете го животот на обичниот човек во условите на поделба на Македонија и на Македонците во различни армии и држави!

Македонските доброволци дејствувале како претходница на сојузничките армии, или пак во заднината на османската војска. Тие дале голем придонес при заземањето на повеќе места. Така војводата Петар Чаулев со своите придружници дејствувал помеѓу Кичево, Дебар и Охрид, со што го олеснил продорот на српските војски во овој крај. Тој како претходница пред српските војски влегол во Охрид. Јане Сандански, пак, со својата чета го ослободил Мелник пред доаѓањето на бугарската војска. Неговиот соработник Александар Бујнов дејствувал помеѓу Мелник и Св. Врач (денешен Сандански). Јане Сандански ѝ помогнал на бугарската армија и при заземањето на Рупелската клисура. Тој со својата придружба влегол во Солун пред доаѓањето на бугарската армија. Притоа дошол во судир со бугарските офицери бидејќи наздравил за самостојна и автономна Македонија. Македонски чети пред доаѓањето на сојузните војски влегле во Неврокоп, Банско, Крушево, Кукуш, Гуменце и други места. Во повеќето од нив била организирана привремена власт.

Објасни зошто здравицата на Сандански го вознемирила бугарскиот офицер! За какви цели Сандански и други македонски револуционери зеле учество во Балканските војни!

Опиши го учеството на Македонците во Првата балканска војна!

Македонија на Лондонската мировна конференција

Брзиот пораз на османските војски ја принудиле Портата да побара примирје. Преговорите меѓу балканските сојузници и османската империја започнале во декември 1912 година во Лондон. Во нив биле вклучени и големите европски сили. Османската империја, сакајќи да спаси што може, предложила Македонија да стане вазално кнежевство под суверенитет на султанот. Османските предлози ни оддалеку не биле прифатливи за сојузниците. Додека траеле преговорите во Лондон, Србија барала од Бугарија компензација во Македонија за изгубените територии во Албанија. Истовремено Србија и Грција преговарале за поделба на Македонија. Нисдна од трите сопернички во Македонија не била задоволна од поделбата. Договорот за мир помеѓу сојузниците и османската империја бил потпишан на 30 мај 1913 година во Лондон. Македонија останала поделена помеѓу Србија, Грција и Бугарија. Како отворен проблем од оваа конференција останало прашањето за разграничување помеѓу Србија и новоформираната албанска држава околу манастирот Св. Наум на Охридското Езеро.

Потсети се на формирањето на албанската држава во 1912 година!

Опиши го текот и заклучоците на Лондонската мировна конференција!

Обиди се да дадеш оценка за карактерот на Првата балканска војна!

Македонија во Втората балканска војна

Уништенни македонски градови

Поделбата на Македонија била причина за Втората балканска војна. Србија, откако ги изгубила териториите во Албанија, побарала компензација во Македонија за сметка на Бугарија. Грција барала територии во источниот дел на приморска Македонија и специјално признавање на нејзиното право во Солун. Бугарија ги одбила таквите барања. Во тоа била поддржана од Австро-Унгарија. Србија и Грција на 1 јуни склучиле договор за заедничка војна против Бугарија. На 29 јуни Бугарија ги нападнала српските и грчките војски. Со тоа започнала Втората балканска војна. На страната на Србија и Грција застанала Црна Гора, а во војната против Бугарија се вклучиле Романија и Турција. Опколена од сите страни, Бугарија била принудена на капитулација. Најжестоки борби за време на Втората балканска војна во Македонија се воделе кај Брегалница, Овче Поле, по текот на реките Струма и Места, и на потегот помеѓу Струмица, Дојран, Гевгелија и Кукуш. Овие места речиси целосно биле уништени во војната. Грчките војски во овој регион извршиле масовен прогон врз македонското население.

Објасни со каква цел грчката војска го прогонувала македонското население од приморскиот дел на Македонија што го освоиле во Балканските војни!

Опиши го текот на Втората балканска војна!

Распарчувањето на Македонија на Букурешкиот мировен договор

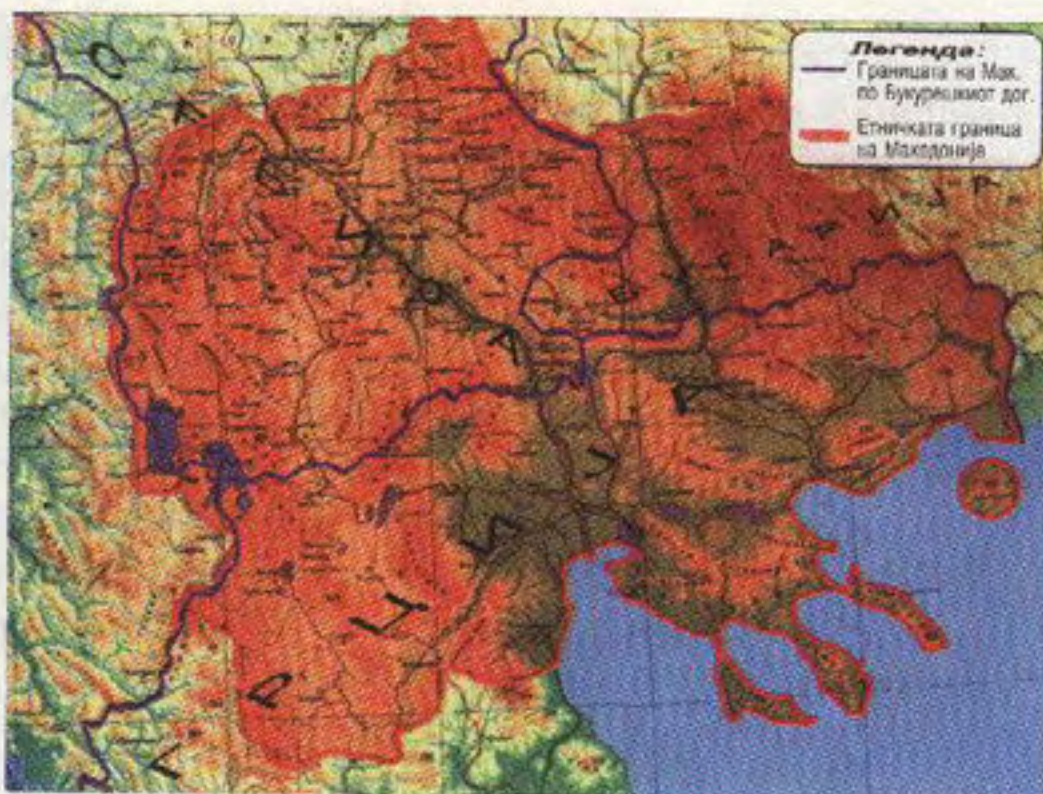

Букурешката мировна конференција

Мировната конференција по Втората балканска војна се одржала во Букурешт-Романија. Победниците го диктирале мирот над Бугарија. Притоа била извршена нова поделба на Македонија. Бугарија го задржала најмалиот (Пиринскиот) дел од Македонија со Струмица и нејзината околина. Србија го добила делот од денешна Република Македонија без Струмица и околината. Додека најголемиот (Егејскиот) дел од Македонија го добила Грција. Еден мал дел од Македонија при разграничувањето меѓу Србија и Албанија ѝ при-

паднал на новоформираната албанска држава. Букурешкиот мировен договор бил потпишан на **10 август 1913** година. Со него била санкционирана поделбата на Македонија.

Обиди се да дадеш оценка за местото на Букурешкиот мир во историската судбина на македонскиот народ!

Поделбата на Македонија по Букурешкиот мир

Барања и акции за цела и независна Македонија

Во ноември 1912 година, по иницијатива на Димитрија Чуповски, а во организација на Петар Поп Арсов, во Велес бил одржан еден семакедонски собир. Предмет на разговор било барањето за самостојна и независна Македонија. Димитрија Чуповски за таа цел дошол специјално од Русија. Тој ги информирал присутните на собирот дека поделбата на Македонија била решена од страна на сојузниците. Собирот донел одлука да се испрати меморандум до Големите сили со кој ќе се побара самостојна Македонија. Истовремено било одлучено да се испрати делегација на Мировната конференција во Лондон, која ќе го постави прашањето за самостојна Македонија. Акцијата требало да се прошири ширум низ Македонија. Српските и бугарските агенти ја насетиле оваа активност и презеле разни мерки да ја осуетат. Чуповски, бидејќи бил следен, морал брзо да се врати назад во Русија.

Димитрија Чуповски по враќањето во Русија ја продолжил борбата за самостојна и независна Македонија. Согласно одлуката од собирот во Велес, македонската колонија од Санкт Петербург на 1 март 1913 година испратила Меморандум за независна Македонија до претставниците на Големите сили на Лондонската мировна конференција. Со него се барало Македонија во своите географски и етнографски граници да стане единствена, неделива и независна држава, и во Солун да се свика македонско народно собрание кое ќе го разработи внатрешното уредување на државата.

Димитрија Чуповски

„... Сега во Македонија царува ужасен тиерор, 'слободата' на сојузниците нема граници, никој од Македонците нема право да општајува во странство за да прошири кај европските држави. Кој ќе се обиде тоа да го стори, нешто или го убиваат, или го ставаат во затвор ... Турското राज्य е заменето со христијанско, но не е далеку оној злокобен час... кога Македонците оптоварени ќе му кажат на целиот свет: 'Подобро да умреме во борбата за својата слобода, отколку да живееме одново во राज्य'... На македонскиот народ му е потребно: 1. Македонија во своите географски, етнографски, историски и економско-политички граници да остане единствена, неделива, независна балканска држава. 2. Во најскоро време да се свика врз основа на општо гласање македонско народно собрание во Солун, кое подробно ќе го разработи внатрешното устройство на државата и ќе ги определи своите односи со соседните држави.“

Од Меморандумот на македонската колонија во Санкт Петербург

Меморандум со слична содржина бил испратен и до владите на сојузничките балкански држави. Своите идеи за Македонија, македонската колонија во Русија ги пласирала преку својот печатен орган Македонски глас. На страниците од ова гласило пред руската и светската јавност се пласирала вистината за Македонија и Македонците и нивните барања.

Објасни го местото на Димитрија Чуповски во националноослободителното движење на македонскиот народ!

Состави грозд во кој централно јадро ќе бидат *Балкански војни*, а во зрната внеси ги сите познати податоци за нив!

СОДРЖИНА

СВЕТОТ И ЕВРОПА ВО РАЗВИЕНИОТ И ДОЦНИОТ СРЕДЕН ВЕК (ДО КРАЈОТ НА XVIII ВЕК)	5
Средновековни градови	5
Хуманизам и ренесанса	9
Големите географски откритија	13
Реформација	17
Култура и наука	21
БАЛКАНОТ ВО РАЗВИЕНИОТ СРЕДЕН ВЕК	27
Слабењето на Византија и издигнувањето на балканските земји	27
Османската држава	32
Паѓањето на балканските земји под османска власт	36
МАКЕДОНИЈА ВО РАЗВИЕНИОТ СРЕДЕН ВЕК	40
Македонија во XIII век	40
Македонија во XIV век	44
Време на српското владеење	44
Самостојни држави	44
Паѓањето на Македонија под османска власт	49
Културата во Македонија од XI до крајот на XIV век	53
БАЛКАНОТ И МАКЕДОНИЈА ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ ОД XV ДО КРАЈОТ НА XVIII ВЕК	58
Организација на османската држава и воспоставување тимарско-спахиски систем	58
Отпори против османската власт	62
Востанието на Скендербег	66
Карпошевото востание	70
Охридската архиепископија	74
Културата на балканските земји и Македонија од XV до XVIII век	78
СВЕТОТ И ЕВРОПА ОД КРАЈОТ НА XVIII ВЕК ДО ПРВАТА СВЕТСКА ВОЈНА	83
Стопански развиток и подем на граѓанството	83
Француската револуција и положбата во Европа во првата половина на XIX век	86

Создавање и издигнување на Соединетите Американски Држави (САД)	91
Европа во втората половина на XIX и почетокот на XX век	95
Русија до Првата светска војна	100

БАЛКАНОТ ОД КРАЈОТ НА XVIII ВЕК ДО ПРВАТА

СВЕТСКА ВОЈНА	104
Османската држава во XIX век и почетокот на XX век	104
Србија и Црна Гора во XIX век до Првата светска војна	109
Србија	109
Црна Гора	112
Грција и Бугарија во XIX век до почетокот на Првата светска војна	115
Грција	115
Бугарија	117
Албанија во XIX век до почетокот на Првата светска војна	120
Балкански војни	123

МАКЕДОНИЈА ОД КРАЈОТ НА XVIII ВЕК ДО ПРВАТА

СВЕТСКА ВОЈНА	127
Македонија во првата половина на XIX век	127
Разловечкото востание	131
Македонското (Кресненско) востание	134
Македонија во политиката на големите сили и балканските држави во втората половина на XIX век	138
Надворешните пропаганди во Македонија и борба за обнова на охридската архиепископија	142
Македонските организации и друштва во емиграција	147
Македонската револуционерна организација (МРО) 1893-1903 година	151
Истакнати дејци на Македонската револуционерна организација	157
Македонската револуционерна организација (МРО) и односите со Врховниот македонски комитет (ВМК)	162
Илинденското востание	167
Положбата во Македонија и во Организацијата по Илинденското востание (1903–1908)	174
Македонија во времето на Хуриетот (1908–1912)	178
Македонија во Балканските војни	183